

ÚJ MAGYARORSZÁG

MAGYAR JELENRŐL. MAGYAR JÖVŐRŐL

ASBÓTH J Á N O S

BUDAPEST, 1880
AZ ATHENAEUM R. TÁRS. KIADÁSA

TARTALOM

	Lap.
Előszó	I
Politikai áramlataink az utolsó évtizedben	1
I. A szabadelvű áramlat.....	9
II. A conservatív áramlat.....	36
III. Az elszakadási politika	49
Nemzeti műveltségünk.....	63
Korszakunk művészi ideálja. Munkácsi legújabb képéhez.....	89
Elkésett csemete. Szépirodalmunk fejlődéséhez	100
A székelyek és a magyar jellem különfclesegei	125
Eszmék a magyar faj hivatásáról	157

Nemzetünk nevezetes korszakát éljük. Nem egy az élvezés és a pihenés kora, hanem nehéz munkáé, küzdelemé. Panaszkozhatik ezen a kislelkű: az igaz férfiszív boldognak fogja magát vallani, ha nagy czélú nagy küzdelemre alkalma van. Ébredve hosszú pihenésből, fél-század óta újra hatalmasan küzd a magyar nemzet, hogy felemelkedjék a homályból régi fényére, megillető positiójára.

Váltakoznak a küzdelem esélyei. Válta-koznak lelkesedés és csüggedés. De úgy lehet, hogy a döntő bajvívás a mai nemzedéknek fog jutni. A nemzetnek meg kell feszíteni minden izmot, a legnagyobb erőfeszítésre van szükség minden téren.

Az itten összegyűjtött czikkek, melyek közül az első négy idei folyóiratokban már

megjelent, de melyek csak együtt véve nyerhetik meg valódi értelmüket, e küzdelmében keresik fel a nemzetet. Hirdetni akarják hangosan a nagy czélt, magasztalni akarják a nemzeti nagy erényeket, ostromozni a nagy hibákat, hogy lelkesüljünk, bátorodjunk, győzzünk.

Budapest, 1879. november havában.

POLITIKAI ÁRAMLATAINK

AZ UTOLSÓ ÉVTIZEDBEN.

POLITIKAI ÁRAMLATAINK

AZ UTOLSÓ ÉVTIZEDBEN.

*Közéletünk jelleme. – I. A szabadelvű áramlat. –
II. A conservatív áramlat. – III. Az elszakadási
politika.*

VAN EGY bécsi nóta, mely a császárváros alacsonyabb életének egyéb termékeivel együtt a mi Terézvárosunkban is honfíúsítást nyert és így honatyáink zöme és főrendeink ifjúsága előtt épen nem lehet ismeretlen. Francia-négyesre tanítják benne a kezdőt igen kezdetleges segédeszközökkel. »Mit der Frau an der Magd, an der Bank vorbei – Eins, zwei, drei. Mit der Magd an der Bank und der Frau vorbei – Eins, zwei, drei. Mit der Frau und der Magd an der Bank vorbei« és így tovább. Ilyen nótákat a magyar népszellem nem terem. A magyar népszellemben van szilajság, de nincs léhaság. Épen azért nem lehet a nem-

zeti szellem nyilatkozataiban idézetet találni, mely olyan híven jellemezze újabb pártéletünket, a sok fúsiót és diffúziót, mint ez a bécsi nóta, a maga tartalmával és légkörével.

A nemzetek politikai életében ilyen jelenségek olyankor állanak be, ha a viszonyok hirtelen gyökeres változása megzavarja a meggyőződéseket, okot szolgáltat azoknak módosítására vagy éppen megtagadására, egy emberéletnek hű odaadásával követett törekvések alól elhúzza a gyékényt, azokat immár jogosulatlanoknak vagy éppen lehetetleneknek bélyegzi, új szükségletekkel új felfogásoknak, irányoknak, elveknek szab ki parancsoló hatalommal utat.

Annak a politikai módszernek, mely akkor is radicalismus, ha liberálisok vagy conservatívek vagy akár reactionáriusok alkalmazzák, és melynek lényege abból áll, hogy a szerves fejlődés természeti lassúságának ellenére türelmetlenül erőszakolja ki az egész nemzeti életet felkaroló nagy átalakítást; ennek az eljárásnak még akkor is, ha ez átalakítás üdvös, még akkor is, ha ez a rögtönzés szükséges, — mert a rögtönzés lehet néha szükséges, sőt elkerülhetetlen akkor, ha korlátolt felfogású conservatismus hosszasan szorított le jogosult érdekeket, — az ilyen radicalismusnak szükségkép mindég az a sajnos, gyakran végzetes

következménye: hogy a beállott zavarból csak nehezen küszködnek ki, még nehezebben állapodnak meg az új meggyőzések; a megállapodott meggyőzések hiányában ijesztően foglal tért a demoralisáció; e két tényező találkozása pedig hosszasan kizárja a rendet és jólétet egyedül biztosító nyugodt fejlődést, sőt az egymást követő rázkódások egész sorozatával fenyegeti az államéletet, valóságos sorvasztó lázzal, melynek vége a végkimerülés lehet. Jaj az álladalomnak, ha ilyen belválsághoz veszélyes külügyi helyzet járul, oly férfira pedig nem akad, a ki bölcseséggel, önzetlen erénnyel, és az ezekkel mindég kapcsolatos mérséklettel csillapítani képes a lázt, megállítani a valódi és az álmeleggyőzések harcát, felismervén és kiszabván a helyes utat, kibontván a nemzeti érdekek igaz zászlaját. Csakhogy ilyen viszonyok közt épen az őszinte meggyőződés, az elvek hajthatatlansága, a nemes önzetlenség, a szigorú lelkiismeret könnyen magára marad a napi politika boszorkánytánczában, mert kihívja és felzúdítja maga ellen mindazokat, a kik intelligentiában és morálban gyöngébbek, de önző ambícióban erősebbek, és a kik magukból a viszonyokból merítenek bátorságot és eszközöket arra, hogy a zavarosban halászszanak. Szükséges élesen és messzelátni, de nem elég; nem elég tiszta hazafinak lenni, ha-

nem erély is kell a kontároknak és gonoszoknak kimélytelen leálczázására, erő kell a gyöngék bátorítására, a jóindulatúak és mérsékelt bizalmának felébresztésére. Üdv a nemzetnek, ha ilyen férfiak akadnak, ritka adománya a természetnek.

Mindaddig, míg ilyen férfiak körül nem tömörül a nemzet, a napi politikusok a bécsi nótát francia négyesét fogják jární. És a ki tudja, hogy a viszonyok erősebbek az embereknél, igazságos lesz irántuk.

Azokat, akiknél a viszonyok változása, új érdekek előnyomulása, új eszmék érése a régi meggyőzések módosítására ok, azokat igazságosan meg fogja különböztetni azoktól, akiknél mindez csak ürügy, és akik látván, hogy tisztességes emberek is meg vannak ingatva a forró vérű ifjúság rajongó lelkesedésével, az érett kornak önmegtágadó állhatatosságával szolgált elveikben: feljogosítottak érzik magukat arra, hogy a meggyőzést egyáltalán csak a politikai színpad festékének tekintsék, máznak, melyet magukra kennek, hogy a jámbor közönség tapsait a nagyravágyók, garasait az éhesek kinyerjék.

De igazságosnak kell lenni még egy tekintetben. A nemesebb is, ha a személyes méltóságnak visszariadó ösztönét alárendelte a kötelességérzetnek, és ily viszonyok daczára is

leszáll a napi politika porondjára, a folytonos chassé croiséban nem fogja elkerülhetni, ha csak tehetetlen vagy tétlen maradni nem akar, hogy kezét ne fogjon avval most, a kivel szemben állott az imént, mert a küzdelem hullámzásában drágább érdekek szoríthatják háttérbe azt, a mi az előtérben állott tegnap, és az új érdek megvédése új szövetségekre utasít.

De ha a cselekvő politikus folytonosan a napi politika követelményeihez alkalmazkodni kénytelen, a politikai író szerencsésebb helyzetben van.

Ha visszavonul a zshivajgó tolongásból az elmélkedés magas várdájára, fel fognak hatolni hozzá a tompa morajból egyes jelszavak, forróbb lelkesedéssel, erősebb meggyőződéssel hangoztatva, figyelő tekintete előtt a zürzavarból ki fognak bontakozni erősebb, állandóbb áramlatok: jelszavak és áramlatok, melyek nem csak a jelenért, hanem jövőért küzdenek, és a jövőt sejtetik.

Nem fogjuk részletezni pártéletünknek a hazára nézve meddő, csak egyesekre nézve jelentős azon kaleidoscopszerű változásait, melyek az 1867-iki nagy átalakulás sajnos, de természetes, habár talán nem is mindenben szükségszerű következményei voltak. A fentebbieknél több politikai tanúlságot nem nyújtanak, Clio táblájára pedig nem érdemesek. De igenis

politikai, valamint történelmi szempontból érdemes kutatni, mik voltak e napi változásokban a jövőért küzdő nagyobb áramlatok, merre fordulnak a győzelem esélyei?

Meglehet, sőt hogyan lehetne másként? – hogy nálunk elfogulatlanabbul fog ítélni az utókor, kivált hogy ha ez az utókor nem lenne magyar. Elfogulatlanabbul, mert hidegebben. De mi közepette állunk e küzdelmeknek. Szívünket közről érintik. Aggodalommal és félelemmel látunk veszélyeztetve drága és magas érdekeket. Érdekeket, melyekért életüket hagyni édesnek tartották az ősök, melyeket mostanság mindennap megtagadva látunk csekély személyes haszonért. Hiszszük, hogy van erő bennünk távolmaradni a pártélet elfogultságaitól. De ha képesek volnánk biztosítékokat nyújtani az elfogultságnak azon neme ellen, mely a meggyőződésnek erejéből és a szívnek melegéből fakad: akkor nem volnánk érdemek a meghallgatásra.

I.

A szabadelvű áramlat.

Elismertük, hogy közéletünk jelleme az 1867-diki radicális átalakításnak természetes, de kétségbevontuk, hogy mindenben szükségszerű következménye vala.

Az átalakítás nagyterjedelmű és mélyreható volt. De először is nem volt forradalmi, hanem komoly és bölcs megfontolásban éven át érelve, minden törvényes tényezők egyetértésével létesült, másodszor pedig megfelelt a létező nagy érdekeknek, meg a hatalmi viszonyoknak, és végre is valójában csak törvényes és történelmi állapotok visszahelyezésében állott. Nagyterjedelmű azonnali átalakítás nem lehet ennél conservativebb, a szónak nemes és felvilágosodott azon értelmében, mely az állandóság és az egészséges fejlődés feltételeit foglalja magában. Meglátszott rajta, hogy compromissum volt egy szabadelvű, de sem nem rajongó, sem nem doctrinair, és a con-

servatio nagy érdekeit felfogni képes államférfiú, Deák Ferencz, és oly conservath hazafiak között, a kik ez érdekeket védeni kötelességüknek ismerték, de leghatályosabban megvédelmezhetni az által vélték, hogy ha harmóniába hozzák nem csak a nemzeti önérzet, a létező jogtudat, hanem az alkotmányosság és a nemzeti és a polgári szabadság elengedhetlen biztosítékairól alakúit és jogérvényes törvényekkel szentesített uralkodó eszmékkal is. Ha ilyen átalakítás alapján a további fejlődést ilyen férfiak, ilyen szellemben vezethetik vala, megfelelt volna a fejlődés is az alap ép és egészséges voltának.

De minden compromissumot harcz előzi meg, és minden harcz csak az emelkedettebb jellemben nem hagy hátra keserűséget és bizalmatlanságot. Deák Ferenczet a harcz kifárasztotta. Az ügyek vezetését maga átvenni nem akarta. Deák Ferencz mögött pedig oly férfiak álltak, a kik keserűséggel és bizalmatlansággal voltak eltelve azok iránt, a kikkel Deák Ferencz a compromissumot kötötte. Ezen bizalmatlansághoz és keserűséghez hozzájárult a nemzet többségére való jogos hivatkozás és a szintén jogosult személyes ambíció. A Deák Ferencz mögött álló nagy szabadelvű pártnak utolsó követelménye, a compromissum létesülésének utolsó feltétele az volt, hogy a nagy műnek

egyik alkotója önként visszavonulván, a szabadelvű párthoz nem tartozó alkotótársai szintén vonuljanak vissza, és a nagy alkotást a szabadelvű párt férfiai foganatosítsák és vezéreljék tovább, ha mindjárt olyanok is, a kik magában az alkotásban csak másodsorban vettek részt, és a mi sajnosabb vala, a kormányzásban mint az igazgatásban újonczok vagy csak kevésbé tapasztalt férfiak voltak. A conservatív államférfiak alávetették magukat ezen ostracismusnak, melyről nem csak a kik saját személyeik érdekében követelték, hanem mámorában maga a nemzet nagy többsége is hitte, hogy káros következményei nem lesznek.

Végzetes csalódás!

Nagy átalakításokat helyesen concipiálni és organizálni a politika legnehezebb feladatai közé tartozik. De talán még nehezebb az ilyen átalakítást consolidálni.

Erre szívós erély kell, engesztelő mérséklettel párosulva, a magas elme messzetekintő belátása és a gyakorlati tapasztalat tájékozottsága és érzéke a részletekben.

Ha pártelőítélet, és nem is a parlamentarismus lényege, hanem parlamentáris doctrinák merevsége, főképen pedig személyes aspiratiók nem fosztották volna meg a kormányzó pártot és a kormányt a conservatív kitűnőségek magas politikai belátásától, kormányzati és igazgatási

tapasztalataitól, akkor a kiegyezési mű maga és a radicalis átalakítás nem lett volna akadálya szerencsésebb fejlődésnek.

Vajmi másképp állhatnánk ma! Nem csodák kellettek volna, hanem csak józanság. Nem képzelemdús projectumok, hanem átgondolt munka. Nem mindég sokat tenni, hanem a nem sokat mindég jól megtenni a jó kormányzás titka. Ha a központi orgánusok nem a külső csillogás és a hivatalkeresők igényeihez, hanem az állam érdekeihez mérve rendeztetnek be; ha az administratio olyképen szerveztetik, hogy működésének úgy példája, mint hatása által takarékosagra, munkára, rendre nevelheti a nemzetet, a mi által még nagyobb mértékben járul a közjólét emeléséhez, mint közvetlen működése által; ha a kormányzat a közmorál őre, a helyett, hogy kortes-tekintetéből megtúrje, sőt bátorítsa a corruptiót; ha az administratio és az igazságszolgáltatás állapota nem veszélyezteti a vagyonbiztonságot, nem riasztja vissza a tőkét és a vállalkozási szellemet; ha a meddő beruházásokra fordított milliók egy csekély része fordíttatik az ipar és a kereskedelem jogos igényeinek kielégítésére; ha kevesebb vasutat, de a forgalom érdekeinek megfelelőbben és takarékosabban építenek: akkor nem volna állandó deficit, nem hanyatlott, hanem emelkedett volna a közjólét, és a felemelt

adókat is könnyű volna viselni. Ezeket ma mindenki mondja, de kell is hogy mondja mindenki, a ki e tévedő korról emlékezik. A magyar állam tekintélyben, erőben emelkedett volna és ekkor érdekeink nem szenvedtek volna vereséget úgy az új kiegyezésben, valamint a keleti bonyodalmakban. A kormány az eredményekre, a közjólétre és egy virágzó országra támaszkodván, az egetrázó projectumokat a túlzóknak és a phantastáknak engedhette volna át ártatlan multságul. Mert a túlzókkal, a phantastákkal, az egetrázó projectumokkal csak elégedetlen országban kell számolni, elégedett országban nem találnak hívőkre.

Az ország kipróbált államférfiai mint conservativek személyes ellenszenv és pártszempontok által háttérbe szorítva, sőt legalább egyelőre teljesen nullificálva voltak, mert egyeseknek igénytelen támogatása is nem leplezett bizalmatlansággal fogadtaték.

A szabadelvűeknek nagy része a kiegyezést nem fogadta el és magában ismét két külön fractióra szakadva, többé-kevésbé loyalis formák közt megmaradt a forradalmi traditiók és az elszakadási politika zászlója alatt; de a túlnyomó többség elfogadván az új alapot, kebelében megtúrte ugyan a conservativeket, hanem a kormányzást, a hatalmat, az intézke-

dést kizárólag magának tartotta, »hogy megmutassa, mit tud.«

Az első meglepő jelenség az volt, hogy ezeket a szabadelvűeket voltaképen zavarja a szabadelvűség, és hogy nem tudnak vele mit csinálni.

Eleintén használatban volt a szabadelvű máz. De csak is eleintén, és csakis a máz.

A ministeriumban a szabadelvűségnek három typicus képviselője ült. A sentimentalis typus, báró Eötvös József, a doctrinair typus, Horváth Boldizsár, a korlátolt typus, Gorove István. Mind a három tiszteletreméltó, ritka becsületességű ember, a két előbbi nagy tudománya és munkássága által imponáló, nemes idealismusa által rokonszenves, érintkezési formái által kedvelt férfiú. A harmadik összeüt-közésekre nem adott alkalmat. A közigazgatási ügyek élén állott és ezekben a »laissez faire, laissez passer« lévén a liberalismus alapelve, tökéletesen eleget vélt tenni tárczájának és a szabadelvűségnek, ha semmit sem tesz. És evvel nem is volt terhére a vezető ministerelnöknek.

Báró Eötvös lágy, lemondó természeténél fogva alárendelte magát és méla szabadelvűségével visszavonult országgyűlési beszédeibe.

Horváth Boldizsár a tudós, az ügyvéd, az elvember ellentállását állította szembe a mi-

nisterelnökkel, és hamar lehetetlenné tette magát.

Az ellenzék sürgette a szabadelvű reformokat.

A kormány avval válaszolt, hogy a közjogi alap védelme ezeket lehetetlenné teszi. A mi bajosan érthető, mert hiszen ezekben a kormány az ellenzéknél is támaszt találhatott volna. De phrasisnak elég jól hangzott.

A nagy szabadelvű többség mindebbe könnyen belenyugodott.

És mindez nem olyan meglepő, mint a minőnek látszik.

Csak tisztába kell jönnünk avval, hogy mi a szabadelvűség általában és mi volt különösen Magyarországon.

A szabadelvűségnek semmi köze sincs a szabadsághoz azon értelemben, melyben egy nemzet, egy állam egészére, mint politikai individuumra vonatkozik. A traditióknál, az érdekek solidaritásánál, a fajszeretet és fajönérzet azon ösztöneinél fogva, melyek mint a születésből eredő minden különbség az emberi természetben gyökereznek: mindezeknél fogva ragaszkodik ehhez minden nemzet és annak minden tényezője. Ragaszkodik azon erővel, melylyel minden öntudatos lény a lét-

hez ragaszkodik. Mert a politikai szabadság ezen neme a nemzetre nézve identicus a politikai léttel és legfőbb biztosítéka a faj fenmaradásának.

Ez tehát inkább conservativ momentum. És csakugyan ebben keresi minden conservativ törekvés végső igazolását. A szabadelvűség pedig evvel tulajdonkép elvi ellentétben áll. A szabadelvűség a szabadságot azon értelmében helyezi előtérbe, mely az egyénre vonatkozik és merev következetességgel ezért el is kell jutnia a fajok, nemzetek és concret államok fölé emelkedő cosmopolitismushoz. De mind a két irány, vakbuzgó és elmében korlátolt túlzóit kivéve, tekintettel van a másokra is, mert mind a kettő a természetben gyökerezik, mind a kettő kiirthatatlan az emberi kebelből, és végre is mind a kettő csak úgy biztosítható, ha egymásnak concessiókat tesz.

Sem a conservatismus, sem a liberalismus nem ragaszkodik tehát kizárólag az egyikhez, a másikhöz. Ezen kizárólagosságot, ezen korlátoltságot átengedi a túlzóknak. Mind a valódi conservativ, mind a valódi liberális ragaszkodik mind a kettőhöz, csakhogy a kettő között fenálló ellentét és a kettő között szükséges compromissum problémái elé állítva, a traditiók, a hajlamok, a természeti ösztönök különfélegéhez képest, a conservativ inkább a faj, a

nemzet, az állam fenmaradásának, azaz szabadságának biztosítékait félti az egyéni szabadság biztosítékaitól, és megfordítva a liberális.

A különbség tehát nem abszolút, hanem csak viszonyos. Innen van az, hogy a ki Angolországban conservatív, ugyanazon nézetekkel Oroszországban igen előhaladott liberális volna. Az angol liberális Franciaországban erősen conservatív, Amerikában sötét reactionárius volna. Innen van, hogy a gyakorlati politikában normális viszonyok között bármily nagyok legyenek a párt- és személyes ellentétek, a tárgyi ellentétek igen csekélyek, idegenre nézve alig érthetők és felváltva odajutnak a pártok, hogy elfogadják azt, a mit hosszasan elleneztek.

Minthogy azonban a nemzeti fenmaradás biztosítékai concret viszonyok által szabotnak meg, tehát viszonylagos, gyakorlati kérdések; az egyéni szabadság követelményei ellenben abszolútak, vagy legalább absolute formulázhatók, dogmaszerűek és az opportunitási szempontoktól függetlenül dogmák alakjában állítatnak fel: világos ennyiből is, hogy a conservativek inkább a viszonyokkal való számolásra, a positiv gyakorlatira, a liberálisok inkább az abstractióra, a teoriára, a doctrinára, a dogmára, az eszményre hajolnak. És ha ez által nagy előnyben vannak a conservativek fölött

az emberek szívének és elméjének meghódítása körül, nagy hátrányuk az, hogy kevésbé számolván az adott tényekkel, súlyos válságok felidézésének nagyobb mértékben vannak kitéve.

Már most vegyük a magyar nemzetet. Ha ugyan sikerült ezekben felmutatnunk a conservatív és liberális közti különbséget, akkor nehéz volna tagadni, hogy a magyar nemzet conservatív nemzet.

Fajához és az általa alapított államhoz ragaszkodik, mondhatni minden más népnél erősebben; ezeket mindenk fölé helyezi.

Összes idealismusa ezen ragaszkodás által absorbeáltatik, annyira, hogy egyéb eszményekre fogékonysága kevés marad. Ez az eszmény conservatív eszmény; a conservatismusnak ha nem talán egyetlen, de legfőbb eszménye. Nemzetre nézve azonban ez az eszmény realitás. Mert a fenmaradás érdekénél gyakorlatibb érdek nem képzelhető. Ez eszményhez a faj egyes egyéneinek is kiváló gyakorlati érdekei fűződnek.

Ezen eszmény által dominálva, minden más eszménnyel szemben kiválóan pozitív gyakorlati, józan, számító. Ezt szokás a magyar nemzet politikai érettségének nevezni. Ennek ismeri el és bámulja a külföld.

Ezért viseltetik a magyar nemzet a világfi előkelő hidegségével teoriák, abstractiók és dogmák iránt. Ezekre érzéke nincs, mondja az idegen, ezek által magát félrevezettetni nem engedi, mondjuk mi.

A dynastikus érzület háromszázadnak anynyi nehéz megpróbáltatása után is mindig megingatatlan maradt. A hűség a második conservatív eszmény.

A magyar nép minden traditióinál, egész organisatiójánál, erényeinél és hibáinál fogva aristocraticus le a legalsóbb rétegekig.

A francia forradalom nagy szabadelvű eszményei hatástalanul mentek el a nemzet fölött. 1825-ig kizárólag conservatív maradt, conservatív volt még az oppositio is az aulicus kormányférfiakkal szemben. A polgári szabadság reformjait erősen conservatív férfiak, Széchenyi és Dessewffy Aurél kezdeményezték. Még 1847-ben a megyék nagy többsége conservatív utasításokkal küldte fel követeit.

Hogyan van az tehát, hogy egy nagy fordulattal discreditáltatott még a conservatív szó is, és a nemzet nagy többsége a túlzásig szabadelvű lett?

Ez vezet bennünket arra, hogy minő volt a magyar szabadelvűség, minőnek kellett lennie.

Nem lehet itten kiereszkednünk az 1848-iki forradalom genesisére. Elég az hozzá, hogy

a nemzet belesodortatván az Ausztria elleni harciba, utóbb az Ausztria elleni passiv ellentállás nehéz positiójába, kitűnő gyakorlati érzékével tömegesen és egész az exaltatióig liberálissá lett, mivel Ausztria anti-liberális volt, és mivel a nemzetnek a liberális Európa rokonszenvére és támaszára volt szüksége. Demokratikus lett, mivel az európai democratia támaszát kereste. Liberális és demokratikus lett, úgy mint régentén az Ausztria ellen küzdők protestánsokká lettek és kevésbe múlt, hogy törökökké nem lettek, egyszerűen azért, mivel Ausztria a catholicismusnak volt előharczosa.

És valamint daczára a magyar nemzet azon vallási türelmetességének, mely a dogmák iránti fogékonyság hiányának eredménye, gyűlöletessé vált akkor a catholicismus, nem a dogmaticus különbségek miatt, mert effélére a magyarnak kevés érzéke van, hanem azért, mivel Ausztria támaszának tekintetek: úgy lett gyűlöletessé a conservatismus, nem mivel a szabadelvű túlzásokat ellenezte, hanem mivel a forradalmi férfiak által a valóság látszatával nemzetellenes törekvésekről vádoltathaték.

Báró Eötvös Józsefnek soha sem sikerült volna a magyar nemzetre rádísputálni a liberálismust, ha Kossuth Lajos fel nem ismeri, hogy az európai liberálismus a legerősebb, az egyetlen szövetséges Ausztria ellen.

1867-ben megszűnven az ok, ha nem is szűnt meg az okozat, de látható sorvadásba esett. A szabadelvű többség ugyanakkor, mikor hatalomra jutott, a nélkül, hogy conservative lett volna, kevés tagjának kivételével megszűnt liberális lenni. Nem vallotta be magának, nem tagadta meg a liberálismust, de nyűgnek érezte, mert a magyar faj gyakorlati érzéke felismerteté véle, hogy nagyban és egészben jó időre elég történt a szabadelvű reformok terén, és más téren várnak kielégítést a gyakorlati érdekek.

A szabadelvű pártnak az ellenzéken maradt része is nem a meggyőződés hevével, hanem csak a factiosus oppositio malitiájával sürgette a további szabadelvű reformokat. A szélső baloldalon pedig az a férfiú, a ki német származásánál és hosszas párizsi tartózkodásánál fogva az abstract liberálismusnak benső híve volt, oly próféta maradt, a kit legkevésbbé értettek meg elvbarátai.

Titkos szavazással ezek a szabadelvűek még a zsidó emancipatiót sem szavazták volna meg, és arról már csakugyan nem gondoskodtak, hogy a magyar ember zsidó leányt vehessen el, a mire pedig nagy szüksége volna. Lássuk ennek okait közelebbről.

Csodálatos látvány! Egy pillanatra úgy tetszik, hogy a conservatismus ki van ölve. A

conservativek el vannak némítva bizalmatlanság és előítélet által. Azon dualismusban, melyben pártalakulásainkat az általános politikai irányzatokon kívül az Ausztria iránti magatartás is szabályozza, megint egyszer kizárólag ez az utóbbi dominál. Ezen kívül nincs különbség. Mindenki szabadelvű akar lenni. A szabadelvűség teljes diadalát látszik ünnepelni. És ugyanakkor az ellenzéknél pusztán taktikai fegyverré sülyed, a többségnél pedig a conservatismus és a conservativek iránti előítéletté és ellenszenvvé törpül. Negatív, meddő. Mert a conservativek eltűntek ugyan. De fenmaradtak a conservatív érdekek. És ezeken megtörték az emberek hajlamai, előítéletei, s az emberek maguk.

A Deák-párt erejét missiójának tudata képezte. Tudta, hogy a kiegyezést consolidálni kell és legalább sejtette, hogy ez csak úgy lehetséges, ha sikerül annak alapján virágzó, a jólét és a megelégedettség által erős államot alapítani. Erősen hitte, hogy ez sikerülni fog. És sikerülhetett volna.

De gyöngesége abból állott, hogy ezen kiválóan conservatív missiója daczára múltjánál és politikai hitvallásánál fogva liberális volt. A kebelében levő conservativek akár számuk, akár befolyásuk csekélységénél fogva nem nyomtak a latban.

Ily viszonyok közt minden a vezetéstől függött. E benső ellentét válsággal fenyegetett. Az alkotó erőnek sorvasztásával meddő beiküzdelmek által. Bomlással. Öntudatos, átgondolt, szilárd vezetés azonban eleitől fogva győzhetett volna az ellentét fölött, és megadhatta volna a pártnak a biztos irányt, a szilárd talajt, nehogy liberálismus és conservatismus között Mohamed koporsójának azon helyzetébe jusson, mely a földi törvények szerint csak bukással végződhetik.

A vezetés gróf Andrássy Gyulának jutott. Erős kinyomatú, erős akarató és rendkívüli találékonyságú egyén. Befolyása rövid küzdelem után döntött.

Emigráns volt, és mint sokszor megjegyzték, III. Napóleon iskolájába járt. Nem a legjobb iskola, de sokat lehetett benne tanulni; hogy azonban valamely iskolában ki mennyit tanúi, az nem csak az iskolától, hanem a tanuló-tól is függ.

Meg lehetett tanulni főképen azt, hogy mi által lehet az embereket vezetni. Az emberek nagy többsége nem alkalmas arra, hogy a kötelességet a kötelességért, az erényt az erényért gyakorolja. Nyugodt állapotában az emberi természet önző és érdekeit követi. Feltüzelt állapotában rajongó és követi szenvedélyeit, eszményeit.

Az önzés és a rajongás, az érdekek, az eszmények és a szenvedélyek által lehet az embereket vezetni, kormányozni. Mind a három által, vagy egyik és másik által.

Mi által akarta gróf Andrássy kormányozni Magyarországot?

A szenvedélyek féktelenítése által meg lehet indítani egyes nagy actiókat. De a kormányzás normális eszközének e kétélű fegyver nem alkalmas. Ezen kívül nyilvánvaló volt, hogy a szenvedélyek terén a többség nem versenyezhet az ellenzékkel és hogy ellenkezőleg épen a szenvedélyek csillapítására van utalva.

A nemzeti függetlenség eszményében ismét túllícitálhatta a többséget a közjogi ellenzék.

A szabadelvűségben sok eszményi van és gróf Andrássy szabadelvű volt. De az exilium vagy rajongóvá, vagy fásulttá tesz. Andrássyt kiábrándította. A gyakorlati államférfiúságot minden eszmény lenezésében kereste. Szabadelvű volt még szokásból, de már nem meggyőződésből. Es a szokástól is elszokott, midőn látta, hogy alkalmatlan, Közönnyel nézte meggyőződésből szabadelvű miniszterársainak, kivált Horváth Boldizsárnak egy pár szabadelvű szárnypróbálgatását. De gyakorlati tekintetével, mely mindég jól látta azt, a mi egészen közel volt, felismerte, hogy ezek a szárnypróbálgatások a nemzet hajlamaiba és a

viszonyokba ütköznek, a bajokat és zavarokat szaporítják.

Ha gróf Andrassy felismerte volna, hogy az alapjában conservativ magyar nemzet csak dacból Ausztria iránt vetette magát a liberális karjaiba; ha felismeri, hogy az 1848 óta tényleg keresztülvitt nagy liberális reformok, két évtized rázkódásai és az új alap megteremtése után a létező érdekek kíméletet, az állapotok consolidatiót követelnek; ha tudott volna mélyen pillantani, előrelátó lenni és ha nem választják el személyes külömbözetek a conservativektől; akkor talán képes lett volna öntudatos nemzeti conservativ irányban haladni és vezetni pártját.

De miután csak azt látta, hogy az úgynevezett szabadelvű reformokat inkább csak theoreticus szempontokból kívánják egyesek, de minden tényleges kísérlet felzúdíja a létező érdekek és meggyökerezett hajlamok tiltakozását: csakhamar elfojtotta a szabadelvűséget és csak a conservativek elleni zászlónak tűrte meg.

Andrassy tehát a ki méltán tartott a szenvedélyektől, az eszményeket lenézte, a szabadelvűségben nem csak hogy nem hitt, de azt alkalmatlannak is találta: az érdekekre volt utalva.

Nagy tér, egy nemzet érdekei! És emelkedett szellem felismerheti ezekben a nemzeti

eszményt, a hogyan a conservatívek fogják fel szemben a közjogi ellenzékkel: nem a harcot erő nélkül, hanem az erősödést békés jólétre ha lehet, győzelmes harczra, hogy ha kell ; nem ama harczra, melyre a közjogi ellenzék gondol, hanem harczra, melyben Ausztria szövetségére utalva vagyunk.

Hanem gróf Andrassy nem így fogta fel az érdekeket. Az érdekekre látta magát utalva, de hogy azokat hogyan fogta fél, kitűnik abból a mondásából is, hogy ostorral és abrakkal kell kormányozni.

Látta, hogy III. Napóleon egyeseknek és egész tömegeknek bőven juttatott közvetlen beneficiumokat. Arról azonban megfeledkezett, hogy III. Napóleon kormányrendszerében helye volt a nagy eszményeknek is, téveseknek és jogosultaknak; hogy kormányzása megsokszorozta az álladalomnak és minden egyesnek jövedelmeit, Franciaországot gazdaggá tette, rendet és jólétet adott. Andrassy azt hitte, hogy az érdekek kielégítése abból áll, ha minél több éhező elégített ki a közvagyonból, és megfeledkezett arról, hogy ha e mellett nem emelkedik a közvagyon maga, annál kolodusabb lesz a nemzet, annál több lesz az éhező, annál inkább enyészik el a kielégítettek száma a közelégületlenségben.

Hogy emelje a közjólétet, arra nem bírt

elég érzékkel, belátással, rendszerrel. Sokkal könnyebb volt egyeseket kielégíteni. De az által még rohamosabban hanyatlott a közjólét és a mi a nemzetre nézve még ennél is végzetesebb, rohamosan hanyatlott a közmorál, főképp a politikai morál, az a morál, mely nélkül nemzet meg nem állhat, mert nemzet, melynek fiaiból kivesszett a hazának mindenek fölött való szeretete, a meggyőződés bátorsága, a hazafias meggyőződésért való határtalan áldozni tudás, az a nemzet érett az idegennek uralmára. A ki megvásároltatja magát hazai államférfiú által ma, az jó iskolán ment keresztül arra, hogy idegen által vásároltassa meg magát holnap.

És ily értelemben demoralizálta gróf Andrássy rendszeresen a nemzet minden osztályát.

Az alsó széles rétegeket a kormány fővezérlete alatt nyíltan szervezett és rendszerezett választási vesztegetések által.

Andrássy tette szokásossá, hogy a kormánypárti jelöltek magától a kormánytól kapnak és fogadnak el pénzt a választók megvesztegetésére. Nem egyesek, kivételképen. Hanem sokan, tömegesen, rendszeresen. Mondjuk ki a dolgot nyíltan, úgy a hogyan van. Ez azóta a magyar parlamentarismus elfogadott gyakorlatává, egyik oszlopává emelkedett. És üzi azóta minden kormány a vesztegetések ellen

időközben hozott minden törvények mellett is. Hozzászoktunk, fel sem vesszük. Pedig abnormis, vagy csak úgy normális, mint a tolvajnál a lopás. Ez nem csak a választók, ez a képviselő megvásárlása, ez Walpole, ez Guizot, avval a különbséggel, hogy a mit ők dugdosva tettek, mert szegyeitek, azt mi nyíltan tesszük, mert már nem is szégyeljük. Nincs parlament és nem volt a világon soha olyan, mint a miénk, hogy annyi tagjáról el lehet mondani, hogy a kormány által cyclusról cyclusra egy pár ezer forinttal megfizettetik.

Mindamellett ez csak csekély tényező azon osztály rendszeres corrupálásában, melyben a nemzeti közélet összpontosul.

Ez az osztály a czímtelen nemesség.

A mit külföldön középosztálynak neveznek, a művelt polgári rend, az nálunk leginkább maradt mentes a demoralisatiótól, mert legkevésbé bír politikai súlylyal. Csak egyes nagy városokban képez önálló politikai tényezőt, és itten világszerte azonos hajlamainál fogva a hatalommal tart mindaddig, míg a kormányzás hibái nem lesznek kiáltók, a mikor azután szívós és megvesztegethetlen ellenzékét képez. A vidéken és a kisebb városokban a helyi nemesség pártjaiban olvad fel. Mert a törvényeket hamarabb meg lehet változtatni, mint a dolgokat, a viszonyokat, szokásokat. 1848-ban

eltöröltetett a nemesség minden előjoga, de azért ugyanaz az osztály csaknem ugyan abban a mértékben csinálja a politikai közéletet, mely csinálta 48 előtt. A külfölddel szemben szeretünk viszonyainknak külföldi modern színeket adni, de azért azok lényegükben a régi magyarok maradtak. Ezért érti meg viszonyainkat olyan nehezen az idegen. Az eredmények ellenében állnak a külszínnel, a lényeget pedig nem látja. Nálunk minden politikai dologban a vezérlet, a vezérkarok, a keretek, a dispositiók a nemességből kerülnek ki. Ha a képviselőház még mindig csupán a címtelen nemesség táblája volna, bővítve néhány túrt városi képviselő által, összeállítása nem lehetne lényegesen más, mint a minő ma. Ezen fölényt megadja a címtelen nemességnek nagy száma, a traditio ereje, és örökölt politikai iskolázottsága. Fenntartani az által tudta, hogy törvényes előjogairól önként, küzdelem és megveretés nélkül mondott le, és hogy a magas aristocratiával szemben, de csakis evvel szemben, bizonyos democraticus szint adott magának és törekvéseinek, így tartotta fenn a magyar címtelen nemesség máig a nemzeti közéletben domináló posztíóját, azon küzdelmek eredményét, melyeket az oligarchák ellen vívott. A főrendűeknek egyénileg nagyobb posztíójuk van, a köznemesség előszeretettel látja őket törekvéseinek élén,

ezen feltétel alatt magasra emeli őket, de mint osztály vele szemben tehetetlenek.

És csakis azon tény által, hogy Magyarországon a politikai hatalom a köznemesség kezében van, válik érthetővé, hogy a magyar faj számának csekélysége mellett is oly nagy területen tudja fenntartani államalkotó erejét.

De a negyvennyolczadiki nagy reform nem hagyhatta érintetlenül a nemesség posztíóját. E reform nem céljaiban ugyan, de keresztülvitelében nélkülözte a bölcseséget. A gazdasági élet feltételeit hirtelen változtatta meg. A birtokos osztálynak nem volt ideje az új feltételeket felismerni, azokhoz alkalmazkodni. Nagy része súlyos anyagi váltságba került.

De az összes nemesség, kevés kivétellel a földbirtokból és a politikából élt. Csak egy csekély rész, melynek sem vagyoni, sem családi posztíója nem volt, adta magát arra, hogy ha műveletlen, mészáros vagy kocsis, ha művelt, gazdatiszt, vagy ügyvéd legyen. És az a baj, hogy a nemesség nem csak hogy nem szeretett, de nem is igen értett hozzá, hogy másból éljen meg.

Az utolsó magyar nemes ember, ha nem is tartja magát oly nemesnek mint a király, mert ebben eltér a pomerániai junckertől, de tartja magát épen olyan jó nemesnek, mint

akár herceg Eszterházy, és tulajdonképen égbekiáltó igazságtalanságnak tekinti, hogy ennek nálánál jobb sorsa van. Ez nem kedvező dispositió a polgári foglalkozásokra. De ezenfelül volt a peruiak azon törvényében, hogy minden fiú az atyjának a mesterségét űzze, annyi bölcsesség, hogy nagy természetes előny és fölény jár azon foglalkozással, mely a családban nemzedékről nemzedékre száll. Ez volt olyan sokáig a nemességnek előnye a hadi szolgálatban. Ez fölénye a politikában és a diplomatiában. Ezért látjuk a nagy üzleti műveletek talentumát hosszasan ugyanazon családban. Ezért sikerül ritkán olyan embernek nagy bank- és kereskedelmi házat alapítani, a kinek családjában soha sem foglalkoztak üzlettel. Ha belevág, belebukik.

Ezért dominálja az üzleti világot a zsidóság. Ezért nem versenyezhetnek sehol sem az amsterdami gyémántkőszőrűsökkel. A modern élet túltört ezeken a korlátokon. De azért a korlátok léteznek, és inter pares még ma is érvényesülnek. A traditio nem csak előítéletet, hajlamot és ellenszenvet, hanem alkalmatosságot és nem-alkalmatosságot is szül bizonyos mértékben. Ha egész osztályok kénytelenek új foglalkozásokat keresni, akkor súlyosan kell küzöldniök evvel a nehézséggel is, és a győzelem előtt rendesen generációk esnek el. Tehát

azért is, mivel az elszegényedett nemesség érezte és tapasztalta verseny-képtelenségét, vagy legalább viszonylagos gyöngeségét a polgári foglalkozások terén, az újra megújult közélet felé tódult, hogy megélhessen a politikából, vagy restaurálja a politika segélyével vagyoni és családi posztóját.

Ez a mozgalom természetes. A létért való küzdelem er élvével tört ki. Ez az áramlat teszi még ma is olyan erőssé a megyei tisztviselők választásának rendszerét, melynek veleje nem egyéb, mint a hivatalok distribúciója a megyei nemesség által.

De ebből nem következik, hogy szabad tért kellett volna neki engedni, míg árvízzé nem nő, melybe belefül a nemzet jóléte. Ha a létért való küzdelem minden törekvésének szabad tért akarunk engedni, akkor nehezen volna érthető, hogy mire vannak intézményeink, mire van kormányunk. Valószínű, hogy nem lehetett volna kormány oly erős, mely ez áramlatot ridegen visszautasíthatta volna. De a létező áramlatoknak akár szabad utat engedni, akár azokat visszaszorítani nem lehet feladata a kormánynak; hivatása abból áll, hogy azokat korlátozza, szabályozza, vezesse az álladalom hasznára.

E helyett gróf Andrassy egész kormányzata nem állott egyébből, és semmi más téren

eszméket nem producált, minthogy folytonosan újabb s újabb módozatokat fedezett föl az ellenzéki nemesség lekenyerezésére és a kormánypártinak kenyérrel ellátására.

Miután a ministeriumok már magukban is az ország szükségait és viszonyait messze túlhaladó módon szervezve és ellátva voltak, sem szűntek meg részint a központban, részint expositurákban újabb s újabb hivatalokat rendezesíteni. Azután betöltettek a főispáni és felső-bírósági állomások. Jött a bírósági szervezés, kedvező alkalom a szükségét messze túlhaladó törvényszékek és bírói állomások teremtésére. Ezen időbe esett az országos restauratio. A megyék követték a kormány példáját a hivatalok szaporításában. Később eltöröltettek ugyan az esküdti állomások, a mi jó ürügy volt a szolgabírák megszorítására, de csak azért, hogy utóbb más cím alatt mégis felleveníttessenek megint az esküdtek is. A megyei tisztviselők mellé minden ministerium igyekezett magának külön közeget teremteni. A honvédség tömérdek embernek adott existenciát. Aztán jöttek a tanfelügyelők. Az államjavak nagy következetességgel olyan emberekre bízták, a kik saját javaikat tönkre kezelték. Tíz éves parlamentarismusunk a kinevezések folytonos láncolata volt, egész a kataszteri szomorú kinevezésekig, és mindezek

fölött a nepotismus és a korteskedés geniusa lebegett. Ehhez járultak a concessiók és a »geschaftek« száz nemei.

»Az ostor és az abrak« embere megtanulta III. Napóleontól, hogy az embereket érdekeiknél fogva kell vezetni. De rosszul értelmezte ezt a tant. Napóleon az országot gazdaggá tette. Az Andrássy-rendszer ezreknek adott hivatalt és milliókat szegényített el. Az ország nem győzte a sok kenyeret, mivel magának az országnak érdekében semmi sem történt, ellenkezőleg minden megtörtént kiszivattyúzására.

De demoralizálta gróf Andrássy a legfelsőbb aristocriatiát is. A nemzetével összeforrt, a nemzettel érző aristocratia vagyoni és magas társadalmi állásánál, történelmi fényénél fogva erős oszlopa a nemzeti létnek. A sértett hiúság és irigység is megbocsájtani kénytelen fölényét erényeiért. De a hol az aristocrata nem függetlensége, nem erényei, nem saját fénye által kivan ragyogni, hanem felülről nyert visszfényre vágyik, a hol a függetlenség és a kötelesség érzetét elnyomja a cím-vágy hiúsága, és a salon-convenientiák léhasága, ott az aristocratia saját magát és önmagával a nemzeti lét egyik oszlopát ássa alá. Az angol aristocratia fényt ad a hatalomnak, a francia a hatalomnál kereste fényét. Mind a kettőnek

története nagy tanulság minden aristocratiára nézve.

Aristocratia, mely a nemzet nagy küzdelmei iránt hideg tud maradni, csak az udvari szolgálatban keresheti létjogát, és nem az ország termeiben, hanem az előszobákban van a helye.

Ily rendszert, mely a tehetetlenségen és a demoralisation alapúit, nem menthetett meg az az országos nagy botrány sem, mely 1875-ben a fusio neve alatt jött létre. Mennyi illusió, mennyi altatás! Az új párt szabadelvűnek nevezte magát. Még egy utolsó nagy diadala a szabadelvűségnek. És ettől fogva rohamosan hanyatlik, oszlik fénye, vész hitele. Az illusiók csakhamar foszladoznak, az altatás csakhamar kiderül. A jobb elemek rendre elfordultak az oly szabadelvűségtől, mely puszta névvé vált. Elveszített minden tartalmat, minden eszmét, minden hitet, minden alkotó erőt és lételet már csak az által képes tengetni, hogy a belügyekben Ausztria érdekeit, a külpolitikában Oroszország érdekeit szolgálja, hogy pedig tehesse, erős hajlamokat mutat a szabadság nagy érdekeinek, alkotmányunk alapelveinek kiforgatására vagy éppen violatiójára.

Három esztendőnek rövid, de szomorú története!

Ma a »szabadelvű« név bír Magyarországon azzal a hangzással, melylyel harmincz évvel ezelőtt a »pecsovics« név bírt.

Jelzi a szabadságról és a nemzetiségről való megfélekedése, a meggyőződések árverését és a hunyászkodást.

Bámulatos, tanulságos, nagy fordulat! Hogy így kellett végződnie oly politikai iskolának, melyet Kossuth, melyet Eötvös alapított.

Ezt ők nem érdemelték meg. Ezért ők nem vádolhatók. Ezeken az eredményeken és ezeken az utódokon az ő emlékezetök magasan felüláll.

II.

A conservatív áramlat.

SZÉCHENYI előtt csak aulicusok voltak, és ve-
&s) lők szemben mint nagy conservatív párt
örködött az alkotmány fölött az egész nemzet.
Gróf Széchenyi István 1825-ben felismeri
a stagnatió veszélyeit, megindítja a magyar
államszervezet felelevenítésére, a magyar faj
megerősítésére a reformokat. De a negyvenes
évek elején a stagnatió veszélyeinél nem cse-
kélyebb veszélyeket ismert fel abban, hogy az
általa kezdett reformtörekvések a mértéket és
a türelmet mindinkább nélkülözni kezdik. A
Széchenyi-előtti irányzatok és ellentétek lassan-
lassan végkép eltűnnek a reformtörekvések
áradatában, de maguk a reformerek két tá-
borra szakadnak és így alakul a szabadelvű és
a conservatív párt. Ausztriával való viszonyunk-
nál fogva azonban beáll az az optikai csalódás,
mintha a szabadelvűek nem csak a liberálismus,
hanem a nemzeti és állami lét érdekeit is képví-

selnék a conservativekkel szemben, és ezeknek csak az a hálátlan szerep jut, hogy a könnyen felgerjesztett népszerű óhajokkal szemben minden téren állást foglaljanak annak tudatában, hogy a mértéktelen követelések távol attól, hogy a nemzeti és állami létet valóban biztosítsák, azt ellenkezőleg végzetes válságok elé viszik. Szomorú szerep, melyet az államférfiúi belátás és a kötelességérzet magára vállalhat, de melynek súlya alatt összeroskad.

A conservativek nálunk is a nemzet és az állam fennmaradásának nagy érdekeit védelmezték. De a délibáb ellenök bizonyított. Elvesztették a tért mindenütt. Az aulicusok maradékával és az udvarral szemben reformerek és hazafiak, a szabadelvűekkel és csakhamar a nemzet óriás többségével szemben a reformok, sőt általán a nemzeti érdekek ellenségei voltak. A conservativek nullificáltattak. Az általok rettegett és megjósolt válság beállott. A nemzet és az udvar, Magyarország és Ausztria, a liberálismus és a reakció maradtak a küzdőtéren és egymásra rontottak. A küzdelem Világosnál végződött.

Hogyan van az, hogy előrelátásuk és egészpolitikájuk e rettentő igazolása, hogy »Világos«, nem rehabilitálta a conservativeket és politikájukat, nem rehabilitálta sem az udvar, sem a nemzet előtt?

Ez is természetes. A válságba és a küzdelemben a szabadelvűek vitték a nemzetet, de a küzdelem a nemzet küzdelme volt. Iránya hazafias, maga fényes és nagyszerű, bukása tragicus. A rokonszenv annyival inkább a küzdelem és annak vezérei mellett maradt, és nem tagadhatták meg e rokonszenvet mint hazafiak maguk a conservatívek sem, mivel a győzelmében gögös reactió azt hitte, hogy a magyar állam és a magyar nemzet fölött napirendre térhet. A conservatívek nem állhattak másutt, mint a hol a nemzet állott. Sőt a passiv ellentállás korszakában egyedül ők találtak bátorságot activ ellentállásra. 1850-ben ők követelték – »fejökkel játszva«, mint a hatalom egyik embere monda, – az alkotmány helyreállítását. Évek tizede múlt, míg e helyreállítás szükségét nagy csapások kimutatták. De a kiegyezési tárgyalásokban ismétlődtek kicsinyben az elébbi viszonyok. Ezúttal sikerült ugyanaconservatíveknek Deák Ferencz bölcs közvetítése által elfogadtatni a szabadelvűek többségével a helyzet követelményeit, de csak népszerűségük árán.

Gróf Andrassy vezetése alatt a Deák-párt vette át az ország szervezését és kormányzását, a conservatívek kötelességük teljesítésének tudatában a háttérbe vonulva, visszavonultságukban is loyálisan, és annak kebelében támogat-

ták a Deák-pártot. De kötelességök tudatában nem maradhattak e visszavonultságban, midőn látták, hogy más utakon bár, de ismét súlyos válságoknak vitetik az ország. 1872-től fogva a conservatív irány ismét mint önálló irány mutatkozik a saját működésével elégedetlen és bomlani kezdő Deák-pártban. Es a ki ma még képes magát visszaképzelní az akkori hangulatba és fel tudja eleveníteni emlékezetében a conservativekről és a conservatismusról akkor még uralkodott véleményeket, az nem fogja tagadhatni, hogy a nemzeti conservatív irány azóta napról napra közelebb jutott a nemzet szívéhez.

Nem csak a hatalmon levők személyes érdekei, hanem a régi előítéletek is szemben állottak még a conservatismussal és nagy keleté volt még a gyanúsításnak. A conservatismus és a conservatively igazi remekül használtattak még gróf Andrassy állásának erősítésére. A legsötétebb terveket tulajdonították nekik. Ha bármi loyálisan és kímélően figyelmeztettek a történt és folyton történő hibákra: azonnal hatalmi vágygyal és reactionárius, vagy a mi szintén igen kedvelt fogás volt, ultramontán czélatokról vádoltattak. És pedig elég sokáig elég nagy sikerrel.

Mindez nem gátolhatta, hogy a nemzet mind növekvő figyelemmel és komolysággal

ne fogadja az egyes conservativ nyilatkozatokat, és hogy azok hatást ne gyakoroljanak reá, tartós emotiót ne ébreszsenek kebelében. Ha a nemzet bizalma nem is fordult még a conservativekhez, de kezdett elfordulni a hatalom birtokosaitól. Rendre mind szélesebb körökben elismerték a conservativeknek legalább államférfíui belátását, szándékaiknak tisztaságát. Es magában az országgyűlési többségben mindinkább tiszteletet, rokonszenvet és tért nyert a conservativ irány.

De ha oszlani kezdtek az előítéletek, csak élesedtek a személyes ellentétek. Mert a hatalom kezelői, élükön az időközben külügyminiszterré lett Andrássyval, és mindazok, a kik velők a hatalomban kisebb-nagyobb mérvben osztozkodtak, hatalmi positiójukat kezdték féltetni az emelkedő conservativ áramlattól. A helyett, hogy elismerték volna a bírálát jogosultságát, és kezet nyújtottak az orvoslásra, csak gyűlölködést szítottak, és végre »a homogén elemek fusiójában« kerestek menedéket.

Valóban e fusio, noha a conservativek által kitért és már általán beismert kormányzati hibákban és közbajokban kereste igazolását, nem volt egyéb, mint gróf Andrássy és Tisza Kálmán pactuma az emelkedő conservativ áramlat ellen, pactum, melyben Tisza Kálmán feladta a közjogi ellenzékét, Andrássy pedig

megosztotta vele a hatalmat. A fusionált elemek ezért vették fel a szabadelvű párt nevét és e jelszó alatt sikerült nekik még egyszer félrevezetni az országot.

A conservatívek egy további lépést tettek. Külön párttá alakultak és a nyílt oppositio tereére léptek, mert daczára a hirdetett céloknak nem láthattak a fusióban egyebet, mint az említett pactumot a nemzet félrevezetésére és azon rendszer fentartására, mely nem csak maga jutott már a bukás szélére, hanem odáig vitte az országot is.

De helytelen volna az ujon alakult pártok arányában keresni a conservatív és a szabadelvű áramlatok valódi térfoglalásának kifejezését.

Mert az országgyűlésen alig harmincz emberből alakult conservatív párttal szemben álló nagy szabadelvű pártban kétségkívül ott voltak valamennyien azok a tiszteletre méltó férfiak, a kik a szabadelvűségben még őszintén hittek, és a kik a fusiótól egy virágzó reform-korszakot vártak.

De a nagy tömeg már kiábrándult volt a szabadelvűségbol. Jelentékeny része bensoleg igazat adott a conservatívek oppositójának: de a meggyőződésnél erősebb volt benne a személyes tekintet vagy a hatalom felé hajlás.

Ezek azon kórállapotok, melyek a nagy szabadelvű pártot játékszerré tették a kormány kezében. A »homogén elemek fusiója« valószínűleg oly conglomeratum volt, melyből eleitől fogva hiányzott az erő, mert hiányzott a consistentia, az eszme, az egységes meggyőződés.

Ott voltak először is a valódi ó-conservatívek, az aulicusok maradékai, azok a kik mindig a hatalommal vannak és a kiknek a conservatív szó mindig csak palást volt a hunyászkodásra. Volt köztük, a ki nem volt képes a fejébe venni, hogy »conservatív« hogyan lehet »oppositio.«

Tény, hogy mintegy 60-70 úgynevezett »Lónyaista« nevében még az nap alkudoztak a conservatív pártba lépés iránt, a mely napon az illetők beléptek a szabadelvű pártba.

Némelyek a conservatívek modorába ütözköztek. Nem a politikaiba, hanem a tisztán személyesbe, társadalmiba. Valóban a magyar politikai közéletben az udvariasság nagy hiba. Fölötte áll általános műveltségünk színvonalán. A magyar nemes ember attól, a kit maga alatt állónak tart, alázatot, attól, a kit fölötte állónak érez, cordialitást követel. Ezen feltétel alatt mindig kész egy jó portio gorombaságot is bevenni. De a pusztá udvariasság mind az egyik, mind a másik esetben sérti, ingerli.

Ő cordiális az alatta állóval, ha az aláztos, és aláztos a fölötte állóval szemben, ha ez cordiális. Könnyen alárendeli magát, de tart arra, hogy a vezér csak primus inter pares legyen, és büszkesége mindig a priori fél attól, hogy a ki fölötte áll, lenézi vagy kevesli. Ez a félelem pedig nem udvariasság, hanem csak cordialitás által győzhető le.

Egy conservatív hajlamairól, sőt elveiről ismert kitűnő hírlapíró úgy nyilatkozott, hogy ő nem csatlakozik a conservatív párthoz, mert a conservatívely közt csak a nagy családi összeköttetésekkel született ember és püspök juthat consideratióhoz, positióhoz.

De van még egy körülmény. Minden törekvésben, minden pártban vannak azokon kívül, a kik az ügy érdekében keresik a leg-hivatottabbnak vezérséget, olyanok is, a kikben nagyobb az ambíció mint a hivatás és az ügy-szeretet. Ezek rivalizálnak a lassan-lassan kiemelkedő vezéregyénnel. Ha a személyes ellentét nem élesedett ki, mielőtt a szerencsésebbnek positiója megállapodott volna, akkor többnyire alárendelik magukat és ambíciójuk arra szorítkozik, hogy ez alárendelésnek minél több előnyében részesüljenek. De ha a személyes ellentét kifejlett, és nem képesek magukat többé alárendelni, akkor gyakran compromittálják, elhagyják magát az ügyet, hogy sújtsák

a vezért. A szent írás bukott angyalaitól kezdve ez a legtöbb árulásnak a története. Ez is magyarázatául szolgálhat annak, hogy némely ismert conservatív miért vallotta magát épen akkor szabadelvűnek, mikor végre conservatív párt alakúit.

Az új conservatív ellenzék nem tehetett mást, mint hogy a conservativek ezen fajait átengedje a szabadelvű pártnak, hadd segítsék ezt lehetetlenné tenni, míg maga azon van, hogy nyílt és nyilvános működése által támogatásukat magára nézve fölöslegessé tegye.

Három év alatt sok kifogást hallottunk a conservatív párt működése ellen.

Mondták, hogy nyelve a szalonok és a diplomacia, legjobb esetben a felsőház, de nem az alsóház és nem a választói gyülekezetek diapasonjához van alkalmazva.

Mondták, hogy lelkiismeretességében a gyakorlati életben lehetetlen scrupulositásig megy. Hogy csak az emberek erényére akar támaszkodni és nem számít az emberek gyöngegségével. Hogy kíméletlenség helyett kímélet által akarja elleneit lefegyverezni.

Merevségéről némely kínálkozó elemek iránt azt mondták, hogy Cato talán csinálhat majoritást, de csupa Catóból majoritást csinálni nem lehet, mert annyi Cato nincs.

Mondták végre, hogy a conservativek azért

nem hódíthatnak a nemzetben, mert mind-
 eddig nem voltak képesek más nemzeti con-
 servatív pártok példájára oly nagy nemzeti
 ügyet felkarolni és törekvéseik előterébe állí-
 tani, mely a nemzet fogékonyságát és lelkesé-
 dését megnyerhette volna. Ez volt a legnyoma-
 tékosabb vád.

Annyi azonban bizonyos, hogy a meggyö-
 keresített gyanúsítások és rágalmak ellen a
 conservatíveknek mindenekelőtt báró Sennyey
 Pál eszményi tisztaságára, emelkedett nemes-
 ségére volt szüksége.

Annyi bizonyos, hogy a conservatívek két-
 ségtelenné tették, hogy őket személyes törek-
 vések nem vezérlik. Mert a ki személyes
 célokra vadászik, az egy óriás többséggel
 szemben nem megy 20-30 társsal az oppo-
 sítóiába.

Annyi bizonyos, hogy a conservatívek
 eleitől fogva helyesen ítélték meg a fusiót, és
 az események teljesen igazolták ellenzéki állás-
 foglalásukat. Hogy a bátorság, a belátás, a
 szilárdság nagy mértékét tanúsították ez állás-
 nak nehéz viszonyok közt történt elfoglalása
 és fenntartása által.

Hogy utalva az oppositóra, a nemzet
 támaszára, megtanulták azt, a mit csak az
 oppositóban lehet megtanulni, a hatalom hosz-
 szas gyakorlatában könnyen el lehet felejteni:

a fogékonyságot, az érzéket a nemzet aspiratiói és hajlamai iránt.

Hogy a nemzet aspiratióit magukba tudták színi, és azokat bölcsességgel és mérséklettel, de erélylyel, szilárdsággal és hatálylyal tudták képviselni. Es a mi a viszonyok súlya alatt nem sikerülhetett a conservativeknek ez ideig soha: mostan a kiegyezési tárgyalásokban és a keleti ügyekben fel tudtak karolni és törekvéseik előtérbe tudtak állítani oly nagy nemzeti érdekeket, melyek körül a nemzet tömörült. Tény, hogy a conservativek hívták fel legelsők a nemzet figyelmét a kormány kiegyezési, valamint keleti polkájának számos veszélyeire. És tény, hogy e felhívás nagy és tartós viszhangot ébresztett a nemzetben.

Vége alkalma nyílt a conservativeknek azt is újból és tényekben kimutatni, hogy a conservativ irány nem azonos a szabadság ellenzésével, mert a szabadelvű pártból kivált elemekkel kezét fogva védelmezték a kormány és a szabadelvű többség ellen a polgári szabadság érdekeit és az alkotmány biztosítékait.

A conservativ név és a conservativ hazafiak ma kivívták maguknak a hazafias elemek elismerését, tiszteletét, rokonszenvét. Azok, a kik a nemzet hatalmát és nem egy-két ember hatalmát akarták biztosítani a fusio által, és kiléptek a szabadelvű pártból, mivel csalódtak

benne, mint elvbarátokkal foghattak kezét a conservativekkel, mivel látták, hogy actualis törekvéseik ugyanazok: megvédelmezni a nemzeti nagy érdekeket, köztük a szabadságot és magát az alkotmányt is azon szabadelvű párt ellen, melynek összes programja lesülyedt a kormányhatalom megtartására, de mely ezen kívül nélkülözve minden összetartó kapcsot, mindent a mi erőt ad, nélkülözve közös elvet, közös eszmét, közös irányt, nélkülözve a bizalmat és a hitet önmagában, máris csak a hamis kártyák és a violatio eszközeivel képes napról-napra tengetni létét.

III.

Az elszakadási politika.

MINDEZEK után hogyan van az, hogy egy felvilágosodott és hazafias conservativ irány, – akár minő név alatt lépjen fel, – még sem tudott mindez ideig határozottan túlsúlyra emelkedni?

Onnan van ez, mivel a tért, melyet a szabadelvű párt vesztett, nem csak ez az irány, hanem egy másik is igyekezett és pedig nagy sikerrel elfoglalni, az, melyet a szélső bal különböző nevezetek és változó jelszavak alatt, de változatlan állandósággal képvisel.

Lehetne ugyan kimutatni, hogy még itten is érvényesült az általános conservativ áramlat. Mert nem volna nehéz kimutatni, hogy a mai szélső bal nem egyéb, mint a volt bal-közép. Részben még a személyek is ugyanazok, de teljesen ugyanazok a bevallott törekvések. A kormánypolitika azon váddal szemben, hogy a közjogi ellenzék erősödésére vezetett, hivatkozhatnék arra, hogy ellenkezőleg a közjogi

ellenzék számban csekélyebb ma, mint a balközép idején volt, de jelentékenyen mérsékeltebb is, mert nagyban és egészben a volt szélső töredék álláspontja el van hagyva, fel van adva, és alkotó elemei a volt balközép álláspontját foglalták el, és a »bihari pontok« alapján állnak.

De valósággal kevés köszönet van ebben.

Mert a közjogi ellenzék különböző nyilatkozási módjai csak a napi viszonyokhoz mért alkalmazkodás értékével bírnak, nem stratégiai, hanem csak taktikai jelentőségűek. A történelem és vele együtt a komoly államférfiú ezeken túl fogja keresni a valódi, a közös, az állandó törekvést, mely akár bevallott, akár be nem vallott, akár öntudatos, akár csak ösztönszerű, de igazi tartalma ennek az iránynak. A közjogi ellenzék számtalan nyilatkozási módjában, kezdve Szalay Imrének a király auspiciumai alatt létesítendő magyar köztársaságán, a boldogult báró Baldácsy azon magyar királyságán, melynek élén Ő Felsége a királyné Kossuth Lajossal együtt állana, egész a bihari pontokig: soha sem egyéb, mint a viszonyokhoz és az egyéni felfogásokhoz mérten többé-kevésbbé loyális és legális formákba burkolva az Ausztriától való elszakadás politikája.

Evvel a közjogi ellenzék vezetői és még inkább választói mindég tisztában voltak.

A másik, a mi itten lényeges, az, hogy helytelen egyszerűen összevetni a mai számokat egy korábbi dátum számaival. Hanem az a kérdés, apadóban vagy növekvőben van-e az elszakadási politika? És erre a komoly válasz csak az lehet, hogy miután már csaknem veszendő félben volt, ismét rohamosan növekedik.

És ez természetes.

A szélsőbalhoz hasonló párt Magyarországon létezni fog mindég. Bármilyen kevesek által, de szent ereklyeként őriztetni fog a zászló mindég. A viszonyok azokat, a kik e zászlót felemelik, veszélyes fanatikusokká, vagy nevetséges ábrándozókká bélyegezhetik. De az ügy, melyet képviselnek, sokkal nagyobb, sokkal eszményibb, hogysen ezen legkedvezőtlenebb viszonyok is ne kényszerítsék az embert a tisztelet és a rokonszenv bizonyos nemére azok iránt, a kik képviselik, és pedig annyival inkább, minél kedvezőtlenebb viszonyok közt teszik. Soha sem veszhetnek ki a nemzetek emlékezetéből és vágyaiból végkép az abszolút önállóság álmái, legkevésbé akkor, ha a magyar nemzet nagy és büszke tradícióival bírnak. A politikai bölcsesség, a hazafias belátás, végre az életösztön ereje nem feledtetni, hanem álmoknak fogja hagyni ez álmokat, ha a nemzeti lét és fejlődés biztosítása a lemondás bizonyos mértékét kö-

vetéli. De ha ez a mérséklet a lét és a szabad fejlődés látható megakadására, a sorvadásra vezet: akkor nincs bölcsesség és nincs hatalom, mely sikerrel prédikálhatna lemondást és mérsékletet. Az életösztön maga és a hazafiság, mely a teljes Önrendelkezést korlátozni kész lehet egy megbízható és állandó szövetség érdekében, ugyanez az életösztön fel fog lázadni a mérséklet és a lemondás ellen és a szent ereklje a nemzet zászlója lesz, melyet kibontva küzd életért vagy halálért. Magyarországon csak két politika lehetséges: vagy akasztatni kell, vagy magyar politikát kell csinálni.

A szélsőbalhoz hasonló párt Magyarország elégedettségének hőmérője. Számra és súlyra csekély lesz elégedett Magyarországon, elégedetlenben növekedhetik mint a lavina.

Ezt a növekvést ma is csak a bizalom akasztja meg, melylyel a nemzet mint végső reményére a mérsékelt ellenzék törekvéseire tekint.

Mert a kormány politikája elkövetett mindent, hogy a nemzetet az elszakadási politika, a forradalom karjaiba kergesse.

Nem rémkép ez, hanem komoly veszély, melylyel az uralkodó rendszer a dynastiát, a monarchiát, a nemzetet fenyegeti.

Forradalom nem egyszerre készül, de ki-törését nem is kürtölik a hirdetési rovatokban.

A *közjöllét hanyatlása*, a hosszasan tartó és folyton növekvő közlegületlenség az a talaj, melynek méhében lassan, sokáig, szinte észrevétlenül érik, hogy megdőbbszentően mint a vulcán okádja ki pusztító tüzét.

Nem volt még nagy forradalom, melynek kitörése váratlanul ne lepte volna meg a küzdő pártokat.

A *conspiratio* útján tervszerűleg előkészített forradalmak ritkán jutnak a kitörésig.

A szellemek *dispositiójának* hosszas, de lassú átváltozása előzi meg a forradalmat, átváltozás, melynek *symptomái* kétségkívül *constatálhatók*, de ritkán ismertetnek fel, mivel egyfelől csak csekély részben jelentkeznek a felületen, másfelől mivel egyáltalán nehezen jutnak az emberek oly átváltozások tudatára, melyek szemük láttára, napról napra, folytonos de lassú fejlődésben alakúinak. Csak a meglepő eredmény ébreszti őket a valóra.

Az *assamblé nationale* ünnepélyes megnyitásokor a király, a rendek, a nép közörmében senki sem látta a legvéresebb forradalom kezdetét.

Midőn Széchenyi kimondta, hogy forradalom küszöbén áll a nemzet: azt hitték, hogy megörült a Kossuth dicsőségének irigylésében.

Mi a helyzet Magyarországon ma?

A folyó évtized eleje óta folyton növeke-

dik az elégtelenség, az anyagi pangás, az anyagi romlás.

Bizalmának férfiában a nemzet csalódott.

Vezérei hatalomra jutván, megtagadták, a mit éveken át hirdettek.

De nem csak a vezérekben, hanem az alkotmányos intézményekben való hit is megrendült. A választók tömegeit annak a nyíltan vallott tudatával látjuk az urnához közeledni, hogy egészen mindegy, kire szavaznak.

Nincs választás magyar vidéken, a hol ne hallhatná mindenki a ki hallani akarja a csüggedés elkeseredett kifakadását: »Uram, segíteni csak úgy lehet, ha megint fegyvert fogunk!«

A kik a legmagasabbra csigázták a nemzet követelményeit, ugyanazok a legjogosabb követelményeknek sem tettek eleget. A külpolitikában pedig a nemzet a hangosan nyilvánuló közakarattal, és avval a mit életérdekeinek tekint, ellenkező utakra látta magát erőszakolva.

Való, igaz, hogy a nemzet erkölcsi ereje mélyen lehanyatlott. Igaz, hogy a demoralizáció és a csüggedés a nemzet nagy rétegeiben egész a nemzeti érdekek iránti közönyig fokozódott. Mert hiszen különben nem juthattunk volna idáig.

De jaj annak a rövidlátónak, a ki erre akar támaszkodni. Épen ez a symptomák legveszélyesebbike. A nemzet hallgat, de hallgatása

kiált. A nemzet, mint az egészséges test a kóroanyagot, beveszi az erkölcsi mótelyt, ez a mótely terjed, kitör, uralomért és győzelemért harczol, de ugyanakkor kitörnek ellene az életnek erői is, beáll a reactió, a válságos, az iszonyú belső küzdelem, mely vagy halállal, vagy a kóroanyag kilökésével végződik. Akár egyes embert, akár egész nemzetet mérgezzenek meg, ez a küzdelem annál bizonyosabb, minél erősebb, minél több volt a mérég. A nyomás explosióra vezet, a demoralisatió az erkölcsi erők, az eszményi törekvések fellázadására, a csüggedést a vakmerő kockázttatás váltja fel. Forradalom áll be.

Vegyük hozzá mindezekhez, hogy a nemzet a honvédségben katonailag szervezve van És ne ámítsuk se magunkat, se másokat. A honvédség szervezete olyan, hogy annak értelme sem volna, ha eszméje ki volna merítve az általános védkötelezettség és a néphadrendszer követelményeinek megfelelő azon feladat által, hogy az állandó hadsereg mellé a katonailag szervezett nemzet tömegét állítsa. Igaz, hogy a honvédség bevallott célja csak ez volt. Igaz, hogy törvényeinkben csak ilyennek szerepel. De nem hiába költöttünk reá sokkalta többet, mint a mennyi erre a célra szükséges lett volna. A honvédség ma oly tökéletes nemzeti hadserege kiképzésében nagyon tökéletlen, mert

a kiképzésre megszavazott milliók nem bevalottan, de rendszeresen, következetesen és öntudatosan a szervezet bővítésére fordítottak; de szervezetében a honvédség oly tökéletes a vezérkartól a raktárokig, hogy kész hadsereghez alig hiányzik egyebe, mint a tüzérség – anyaga.

Midőn a honvédséget belevonjuk ezen eszmék rendjébe, a leghatározottabban kell tiltakoznunk azon közelfekvő gyanúsítás ellen, mintha a honvédség katonai szellemét másnak, mint a legtökéletesebben correctnek hinnők. De bele kell vonnunk azért, mert elegendőképen constatait tény, hogy az Aradnál 1849-ben kivégzett tábornokok közül nem volt egy is, a ki még 1847-ben más lett volna, vagy más akart volna lenni, mint legfőbb hadurának hű katonája. Belevonjuk azért, mert a forradalomnak meg van egyebek közt az a sajátsága is, hogy a kik mint békés és loyális polgárok hajtják nyugalomra fejőket, a forradalom áradatában mint annak harczosai ébrednek fel.

De vegyük hozzá mindezekhez még azt is, hogy az ország kormányának élén oly férfiú áll, a ki bármi legális és loyális formákban, de nyolcz éven át még a kiegyezés után is az elszakadási politikát képviselte. Férfiú, a ki semmi irányban sem scrupulosus. Férfiú, a kit semmi sem gátolhat abban, hogy valamely

adott pillanatban ilyen szózattal ne forduljon a nemzethez: »Küzdöttem a közjogi alap ellen nyolcz esztendeig. Rá léptem erre az alapra, hogy kísérletet tegyek magam, loyálisan, komolyan egész jóhiszemmel, vájjon ezen az alapon a nemzet életérdekeit megvédeni lehet-e? Meggyőződtem róla, hogy nem lehet. De a nemzet életérdekeit meg kell óvni minden áron, minden eszközökkel.«

Tisza Kálmánról sem azt, hogy a reactió, sem azt, hogy a forradalom élére fog állani, előre mondani nem lehet, mert nála minden az időktől és a módoktól függ.

De az eszmék ezen rendjét követve itt még meg nem állapodhatunk. Mert a jövőnek lehetőségeit fürkésző elme megdöbbenve fog egy combinatióra akadni, mely abszurdnak tetszhetik bár, melylyel szemben azonban legkevésbé szabad feledni, hogy a nagy fordulatok az emberiség összes történetében, minden téren és mindég, első jelenkezésekben éretlen, zavaros, örült ideák impressióját keltették, sőt az első stádiumban többnyire azok is voltak. Ez minden új eszme sorsa, és pedig természetes sorsa, míg kettős fejlődés által a tényleges viszonyokkal harmóniába nem jut. A kereszténység, a reformatio, a democratia nem kerülték el; a socialismus pedig küzd vele.

Valóságos bolondgomba, hogy ha harmad-

fél évvel ezelőtt, midőn az orosz csapatok Erdély határain felvonultak, a székely nép közt olyan beszéd merült fel, hogy Kossuth fia elvette az orosz császár leányát és jön felszabadítani Magyarországot.

Ugyanez az eszme sokkal komolyabban jelenkezik, ha a felirati vita alatt a szélsőbal egyik szónoka, Eötvös Károly, azt a nézetet nyilvánítja, hogy a magyar nemzet jobban irtózik a jelenlegi kormányzattól, mint akár az oroszról.

És ha az elszakadási politika elérkezettnek látja az actió pillanatát, nem kell egyéb, mint hogy egy vállalkozó orosz államférfiú Magyarországra alkalmazza hazájának azon politikai traditióit, melyeknek Oroszország nagyságát köszöni, és megérhetjük, hogy az elszakadási politika Oroszországban keresi és találja támaszát.

És ez nem lenne semmi egyéb, mint amit e politika eddig mindannyiszor tett, valahányszor actióba lépett. Azt tenné, a mit Tököly, Bethlen Gábor, Rákóczy, Kossuth Lajos tett. Keresi a monarchia legveszélyesebb ellenségét, és avval szövetkezik. A mi ebben az annyiszor ismétlődött tragédiában egykor a hatalmas török császár, Gusztáv Adolf, XIV. Lajos, Carlo Alberto, III. Napóleon, Victor Emanuel volt, az ma csak Oroszország lehetne.

Mohács előtt és Mohács után lehetett-e a török kevésbé gyűlölve, mint ma az orosz? Es hány esztendő kellett hozzá, hogy az elszakadási politika a törökre támaszkodjék, és igaz hazafiak, népszerűek és dicsőítettek, a török karjaiban keresték a nemzet üdvét? Magyarok voltak, keresztények voltak, és mégis a magyarság, a kereszténység hagyományos ellenségéhez fordultak, az országba behívták, oldalán csatáztak, Rodostóban temetkeztek.

Ha a szélsőbal egy másik szónoka a Rákóczy-politikát magasztalja, no hát ma nincs más Rákóczy-politika, mint behívni az oroszot.

És Oroszország talán kényeskednék ilyen tervekkel szemben? Talán nem mint a lengyel elégedetlenek patrónusa fészkelte be magát Lengyelországba? Talán nem tudott-e magának mindig és mindig újra pártot csinálni magában Konstantinápolyban is?

Talán az a tíz éves kormánybölcesség, mely az emberek vezetésének titkát a demoralisatióban fedezte fel, nem egyengette-e a rubel útját? Vagy azt hiszi Tisza Kálmán, hogy a rubel rosszabb pénz, mint a minő a hatvanas években volt a porosz tallér?

Hát Világos után nem fraternizáltak-e a magyar és az orosz tiszttek?

Kossuth nem kínálta-e a magyar koronát az oroszoknak?

Íme, itt van a veszély egész komolyságában. Az a veszély, hogy ismétlődjenek a magyar nemzet legiszonyúbb századai, azoknál is iszonyúbb alakban.

Mert lehetséges, hogy mindezen tényezők segítségével az elszakadási politika diadalmaszkodnánk. De mire vezethet?

Egy kisebb-nagyobb, egy többé-kevésbé független Magyarország be lesz ékelve két hódító világhatalom közé.

A Zápolyák és a Bethlenek korával egészen analog viszonyok fognak beállni.

A mi akkor a török császárság és a Habsburgok világbirodalma volt, az Oroszország és a német császárság lenne.

És egy kisebb-nagyobb, egy többé-kevésbé független Magyarország fentartására nem lesz más mód, mint a mi volt akkor.

Nem az akkori hazafiak hibája, a helyzet kényszere volt, hogy a két szomszédra támaszkodó ellentétes két pártra szakadva látjuk a nemzetet. Két pártra, mely egymást tüzzelvassal pusztítja, de melynek mindenkéiben az egyesek folyton pártot cserélnek, úgy a hogy hullámzanak a szomszédos világbirodalmak hatalmi viszonyai. Maga a nemzet ma a császárnak, holnap a szultánnak esküszik hűséget és folytonos lázadásban van vagy az egyik, vagy a másik ellen, mert végre is mindég csak ön-

magához akar hú maradni. Pusztulásban, vérben, hazafiságban, hősiességben, árulásban, demoralisatióban gazdag idők! Pártvezéreink muszka hercegek vagy német grófok lesznek, nagy donatiókat kapnak, a hősiességnek, a hazafiságnak, a hazaárulásnak óriási tényeit viszik végbe, koldusokként, számkivetve, vagy a vérpadon hálnak meg. A nemzet vadul és sorvad.

Ez a legjobb eset és a legjobb esetben ez a legjobb politika, mert meg van az a ratiója, hogy a folytonos küzdelemmel és a folytonos árulással kihúzza a nemzet azt a hosszú időt, mely arra szükséges, hogy a rivalisáló két világbirodalom mindegyike kimerüljön. És akkor megint itten áll a magyar állam, és megpróbálja sebeit gyógyítani, hogyha még lehet.

De ha nem áll be ez a legjobb eset, hogy a két világbirodalom rivalisai? Ha békében osztozkodnak, mint Lengyelország fölött? Ha ez a legjobb politika sem lehetséges?

És ha beáll? És ha lehetséges? Valószínű-e, hogy ilyen megpróbáltatást megállhat egy nemzet kétszer egymás után? Ha ebben a politikában van ratio, de van-e benne biztosíték?

E sorok jelentéktelen írójának mintegy egy évvel ezelőtt volt szerencséje ez eszmék fölött egyik legjelentékenyebb államférfiunkkal, olyannal társalogni, a kinek pártállása min-

dég csak az volt, hogy a törvényesség terét nem hagyta el soha. Ez eszmékből a conclusió sem lehet más, mint a törvényesség. A magyar királyi házhoz, az ausztriai szövetséghez való rendületlen ragaszkodás. A trónról a nemzetre csak áldás eredhet, az ausztriai szövetségből csak haszon, és ha egyéb ered, akkor csak kormányunkat és önmagunkat vádolhatjuk.

És ezért, mivel úgy az elszakadási politika, valamint és talán még hatályosabban, a kormány-politika a törvényesség felrobbantására, a forradalomra vezet: nem volt magyar párt soha, melynek olyan nagy lett volna a missiója, mint a minő a mérsékelt ellenzéké ma, azé a párté, mely egyedül ragaszkodik még a törvényességhez és a nemzeti érdekekhez egyaránt, és melyben egyedül tűzhetik ki még a tömörülés zászlaját a hazafias elemek.

NEMZETI MÚVELTSÉGÜNK.

Nemzeti műveltségünk.

„It is Greece that must distinguish you in the learned world: Latin would not.”

Lord Chesterfield. J773-

... „a görög tanulmány abban hagyása a vészharang kongása. A tudomány ébredése óta a nemzetek egymásután a szerint játszottak vezérszerepet, a mint kitűntek ama tanulmányok buzgalmában, melyeknek tetőpontja a szoros görög ismeret A görög tanítás abban hagyása a nemzeti műveltség degradatiója.”

O. Browning: /SjS.

I.

MIÉRT VAN AZ, hogy tudományunk meddő, a szépirodalmunk élettelen, közigazgatásunk élhetetlen, közéletünk elvtelen?

Ha valaki kiállana és azt mondaná, hogy mindez azért van, mivel nem tanulunk görögül, – bizonyára az egész ország eltátaná a száját

Nem is fogom tehát ezen kezdeni. Mert bolondnak declarálnának és nem is olvasnák tovább, a mit írok. Inkább ezen fogom végezni.

Hanem annyit tán mégis lehetne kockáztatni, hogy nem válhatik előnyére a magyar

műveltségnek, hogy közoktatási politikánknak ma már csaknem teljesen sikerült, ebből a műveltségből alaposan kidobni az egész antik világot.

A gimnáziumok tanítják még a latint és teszik magukat, mintha tanítanák a görögöt is. De nyolcz esztendei tanulás után a tanuló nem tud latinul, görögül pedig a tanító sem tud.

Így igaz, hogy nincs semmi haszna a holtnyelvek tanításának. Mi volna ezeknek a haszna? Az ész gymnastikáján kívül, melyet igazán gyakorolni nem is lehet egyébben, mint a mathesisben és a görögnyelvben, az, hogy az antik nyelvek tanulmányozása nem csak szavak, hanem egy világ, és pedig a szellemi életnek legmagasabb fokára emelkedett világ tanulmányozása. Tanulmányozása az antik világnak törvényeivel, erkölcsével, művészetével, történelmével, mely olyan magasztos és tanulságos.

Mindebben az otthonosságot csak a kö-zépiskolában szerezhethjük meg. A fejlődés amaz éveiben, midőn az életnek még nem volt ideje megrontani az embert. Mikor szépre, nemesre, nagyra fogékonyabbak vagyunk, mint bármikor. Mikor mindez mély gyökeret képes még verni tiszta lelkületünkben. Ha egyszer bekövetkezett a készebb ifjúkor, a vérnek forrongásával, a szenvedélyek typhusával, az első erő szomjas élvsóvárgásával; ha majdan utóbb

az élet nehéz küzdelme, a mindennapi kétszer kettő négy, a személyes érdekek és a közvetlenül bezsebelhető haszon ridegsége birtokukba ejtették az embert: akkor a szép, a nagy, a nemes iránti lelkesedést meggyökeresíteni nem lehet többé. És ha mégis be akarunk hatolni abba a világba, melyben a legtisztábban találjuk fel ezeket, csak rendkívüli erőfeszítéssel és időáldozattal, vagy csak halavány, elégtelen fordítások útján tehetjük.

Ha a közoktatási politika kilöki az antik világot a középiskolából, akkor a nemzetet megfosztja attól, a mit nem pótolhat semmi. Akkor ma, midőn a vallási eszmék is megvannak ingatva, csak oly társadalom keletkezhetik, mely elveszítendette az erkölcsi kapcsolatot a múlttal, melyben az emberek haszontalanságnak tekintik törődni avval, hol van eltemetve nagyapjuk, haszontalanságnak, melyet csak az avval való törődés múlhat felül, hogy nagyapjuk miért élt és miért halt? – társadalmat, mely nem gondol a jövővel, mert közönyös előtte a múlt; tudatlan, sülyedt társadalmat, mely semmi egyébbel, csak élvezetével, kényelmével és a bezsebelhető haszonnal tud gondolni.

A legnagyobb veszély, mely a magyar fajt fenyegeti, a bezsebelhető haszon invasiója oly társadalmi állapotokba, melyekben a keleti in-

dolentia, a komoly munka gyakorlatának hiánya még mindég dominál. Ennek a kettőnek a házassága nem szülhet egyebet mint azt, hogy a magyar nemzetnek a feltartóztatlan süllyedés útján el kell jutnia múlhatatlanul addig az inferioritásig, melyben csak enyésző faj lehet többé, de nem nemzet.

És nem vértézhetjük a növekedő generációt mind a kettő ellen jobban, mintha otthonossá tesszük abban a világban, melyben az emberek legnagyobbak tudtak lenni: az antik világban.

Nem volt nemzet a világon soha, melyre óriásibb erőfeszítést parancsolt volna rá a történelem géniusza, mint a magyarra ma.

Mi a magyar nemzet missiója?

Ha Németország és Olaszország keleti határain végig húzunk egy vonalat, akkor a continens két részre esik, melynek egyikén politikailag és kulturailag minden consolidálva van,, a másik consolidálva nincs. A népek tolongását látjuk itt, melyben a politikai és civilisationális consolidatió még a jövő feladata. E feladatra csak két faj lehet hivatva. Az orosz és a magyar. Az orosz számának sokasága, jellemének szívóssága, fegyelmezetségének vas ereje által; a magyar: fájának nemessége, lelkületének büszke emelkedettsége, természeti adományainak gazdagsága által A fegyelmezett brutális.

erő az egyik; a másik az erkölcsi és szellemi erő, melynek fegyelemre van szüksége. Mind a kettőnek annak az alapján, a mije meg van, meg kell szereznie azt, a mije nincs, és akkor mindeniknek meg van a maga tere, melyen egymás mellett betöltheti mindenik a maga hivatását. Az orosz saját birodalmának és Ázsiának végtelenségében talál elég nagy területet, és a mi területünkön csak akkor fogja bennünket letipró lábát megvethetni, ha mi élehetetleneknek bizonyulunk.

Szellemi fölény, erre irányuló óriás erőfeszítés által kell kipótolnunk a számnak hiányát.

És ez a büszke, nemes, ragyogó magyar faj többre becsülné-e a dínom-dánomot és a nyújtózkodó pihenést, melyek a posványba vezetnek, annál a *munkánál*, mely megmenti a múltnak nagy tradícióit nagyobb jövő számára? vagy az egyes kicsiny, hitvány érdekeit, haszonlesését többre, elébb valónak tartaná-e a nemzet megmentésének, a magyar név nagyságának magasztos érdekeinél? Ez nem lehet. Mert nem hogy ennyire elaljasodott volna maga az a faj, mely még három évtizeddel ezelőtt bámulatra ragadta az emberiséget, hazafiségének idealismusa által: hanem ilyen magyar ember nincs egyetlen egy sem. És ha ma mégis ilyennek látszik az egész nemzet, ha egykori bará-

taink száanalommal, ellenségeink megvetéssel tekintenek reánk: akkor a hiba nem a nemzetben, hanem azokban a vezetőkben van, akik a célokat felismerni és kitűzni, az eszközöket alkalmazásba venni, a nemzetet a nemzethez méltó módon vezetni teljesen képtelenek.

»A felső oktatás reformja s az új magyar közműveltség« címmel jelent meg ez év elején *Lánczy Gyula* egyetemi magántanártól egy kis füzet. Lehetnek a részletek kérdések, vitathatók. A fődologban igaza van. Ez sokat ér nálunk, a hol az emberek talán nem eleget gondolnak a részletekkel, de még mindig sokkal többet, mint a fődologgal.

A füzetet bizonyos közönnyel fogadták. Igen, mert nálunk az elismerésnek titka nem a kitűnőség. Hanem a kurizálás. Es a kinek meg nem engedi a férfiasság, hogy üres mediocritásoknak, mondva csinált tekintélyeknek, vagy épen befejezett tökfilkóknak hízelegjen és utána járjon, az csak közönyt, és ha kitűnőt nyújt, még inkább ledorongolást, mint közönyt várhat. Kivétel csak akkor van, ha a tárgy olyan, hogy széles rétegek érdeklődését ragadhatja meg, a hol aztán a nagy közönség egészséges érzéke homályba veti a czéhbeliek vélekedését.

Ha összehasonlítjuk népünket a nyugatiakkal, azt fogjuk találni., hogy köznépünk épen

nem tesz kedvezőtlen benyomást. Hanem a műveltség színvonala alacsony »nem a köznépnél, hanem azon felsőbb rétegekben, melyek igények támasztásában éppen nem túlszerűek s azon véleményben vannak, hogy műveltek.«

Ez a műveltség pedig rendszerint, igen, csekély kivétellel, nem áll egyébből, mint a kenyérkereset közben szerzett gyakorlatból, bizonyos politikai, közjogi tájékozottságból,, melynek meg van a maga bece és fontossága,, de mely nem az egyesek fáradsága, hanem közéletünk élénksége által ragad az emberekre, bizonyos szépirodalmi olvasottságból, mely azonban a folyó hazai production kívül, csak az újabb francia színművekre, francia és német napi regényekre, és amolyan Lindauféle német tárczacikkekre szorítkozik, melyeket nálunk komoly aesthetikának vesznek. De a műveltség zömét mégis a szellem és összefüggés nélkül való adalékok azon egyvelege képezi, mely a középiskola számtalan tárgyaiból ragadt az emberekre. »Non multum, sed multa.« Csak tudomány nincs, és tudományos szellem, az a miben az *adat* magára semmi, mert értékét csak a *törvény* által nyeri, melynek felismerésére szolgál.

Szerzőnk ennek az okát ott keresi, a hot van. A középiskolában. A felső oktatás minden

reformja haszontalan a középiskola gyökeres reformja nélkül.

Mi a középoktatás feladata? Ha közvetlen a gyakorlati életre akarja előkészíteni azokat, a kik szellemileg igénytelen polgári foglalkozásokra készülnek, akkor másodrendű oktatás, de nem középiskola, akkor erre a célra a szakiskolák által kiegészített polgári iskolák valók, gymnasiumaink és reáliskoláink nyolcz esztendeje és sokféle tanítása inkább árt, mint használ. Ha azonban a középiskola magasabb tanulmányokra, tudományra és magasabb szellemi képzésre akar mint valódi középiskola előkészíteni, akkor főfeladata, hogy erre megteremtse a szellemi dispositiót, megadja a tanulás és a tudás dialectikai képességét. És épen ez az, a mit gymnasiumunk épen nem teljesít, reáliskolánk pedig, (melylyel szerzőnk egyébiránt nem foglalkozik, a mit azonban itten pótolni akarunk) csak annyiban, a mennyiben ezekben legalább becsületes mathematicát tanítanak.

Csak két tárgy képes a rendszeresítés, az abstractió, a generalisatió munkájára, tehát a voltaképeni értelmi functiókra trainirozni az ifjú elmét: a mathesis és a görög nyelv. Ezek helyett a merő emlékezetbeli ismeretekre helyezi középiskolánk a fősúlyt, s ezekkel túltömi a tanulót. Ez nem az értelem-fejlesztés, hanem a butítás rendszere.

Ez a rendszer aztán csak folytatását találja felső oktatásunkban. A tehetségben is reagál a természet a liba-tömés ellen, és az eredmény többnyire a semmit-tanulás, vagy pusztán a vizsga számára tanulás. A ki pedig tanul, annak kevés haszna belőle. A konkrét életpálya speciális céljaira szükséges ismereteket mindég csak az életpálya maga fogja megadni. Az iskola adja meg a tanulási és tudási képességet, a tudományos alapot amazoknak nagymérvű elsajátításához, legmagasabb értékesítéséhez. Ha ezek helyett csak ismereteket ad, minden élet számára csak igen csekély részét adhatja annak, a mi kell, és mégis igen sokat ad, a mi az életben lehull, mint a falra hányt borsó.

Hanem nálunk azt hiszik, hogy a tudás és a tudomány minutiák egymásmellé rakásából áll. – *Lanczy* a középiskolában constatálja ezt a bajt. Hozzá tehetjük, hogy innen ered minden baj. Ezt hiszik nem csak a középiskolában, hanem kevés valódi tudós kivételével, egész tudományos világunkban, fel a tudományos akadémiáig. Van akadémiánk, jelentékeny tökével dotálva. Van akadémikusunk tömérdek. De hol van a magyar tudomány? Tessék elmenni az akadémiai felolvasásokra. Mit hallunk ott? Értekezéseket, melyek a legjobb esetben idegen kutatásokat ismertetnek olyformán,

hogy a laikusnak sok, vagy formájánál fogva élvezhetlen, a szaktudósnak kevés, mert úgy is tudja. Magasabb iskolai előadásokat vagy olyanokat, a minők a külföldön *jobb formában* populáris felolvasásokon hallhatók, vagy a nagy lapok tárczájában találhatóak. Végre, ha eredetit hallunk, akkor hallunk »adalékokat«. Mindez kinyomatik és hever mázsaszámra a könyvkiadó hivatalban, mert nem kell senkinek, de nem is lehet hasznára senkinek. Közönről panaszkodunk? Honnan jöjjön az érdeklődés, mikor nincs, a mi felébredhetné? Az akadémia egyedül hasznos tevékenysége jó könyvek lefordíttatása. Ezek iránt van is érdeklődés. Civilizált nemzet vagyunk? Meg van-e írva a magyar nyelv grammatikája? Nincs. Meg van-e írva a magyar nemzet történelme? Nincs. Azt kell mondani, hogy nincs, mihelyt tudományról, s nem kézi könyvről beszélünk. Nem tudunk kutatni. De nem is akarunk. És ezért nem tudunk semmire sem menni a közkormányzatban, és a közigazgatásban sem. Mert csak nagy kutatási munkával lehet létező bajokat és természetüket felismerni, csak még nagyobb az orvoslás módját és eszközeit megtalálni.

II.

A FELSŐBB oktatásunk mindazon ferdeségei, a melyekkel eddig foglalkoztunk, kétségkívül a vidéki akadémiákban uralkodnak a leg-hatalmasabban. És hogy itten a compendium-magolás még nagyobb mérvben szorítja le az értelemnek és a léleknek kiművelését, az magyarázza szerzőnk előtt azt a szellemi lethargiát, azt az erkölcsi és modorbéli nyerseséget, mely vidéki társadalmunknak sok becses tulajdonamelllett szembeszökő árnyoldala. Szerzőnk kiemeli, hogy az ifjabb nemzedék mindazon tagjai, kik 1867 óta a közéletben, tudományban, irodalomban kiváltak, csaknem kizárólag a pesti, bécsi vagy más külföldi egyetemek hallgatói voltak. Határozottan ellenzi a szakiskolákat és joggal ellenzi ott, a hol a szakképzettség tudományos jellemű, és magas tudományos bázist igényel, hogy valóban az legyen. Ezt a tudományos bázist kell megadni. A szakképzettséget oly értelemben, mint ezek a szakiskolák akarják, mindég csak maga az élet adhatja meg. Tudományos alappal az ismeret-

anyag könnyen szerezhető meg a gyakorlatból és olvasásból, de ha e helyett az iskola csak ismeretanyagot ad, az a mit ebből adhat, még sem elég, és a tudományos alap, a fejlesztett értelem, a tanulási képesség hiányát semmi sem lesz képes az életben pótolni. Az akadémiákban létező anyagi és szellemi tőkét szerzőnk újabb egyetemek állítására kívánja felhasználni, és alighanem igaza van abban, hogy ez a magasabb eredményektől eltekintve is anyagi és szellemi tőkekímélés volna. Fontos érv, hogy a jogi, államtudományi, csak úgy, mint a hittudományi tanulmány a bölcsészeti kar tanszakaiban keresi kiegészítését, ezektől mereven elválasztva, éltető gyökereitől van elmetszve.

Egyetemek létezése azonban nem elég, hanem az a kérdés, minők az egyetemek? A jog- s államtudomány reformjával foglalkozva, a pesti egyetemen is az uralkodó rendszer lényegében keresi a szerző a bajokat, melyeket íme ezekben összegez: a tudományos szellem teljes hiánya s a tudományos képzés elhanyagolása; a részletek túlságos művelése és másodrendű dolgoknak fontosra felfújása; azon irány, mely, mint egy orvosi vevény, a parányokig kiszab minden tudnivalót s azt egyedül rendelése szerint engedi növendékének beadni; másodkézből való ismeretgyűjtés, a

forrás-tanulmányoknak, mely egyedül hathat élesztőleg a nemzeti szellemre, – teljes elhanyagolása, szokatlansága. Összehasonlítása az angol rendszerrel a legnagyobb mértékben tanulságos.

Legrészletesebben azonban a bölcsészeti karral foglalkozik és méltán, mert innen kerülnek a – tanítók.

A tudományos képzés alapjai a rendszeres ismeret és a training. Bölcsészeti karunk legkevésbé felel meg e követelményeknek; a helyett, hogy közműveltségünk emelését, mélyre tételét mozdítaná elé, kitűnőleg hozzájárul annak ellaposításához, felületességéhez. Valóban innen ered egész műveltségünkben a *notitia verum* kedvelése a tudománnyal szemben, az a jelenség, mely tudományos irodalmunkat, a tudós akadémia működését is jellemzi, tudományunkat életteleenné teszi; a törekvés biztosságot szerezni egyes részletekről, elhanyagolása mellett az eszmének, a tudományos elvnek, törvénynek. Valamint iskoláinkban csak magolni, nem gondolkodni tanítanak, ismeretekkel és nem eszmékkel foglalkoznak, úgy tudósaink is csak adatokat gyűjtenek, ezeket is ritkán a forrásokból; gondolkodni, azaz eszmét produkálni pedig nem szoktak. Es a törvények és elvek ezen kiküszöbölése a nemzeti közoktatásból és tudo-

mányból nagyon természetesen magyarázza meg az elvtelenséget a közéletben is.

Közéletünkben még mindig a negyvenes évek eszméi dominálnak. A kik akkor nevelkedtek, még mindig azt tartják szükségesnek és korszerűnek, a mi egy félszázaddal ezelőtt szükséges és korszerű lehetett, de a miben akkor is a túlságba mentünk, egyoldalúlag fejlődtünk. Hiányzott a szakképzettség. Nosza fogtuk magunkat, lomtárba dobtuk a tudományos alapokat, a műveltség alapjait; a notitia rerum, az adat, a »practicus« lett egyedüli törekvésünk. Pedig épen ez az oka, ha ilyen practicus nevelési rendszer mellett sincs ma sem szakképzettségünk, a mi pedig van, az szellemtelen, terméketlen.

A negyvenes évek eszmemenetéből ered, hogy Magyarországon szinte erénynyé vált a vastag tudatlanság mindenben, a mi az ember szoros szakfoglalkozásán kívül esik. Holott az egyes tudományok és szakok csak a folytonos egymásra hatásból nyerhetnek erőteljes életet, fejlődést. Minthogy szakembereink gyengék a maguk szakjukban, a szakférfiúságot abban keresik, hogy egyébbel épen nem gondolnak, azt pedig, a ki máskép cselekszik, lenézik, mint diletánst vagy szédelgőt. A szellemi életnek ilyen elrongyolása mellett a tehetséges, lelkiismeretes, szorgalmas szakemberek is mindég

bizonyos szellemi korlátoltságban, szűk látkörben szenvednek; művelődési erőteljes mozgalmak, valódi tudományos élet, oly hatalmas egyéniségek pedig épen nem fejlődhetnek, mint a minők az angol államférfiak, *Disraeli*, a ki hazájának és világrészeknek sorsát intézi, üres óráiban pedig regényeket ír, *Gladstone*, a ki reformálja az adórendszert, üres óráiban pedig Hornért fordítja.

Bölcészeti karunk nagyban gyakorolja a tudományok ezen szétrongyolását és *Lánczy* joggal látja ebben a rendszer másik fő baját, mely azonban csak az elsőnek tovább fejlesztése. A középtanodai tanári vizsgarend csaknem arithmetikai combinációkban engedi a szakok csoportosítását, a tudori szigorlat pedig, — melyet e karon semminemű előzetes vizsgálat nem előz meg, — bármely részlettudományra szorítkozhatik, a rokon szakoknak jóformán csak névleges érintése mellett.

E rendszer a nemzeti közművelődésre a legkártékonyabban a humaniorák tanulmányi rendjében hat.

A legújabb magyar irodalom tagadhatlan hanyatlásának legfőbb oka, hogy mindinkább elzárkózunk egész nevelési rendszerünkben a szellemi élet főforrásai elől. Nemcsak a középiskolában, hanem ott is, a hol a középiskolai tanítókat képezik. Irodalmunk csak önmagából

akar meríteni és ezért kimerül. Merítettünk a negyvenes években a népből. Sok becseset merítettünk, az új nedvek gazdag, lüktető életet teremtettek. E közben azonban a többi forrásokat, a népiesnél még is magasabb rendűeket, a nagy cultur-nemzetek irodalmát, de főképp az antik világot elhanyagoltuk, sőt lenéztük. Mi a következés? Az, hogy szép-irodalmunk nagy zöme a már régen feldolgozott népiesen állhatatosan tovább kérődzik, élvezhetetlen lesz, tovább haladni nem tud, a nemzet életfejlődésével lépést tartani és így arra hatni, abban szerepelni és érdeket ébreszteni sem tud, legkevesbbé tud pedig a koreszmék színvonalára emelkedni. Mert azon kívül, a mi irodalmunkban már feldolgozva, sőt kimerítve, elcsépelve van, legfelebb még a német szellem bizonyos productumain kérődzünk, de nem azon előkelőkön, melyeket fel kell keresni,, hanem azokon, melyek magukat feltolják. A »Deutsche Rundschau« és annak tetszelgő, sekély, üres tárczacikkei képezik a legmagasabb szellemi táplálékot, melyhez íróink zöme fölemelkedik.

Bizonyára igaza van szerzőnknek, ha azt hiszi, hogy ez a német irodalmi részletböngészet, az a fontoskodás, mellyel magukban véve talán eléggé tisztességes, de világirodalmi szempontból egészen eltűnő német írókat, ná-

lunk nagygyá szokták fűjni, egyik főoka szellemi elsatnyulásunknak, legfőbb akadálya európai művelődésünknek, mert elvon bennünket az európai cultura legfőbb, nem német termékeitől. És az a sajátságos, hogy valamint a szépirodalomban Heine, Gottschall, Lindau járja, úgy a tudományban Bluntschli és Stein. Hanem Schillerrel, Göthével, Lessinggel, Herderrel és Kanttal, Humboldttal, Niebuhrral, Savignyval, Rankeval, Mommsennel hányan és mennyire foglalkoznak?

»Az a nagy tény« – mondja szerzőnk – »hogy Sarolta még mindég hú, és hogy Elemér, miután a kaszinóban eljátszotta mindenét, végre visszatér a buczoki curiára és elveszi a Dini bácsi Etelkáját, ezen nagy eszmék mozgatják ma is irodalmunkat.«...» Valóban az eszmeszegénység mellett, *a férfiatlanság* határozó jellemvonása újabb irodalmunknak. Alárendelt érdekek mozgatják, s az úr, mely a többi Európa eszmeköre, érdekei, küzdelmei, és a magyar irodalom között tátong, merőben, áthidalhatlan.«

Mi ezt azzal szeretnők kiegészíteni, hogy áthidalhatlan azon úr is, mely ma szépirodalmunk zöme és a magyar nemzet mai eszmeköre, érdekei, küzdelmei közt tátong. És alig van egy-két ifjabb írónk, a ki az áthidalásra törekszik. Ez is inkább visszariasztva, mint

bátorítva a saját korlátoltságukban és önimádásukban elfogult czéhmesterek és legényeik által.

De van még megdöbbenőbb, mert általánosabb természetű jelensége mely a szerző vizsgálódásainak körén tán túlesik, de melyet mi nem mellőzhetünk.

Az emberek nálunk nem tudnak többé írni.

Nem csak azok nem, a kik egyszerűen »művelt emberek«, hanem azok sem, a kiknek mindennapi kenyérkeresete, kötelességteljesítése folytonos írással jár. Ügyvédek, hivatalnokok, könyvcsináló tudósok, tanárok.

Ez a nemzeti cultura hanyatlásának legmegdöbbenőbb symptomája.

Nekem, tizenhárom esztendő alatt sok ezer és ezer ember írása ment a kezemen át, az ország minden részéből, minden foglalkozási körből, mindenféle hatóságból és hivatalból. Mindenütt, vajmi gyér kivétellel, ugyanaz a jelenség, hogy az emberek képtelenek fogalmazni, képtelenek azt, a mit mondani akarnak, szabatosan, gyakran képtelenek csak érthetően is kifejezni. Az írmodor azon előkelőségéről, elegantiájáról, mely a külföldi administratiókat jellemzi, nem is akarok beszélni. Hogy administratióink már azért sem lehet jó, mivel sem az, a ki rendel, sem az, a ki jelent, nem tudja

szorosán és világosan megmondani azt, a mit mondani akar, az nem szorul bizonyításra.

Pedig ennek is csak az az oka, hogy a humaniorákat elhanyagoljuk és hogy iskolánk nem eszméket, hanem csak adatokat, nem gondolni, hanem magolni tanít. A világos gondolkodás a világos kifejezés első feltétele. A ki-tűnő példák beható tanulmányozása a második.

Lánczy pozitív javaslataiban a görög-latin tanulmány alapján következőleg kívánja az ismert három csoportban szervezni a humaniorák tanulmányait:

1. *A philologiai tanulmányoké*, melyben az antik és modern nyelvek s irodalmak összehasonlító, oknyomozó és történeti alapon műveltetnének. Csak ezen *egységben* lesz némi termékeny eredeti tudományos siker elérhető.

2. *A bölcsészeti tanulmányok csoportja*. Itt merőben új alkotásról van szó. Nálunk bölcsészet európai értelemben, ha régebben létezett, ma nem létezik többé.

Egyelőre nem lehet szó eredeti rendszerekről. Hanem alulról kellene kezdeni, s a történelem, a jog, a művészet, a társadalmi mozgalmak szemléletét, felfogását mélyebbé és magasabbá, nemesebbé tenni. Csak ennek alapján fejlődhetik ki később a hajlam a meta-

physikai speculáció legfensőbb rendű problémái iránt.

3. *A történelmi tanulmányok csoportja.* Egy 3-4 évi egyetemi tanfolyam, mely az antik történetirodalom és nyelvismeret alapján kizárólag a történelemnek szenteltetik és összefüggő áttekintést nyújt az ó-kori és modern, valamint a hazai történelmen végig. Az összes anyag természetesen nem közölhető a tanulóval.

A fődolog a kutatás módszereinek elsajátítása, a történelmi szellem és felfogás ébresztése, a legjelesebb minták eredetiben való ismerete és végre a további önálló tájékozódás, a kutatás és az *írás* képessége. Különösen itten nélkülözhetlenek a régiek. Nincs modern történetíró, mely Thukidides, Tacitus művészetével versenyezhesen. Hogy a görög nyelv nem bírása mekkora hézagot hagyott történetirodalmunkban., ismeretes. A byzanci írók feljegyzéseit történelmünk első századairól még ezentúl kell kikutatnunk. *Attila* történetét francziából kellett lefordítanunk.

Tehát egész közép- és felső oktatásunk gyökeres reformot igényel. Gyökeres reformot főképp a bölcsészeti kar, mert innen kerülnek a tanítók és itt tárgyalatik a tudomány mint önczél, és a középiskola, mint a tudományos, képzés alapja.

És itten legyen szabad közbeszúrni néhány szót a reáliskoláról. Reáliskolánk többet ér mint gymnásiumunk, mert legalább becsületes mathesist tanítanak benne. De nyolcz éve és számos tantárgya a felkarolt terjedelemben sok, hátráltató és felesleges annak, a ki szerényebb szellemi igényű polgári foglalkozásra készül. Hallgatóit pedig minden más pályától, mint a technikaiaktól elzárja. De ezekhez sem adja meg a magasabb szellemi dispositiót, mivel a humaniorákat teljesen elhanyagolja. Innen van a németországi műegyetemek egyhangú véleménye, hogy a gymnásiumokról kikerülő hallgatók eleintén nehezebben küzködnek a mathesissel, de ezen csakhamar túlesnek, és egyszben többet érnek.

Hogy a gyermek tíz éves korában már pályát válasszon, absurdum. A jó gymnásium a műegyetemre is jobban készít elő, mint a reáliskola. A reáliskola épen annyi időt vesz igénybe, a szabad pályaválasztást pedig korlátozza.

A magasabb tudományos képzésre való előkészítőül tehát elég egy fajta középiskola, mely a főszólyt a görög-latin tanulmányokra és a mathesisre helyezi, eszmékre, az értelem képzésre, nem adathalmazra, magolásra. Mely megadja azt, mit csak az iskola adhat, és nem hanyagolja el ezt annak érdekében, a mit csak

az élet, a magánszorgalom adhat meg, vagy a mit jobban és teljesebben adhat meg a *conversations-lexicon*. Kevesebb tantárgy, kevesebb tanóra, és ha például vesszük az angol középiskolát: kevesebb tanév is.

Ennek ki nem maradhatnának nagy horderejű és üdvös kihatásai a nemzeti szellem egész irányára, az irodalmi színvonal magaslatára, a nemzeti erkölcsök nemesítésére, a műízlés fejlesztésére, a társadalmi munkarend javítására, s az összes *munkakedv* és *munkabecsülés* emelésére.

Ezekre nézve a szerzőnek még néhány finom észrevételét kell illusztrálnunk.

A magyar faj nagy művészi képességei lépten-nyomon mutatkoznak. De a nagy technikai képességnek a kellő iskolázáson kívül, a mi szintén csak formai képzés, hiányzik szellemi tartalma, eszményi lendülete, lelki szűk-ségérzete. Ezt látjuk a festészetnél is. De látjuk főképp a zenénél. Nemzeti zenénk kétségkívül eredeti, megragadó, sőt szép is; de szellemi tartalma nagyjában a népdal színvonalán áll. Egy *Munkácsy*, egy *Liszt* tündöklése, a mellett, hogy mutatja, hogy a nemzetben meg van a képesség, a dispositió a legmagasabbra, csak inkább érezteti az általános színvonal alacsony-ságát. Ha egy nemzet a művészet, nálunk főképp a zene és festészet terén a kifejezés fényes

technikai tehetségei mellett nem tanúsít teremtmő erőt, de még érzéket sem a magasabb rendű alkotás élvezése iránt, akkor a bajokat nem speciális viszonyokban, hanem a nemzet egész nevelésében, e nevelés eszmei tartalmatlanságában kell keresni.

A művészet élvezése, *maga a műízlés is*, munka, fáradság, training eredménye. Erre a nemzetet csak az észet fegyelmező oktatás szoktathatja.

De az erkölcsi színvonal, a jellemesség is szorosan összefügg a tudományos műveltség mértékével. Hogy a kultiválatlan népek és osztályok »egyszerű erkölcei,« melyekről költők énekelnek, mennyit érnek, arról meggyőződhetünk mindennap. Hazugság, szemérmertlenség, sőt lopás náluk köznapi, természetes állapot. Az erkölcs is cultural fejlemény. A jellem scrupulositása a civilisatió virága. A felületes félműveltség talán rontólag hat, a magas civilisatió degenerálódhatik; az alapos, harmonicus műveltség nemesít, mert a jellem, az erény is műveltség. Es erre a műveltségre nagy szükségünk van. A magyar faj nemességének köszönhető, hogy ha a magyar ember ünnepélyes formákban, például becsületszóval ígér valamit, akkor erre meglehetősen számítani lehet. De tegyük szívünkre kezünket, hogy a magyar szótartás különben meglehetősen keveset ér,

hogy a magyar ember nagyon is megbízhatlan és pedig nem annyira mala fidesből, mint inkább könnyelműségből és hanyagságból, és hogy legmegbízhatlanabb, ha valamit Írásban ad. Ez hitelünkbe, gazdagodásunk egyik alapfeltételébe került. A szellemi fegyelem és training és magasabb erkölcsnemesítés ezen is segítene.

Hogy a munkaszokás, munkakedv, munkaképesség emelkednék, az magában érthető.

A szellemi training teszi, ha a nyugati ember a munka, a productió és e mellett az élet sokkal nagyobb mérvére képes, mint mi, a kik mindjárt kifáradunk és pihenni akarunk. Anglia kitűnő görög tanulói és a mezeti gazdálkodás intensivitása, a kereskedelem vakmerő energiája között a kölcsönhatás nyilvánvaló.

De ha magasabbra emeljük a tudományos pályák igényeit, sok magában jó, de ezekre gyöngye erőt visszaadunk a közvetlen anyagi productionnak.

És ezekután, és így értelmezve talán befogadhatóbb lesz az a tétel, hogy tudományunk meddő, szépirodalmunk élettelen, közigazgatásunk élheterlen, közéletünk elvtelen, mert nem tanulunk görögül.

KORSZAKUNK MŰVÉSZI IDEÁLJA.

MUNKÁCSY LEGÚJABB KÉPÉHEZ.

Korszakunk művészi ideálja.

M u n k á c s y legújabb képéhez. („Milton.”)

ÍME EGY KÉP, melyről van mit mondani, ha valakinek mondani valója egyáltalán van. Erről nem csak azt lehet elrecitálni, hogy mit látni rajta, a mit elrecitálhat a konyhaszolgáló is, a mit azonban ennél igényteljesebb referensek is csak néhány terminus technicussal, és oly technical részletekről szóló általánosságokkal szeretnek megtoldani, melyekhez a legügyetlenebb pictor is jobban ért, mint a legügyesebb műbíró. Mondtak és írtak is róla sokat Franciaországban, Németországban, itt-hon. A sok közt találtunk sok jellemző, sok szellemes, finom észrevételt. De sehol sem találtuk a főit, mert sehol sem találtuk e képet korszakunkkal és művészi törekvéseivel kapcsolatosan tárgyalva.

Boldogok a békességesek. És van egy hidegebb, de magasztosabb boldogság a nagyságban. A mi korunktól meg van tagadva mind

a kettő. De nagy vonásokat az utódok nem fog-
nak eltagadhatni időnktől. Korunk nagyra tör.
De benne van még a keserves birokban, győzni
még nem tudott. Korunk, a socialismus kor-
szaka, ki nem elégíthető többé a régi tartalom
és a régi formák által. Nagyrészt már félrelökte
ezeket. Újak után küzdök, de újakat találni még
nem tudott. Ez korunk tragédiája. Ezért van
megtagadva korunktól a boldogság, de ezért
nem tagadhatók meg tőle a nagy vonások, ha-
bár nem is tudott még nagyot alkotni.

Korszakunk e jelleme érvényesül a kor-
szak művészetében is, uralkodik fölötte. A
titáni harc nyilvánul a művészetben is inkább,
mint a nagy alkotás. Új tartalmat és új formá-
kat keresünk, mivel a régieket félrelöktük. És
ezért látjuk annyiszor, hogy vagy a tartalom,
vagy a forma hiányzik, ha nem épen mind a
kettő, vagy keserves harcban vannak egymás-
sal. Nem hiányzik az erő, de erőlködni látjuk
az erőt, mivel nem elég nagy, nem elég győ-
zelmes arra, hogy uralkodjék. És ugyanezért,
mivel győzelem által kielégítve nincs, látjuk a
túlzásban, látjuk a mértéktelenben vergődni.

Totalításra törekszünk. Van bennünk va-
lami Faustból. Nem tudunk megalkudni, mivel
mindent akarunk. És mivel mindent akarunk,
semmit sem tudunk biztosítani, tisztába hozni.
Mivel a totalitás, melyre törekszünk, az exten-

siv totalitás, nem tudunk semmiben sem intensív totalitásra emelkedni, a harmóniát a dissonantia töri meg, kiáltja túl, a korlátokat ledöntjük, de ezek bukásukban a zavarnak adnak utat.

Korszakunk költészete a regénynek formátlanóságában social-politikai tartalmat ölel fel. Zenéje fest, ecsete muzsikál, architecturája tánczol, plastikája agíroz. Az új tartalom és az új formák utáni lázban minden művészet túl akar törni a maga lényegén és annak természetes korlátain. Culminai pedig ez a titáni harc abban a törekvésben, hogy a művészetben »eszméket« akarnak előállítani.

Eszme nélkül nincs alkotás. Tehát művészi sincs. De más a bölcsész, a költészeti eszme, más a zenei, a festészeti. A költészet, mivel szavakban leli kifejezését, magába ölelheti a bölcsészeti eszmét s magas emelkedésében fel kell, hogy ölelje. De fogalmak, melyek csakis szavakban fejezhetők ki, nem fejezhetők ki zene és festészet által. Zenészeink és festészeink titáni törekvése mégis gyakran arra irányú, hogy egyenesen bölcsész eszméket fejezzenek ki, hogy tisztán érzéki eszközökkel nem közvetve, hanem egyenesen és közvetlenül kimondják az érzékietlent. Nem közvetve, hanem közvetlenül. Mert közvetve kifejezésre hozhatja és hozta mindég a művészet is, külö-

nösen a festészet az ilyen eszméket, t. i. az által, hogy fogékony és termékeny elmében a művészi hatás által életet adott ilyen eszméknek. De ma nem erről van szó. Hanem arról, hogy a művészet beszéljen a »fabula docet« modorában, ne hogy implicite magában hordja és így aztán felébressze, hanem hogy maga explicite kifejezze az eszmét, a mi aztán rendszeren vagy épen nem, vagy csak úgy sikerül, mint Lafontaine meséiben. Hogy a zenész nyomtatott szöveget ad zenéje mellé, mivel érzi, hogy az maga magát nem magyarázza, ki nem elégít, a festész pedig a tulajdonképi képhez, mely magában foglalja, vagy melynek magában kellene foglalnia implicite az eszmét, ugyanazt odapingálja még egyszer explicite valamely sarokba, vagy lent, vagy fent, vagy oldalt symbolum vagy allegória alakjában. Ez pedig a művészi hatást nem emeli, hanem rontja, épen mivel közvetlenül akar beszélni, tönkreteszi a művészi hatás egységét és közvetlenségét, mert már magába a hatásba beleviszi a reflexió elemét, és a hatás nem létesülhet, míg tisztába nem jöttünk a reflexióval, az okoskodási processus hidegsége alatt pedig megdermed a legmelegebb fogékonyság is, meghűl az, a mi a tiszta művészi hatás, ha a műben különben meg is volna. Szóval csak félig kép, félig pedig »rebus« előtt találjuk ma-

gunkat. Gyakran pedig rebusszá lesz az egész kép, és az elveszett tiszta műélvezetet soha sem pótolhatja az, hogy a rebus talán szellemdús, alapeszméje talán mély vagy magasztos, kivitelében művészi technika és művészi részletek vannak.

Ezek a festészek nem érik be azzal, hogy az embernek (vagy az eseménynek) a lelkét elénk állítják magukban az alakokban. Hanem melléje festik még egyszer, külön mint lelket. Hivatkoznak a régiekre. De feledik, hogy a régiek ilyeneket csak mint decoratiót, mint ornamentumot engedtek meg maguknak, vagy ha a képben magában festettek angyalokat és túlvilági lényeket, ezek nekik megjelenési képességgel bíró reális alakok voltak. A különbség olyan, mint Hamlet lelke, és valamely kísértet közt, mely modern darabban lépne föl. Nem csak Shakespeare személyei, Shakespeare kora, Shakespeare maga hitt kísértetekben, és azért mikor Shakespearenél lépnek fel, mindnyájan hiszünk bennük, mindnyájunkat a realitás borzalmával kapnak meg. De modern műben a kísértet egészen hidegen hagy bennünket, mert tudjuk, hogy a szerzőnek is csak »deus ex machina«. Es ilyen a modern képben is. Valótlannak és azért Ízléstelennek találjuk. Nem illusiót kelt, hanem desillusionál.

Evvel az eszmefestéssel veszélyesen közel atyafiságban van oly tárgyak választása, melyek nem a physikai világban végbemenő tetteket és eseményeket, hanem szellemi tényeket tartalmaznak. A nehézségek és ezek folytán a veszélyek alig szorulnak kifejtésre. A kép csak azt mutathatja, a mit látni lehet. A nehézség abban áll, hogy a szellemi tény világosan és félreérthetlenül látható legyen. – Egy német festész lefestette, hogy »Sokrates hárfázni tanulni és megmagyarázza a csodálkozó Alcibiadesnek, hogy tanulni soha sem késő«. Valamelyik műbíró azt ajánlotta neki, és ez az ajánlat többet mond minden magyarázatnál, hogy fesse le, hogy »Newton felfedezi a gravitáció törvényét.«

Az ilyen képek vagy érthetetlenek maradnak vagy uralkodik fölöttük a symbolum, a reflexió, nem pedig a művészi hatás; hiányzik az illúzió, hiányzik az egység.

Feltüntettük ezt az irányt, melytől nem akarjuk eltagadni a törekvés nagyságát, hogy feltüntethessük nagy veszélyeit, nagy tévedéseit. Ezeket pedig fel kellett tüntetnünk, hogy erről a háttérről annál győzelmesebben emelkedjék ki egy nagy művész alkotása, mely rokon törekvésben túlemelkedik minden nehézségen lángelméjének ereje által, és elkerül minden tévedést az által, hogy soha és semmi-

ben sem hagyja el azt a talajt, mely fölött művészete és ő a művészetben uralkodik, nem csap át idegen területre, nem tör ki a korlátokon, nem jön ellentétbe sem művészetének lényegével, sem korával. Őt megmentette minden valódi nagyság önkorlátolása, a tökéletes művész szorítkozása a maga talajára, művészetének eszközeire és oly feladatokra, melyek ez eszközökkel teljesíthetők.

Megvalljuk, nem minden aggodalom nélkül hallottuk, hogy Munkácsy Miltont festi, a mint az »elveszett paradicsom«-ot tollba mondja. Aggodalmaink indokai jelezve vannak az eddigiekben. Ha a szellemi tett általán, a művészi alkotás különösen nehéz tárgya a művészi alakításnak. Bizonyára a költészet, mely szavakkal, tehát mindent kifejezni és dominálni képes eszközökkel dolgozik, még leginkább birkózhatik meg ily kényes feladattal. És mégis tudjuk, hogy a költő- és művész-drámák és regények nem épen kedvező hírnek örvendenek. Van bennük valami hideg, valami merev, még ha oly tökélyre is emelkednek, mint Göthe »Tassó«-ja. A költői, a művészi alkotás a maga küzdelmeivel és titkaival oly imponderabilis, incommensurabilis valami, annyira a legfinomabb, a mi az emberi processusokban előfordul, hogy elvonja magát az előállítás alól. Mennyivel inkább fokozódnak a nehézségek, ha nem is szavakkal,

hanem pusztán érzéki eszközökkel, csupán színekkel állítandó elénk, és pedig nem rebus-formában, hanem megragadva és elénk állítva a maga közvetlen elevenségében.

Hanem az distinguálja a lángelmét, az emeli felül a fényes tehetségen is, hogy a mit lehetetlennek hiszünk, és a mi kevésbé áldott teremtésnek valóban az, a miben kiváló képességek is csak tévelyegni vagy bukni tudnak, azt feladatává teszi csaknem tudata nélkül annak, hogy mire vállalkozik, és megoldja úgy, hogy a nehézségek eltűnnek, mintha nem is léteztek volna, eltűnnek, hogy szinte nem is hiszünk többé bennük, nem látjuk őket többé. A lángelme mindig Columbus tojását állítja fel.

Ilyen problémával szemben más művész vagy homályos és érthetetlen, vagy bensőleg valótlan maradt volna. És valószínűen homályos is, valótlan is. Nem is gondolunk arra az esetre, hogy belevonta volna az allegóriát, a költészet lebegő génuszát, felhőkben alakokat, vagy jelenetet a költeményből, a mi egészen az a pompózus és üres modor, melyben ilyen feladatokat mainapság kezelnek; hanem gondolunk arra, hogy ihletve declamáltatta volna túlvilágiasult arcczal a költőt, csinált volna úgynevezett »szép képet«, köznapi lelkeket elragadót, mely hamis lett volna, mert ilyeneket a színész szokott tenni, nem az alkotó művész.

A művészt, a költőt az ihlet a conceptió óráiban szállja meg, és megszállhatja újra, mikor kész művében gyönyörködik. Az alkotás, a szülés nehéz, fájdalmas, kínos óráiban meg kell küzdeni avval, a mi az elragadtatás óráiban fogamzott, és akkor elragadtatás nincs.

Recitálni pedig csak a készet lehet, és a recitálás alatt csak a gyorsíró fixírozhat. Az ilyen felfogás tehát minden tekintetben hamis lett volna. Van tárgy, melyet így is lehet felfogni, így tünteti fel Kaulbach Tassot. És teheti, mivel Tasso készet recitál. De ezproductió, és a productió mindég könnyen festhető. Evvel a feladat, melyet Munkácsi tűzött maga «lé, nem megoldva, hanem megkerülve volna. Mert épen az alkotás maga a coulissák mögött maradna. Azon már túl vagyunk.

Munkácsy képe mindaddig érdeme szerint méltatva nincs, mindaddig nincsen megmondva a fődolog, a meddig magának a problémának és nehézségeinek hátterén előtérbe állítva nincsen az, hogy ezen a képen, mint minden jó képen a dolgot magát látjuk a maga valóságában, kétségtelen világossággal és érthetőséggel. Erre a képre tekintve, ha soha nem hallottunk róla, akkor is azt kell mondanunk, hogy ez nem lehet semmi más, mint egy nagy költői műnek teremtése. Ez történik itten és semmi egyéb. Kétség nem lehetséges. Ezt felismerni

kénytelen mindenki, a kinek fogalmi világa egyáltalán fel tud emelkedni a költői alkotás fogalmáig. És ha e mellett szem előtt tartjuk a háttért, mely a feladat nehézségeiben adva van, akkor azonnal tisztában leszünk a művész erejével, művének jelentőségével.

Mély abstractióban, a benső küzdelem óriás erőfeszítésében, mely az idegek útján az arcvonásokban és a támlásszékben megvetett tagokon tükröződik, ül az ősz férfiú. Egészen magába van szállva, egészen absorbeálja az a mi bensejében forrong; benne kell hogy legyen egy világ, melyben mostan él, a külvilág megszűnt létezni. Ajka rebeg, szavakat keres.

Három ifjú nőalak a mellette álló asztal körül csoportosulva minden figyelmével az ősz ajakán függ; a legidősebb vaskos és már jól megtelt könyvben írni látszik, és nyilván az ősz ajkáról lesi, a mit ír. Tolla megakadt, mert várja a szót, figyelme meg van osztva mechanikai munkája és az ősznek beszéde közt. Ha az, a mit az ősz mond, a tudománynak igéje volna, akkor rajta magán nem volna meg ez a nagyfokú izgatottság, akkor nem ilyen szakadozva beszélne, akkor nem ilyen akadozva haladna az írás. Ha vallomást tenne, ha történt dolgokat mondana tollba, akkor is folyékonnyabban beszélne, és ha izgatottságát ekkor magyarázhatná az elmondottak tartalma, ez

az izgatottság mégis nem párosulhatna evvel az absolut magába mélyedéssel, mely legfőbb bizonyítéka annak, hogy nem másunnan, nem is emlékezésből, hanem magából merít. De ha még maradhatna fenn kétség az iránt, hogy a terjedelmes irat, mely itten készül, nagy költői mű, nagy a szónak intensiv értelmében is, olyan, mely az elmét megvarázsolja, a szívet megragadja: lehetetlenné teszik a nőalakok, lehetetlenné az, hogy közöttük épen a legifjabb, egy édes, intelligens arcz, leginkább van lebilincselve bámulat és gyönyör által, mely visszafordíttatja vele fejét, megállítja kezében a hímző tüt; gyönyör által, mely nem nyilvánul abban az állandó elragadtatásban, melyet csak a kész mű kelthet fel, hanem mely ébred s újra ébred, a mint szóból szó, eszméből eszme kiküzdi magát. Hogy a legifjabb, tehát legfogékonyabb szívben legnagyobb a hatás, hogy legnagyobb a nyugalom a legidősebb nőben, a kinek figyelme különben az írás által is meg van osztva: ez mutatja, hogy itten a költészet varázsa működik.

A képnek részleteiről igen bőven írtak mások, sőt leginkább csak a részletekről írtak. Ha ezekbe bele akarnánk mélyedni, sokáig nem készülnénk el. De mégis nem érhetjük be annak constatálásával, hogy a legnagyobb világoSSággal emelkedik ki, hogy itten mi törté-

nik. Ez természetesen a földolog, sőt ez elég, A kép mindig kielégít, de csakis akkor elégít ki, ha szellemi tartalma világosan és közvetlenül emelkedik ki belőle. Hogy a mi történik,, mikor történik, hogy a kiket látunk, azok kik és mik, az másodrendű és a képet, – legalább művészeti hatásában – érteni fogjuk, ha mind- ezt nem is tudjuk. De könnyű volna kimutatni, hogy ezen a földolgon túl is a művész annyira praecizirozza tárgyát, hogy csak tapasztalati és adati ismereteink határaitól függ, hogy mi is teljesen praecizirozhassuk.

Ez egy család; látszik nemcsak az arcok különféleségében is nyilvánuló családi vonásokban, nemcsak az egészen előmlő, meleg háziasságon és a házias foglalkozásokon, látszik a szeretet békés kötelékén is. Ez nem nagyúri család, de emelkedett, előkelő légkörben élő, habár külsőleg fénytelenben. Ez az előkelőség az alakokon, a tágas szobában, az ódon bútorokon nem a magas társaság, nem is a ragyogni szerető pénzember előkelősége, hanem a szellemi előkelőség, melyben mindég van valami puritán, de melyet itten még határozottan fokoz a 17-ik századbéli angol puritanismus külsősége is, mely alakokban, viseletben, környezetben még közelebbről jellemzi az egész jelenetet. Angolok az arcok, de angol az a napsugár is, mely nem forrón, nem ragyogóan,

hanem csodás szelíd fénynyel játszik az ablakrácsban, a zöld függönyön, és szelíden melegíti az ősznek tagjait. Az ősz nem látia ezeket a napsugarakat. Nemcsak azért nem látja, mivel lefelé tekint, hanem mivel vak. De a hatásvadásztól különböző igaz művész discretiójávall enyhíti a festesz azt, a mi a vakságban, a fizikai fogyatkozásban aesthetikailag visszatetsző lehetne, a költő feje és szeme le van csüggesztve,, a vakságot inkább sejtjük, mint látjuk.

Így festette Munkácsy, hogyan készült Milton »Elveszett paradicsoma.« – A kivitel, a technika Munkácsyé, tökélyében és sajátjaiban. Itt minden teremtve van, semmi sem. Conventionalis, modoros, minden a művészé, semmi sem a mesteremberé. És mégis, semmi sem tolakodik előtérbe, semmi sem lármáz. Kevés segédeszközzel: régi, tehát nem rikító szőnyegekkel asztalon és földön, egy avatag nagy szekrénynyel, egy pár régi könyvvel, az ősztól jobbra eső ablak apró rácszatáival, kis függönyével, napsugarával elevenné van téve minden, de úgy, hogy semmi sem zavarja a nyugalmat, a főhatást. A háttér kezelését méltán emelték ki. A terjedelmes falat ablakkal, ajtóval megtörni, bántani a háttér nyugalját és egyúttal a conventionalismus rabjává lenni Munkácsy nem akart. A szekrényen kívül csak egy jelentéktelen kis tükröt látunk. De ez elég

arra, hogy megszűnjék minden monotonia. Mert a szekrény és a tükör egy nagy goblinknek idomait szakítja meg. E megszakítás pedig nem zavarhat, mert a kopott goblin idomainak discret kezelése nem toladik figyelmünkbe.

És itten vehetnénk alkalmat annak kiemelésére, hogy Munkácsy soha sem vét az ellen a szabály ellen, hogy az egyes tárgyat nem szabad olyannak festeni, a hogyan az látja, a ki azt az egy tárgyat veszi szemügyre, hanem úgy, a hogyan az látja, a ki az egészet nézi. Ezért lesz nála, mint minden nagy festőnél, valósággá, a mi hanyagságának látszik, míg a kuczorkodó festésznél az absolut valóság is csak a valótlanság impressióját kelti és a chinai festményeket juttatja eszünkbe.

A rajz szabatosága, az idomítás valósága Munkácsynak régen elismert fölénye a modern festők zöme fölött.

A színezésben Munkácsy győzelmesen tör előre. Egy külön tanulmány méltó tárgya lehetne annak kifejtése, hogy Munkácsy azért olyan a minő, mivel, mint minden nagy művész, főképen magából és abból merít, a mit a valóságban lát. A hangulat komoly, néha komor voltát összefüggésbe lehetne hozni a magyar jellemmel. Tárgyainak, hangulatainak nyomottságát ifjúságának viszonyaival. De avval is, hogy korszakunk főkérdése, mert tá-

tongó sebe, a nagy tömegek erkölcsi és anyagi nyomora. A színek hiányát egyenesen Magyarországgal. A magyar ég nem olasz ég, a föld nem olasz föld. Van ugyan ilyen is, vagy színpompában evvel vetekedő mindenütt, a hol bérceink bástyázzák körül az országot. De nem ott, a hol tömegben lakik a magyar fajta, nem ott, ahova Munkácsy való. Télen hidegen világít a nap, de nem elég kemény a mi telünk, hogy az északi országok világítási tüneteinek örvendhessünk. Még a tiszta fehér hó is vajmi ritka. Köd, eső, sár minő színeket adjanak? Tavasszal kizöldülünk. De mennyi időre? Hirtelen égetni kezd a nap, sárga és portól szürke lesz minden. Az égbolt pedig olyan, mint a sivatag égboltja, olyan, mint mindenütt, a hol országos rónán égető nap jár: fakó, halvány, gyöngye világos szürke felhőkkel, néha sárgával, barnával, koromfeketével. A zöldet, a kéket, a pirosat csak a tulipántos ládáról ismeri a magyar és mivel olyan ritkán látja a természetben, a hol nem rikító a legvirítóbb szín sem, azért szereti a rikító színeket. De minél több rikítót festett Munkácsy tulipántos ládákon, és minél kevesebb virítót látott a természetben, annál inkább kellett kerülnie a virítót, abbeli féltében, hogy rikító lesz, mint a legtöbb magyar festesz, a ki idegen nyomokon jár. Munkácsy színezése úgy keletkezik Ma-

gyarországból, mint a velencei tündöklő arany-színezés a napsugárban márvány-palotákat viszsztatükröző tengerből. Mi hisszük, hogy egészen megtagadni nem fogja soha, mert akkor egészen idegenné kellene lennie. De, hogy ez a színezés fejlődés-képes, hogy elevenedhetik, ragyoghat, viríthat, hanem is úgy, mintáz olasz, a spanyol, azt bizonyítja »Milton« is, a hol piros bársony-támlák, gyöngéd rózsaselyem, kék majolica virít, a nélkül, hogy rikítana.

A fejlődés útján mutatja be azt, a ki nagy volt első lépésében is, e kép más tekintetben is. Munkácsy emelkedettebb, ragyogóbb viszonyokba jutott. És emelkednek tárgyai és hangulata is. Ki kell mondani, hogy ha ebben a tárgyban, ebben a hangulatban nem is lehetne nagyobbat festeni, mint ezt a »Milton«-t, ez a »Milton« még nem a legnagyobb, mit a festészet adhat, mert a magas genren még nem emelkedett egészen felül a magasztos műfajig, jóllehet megközelíti. A legmagasabbat csak akkor adhatja a festész, hogy ha a legmagasabb után nyúl, a mi kortársainak, a mi honfitársainak szívét mozgatja. A nemzeti ideált kell felölelnie. De kitől várhatnánk, kitől remélhetnénk, ha nem attól, a kit nagynak látva régen, a férfikor teljes erejében haladni látunk még mindig. És egyről ne feledkezzünk meg. Hol van a nemzeti ideál? – Bosznia?

E képből harmónia és erő sugárzik. Az alkotás küzdelmeiben is béke és nagyság. Munkácsy boldog lehet, mert bírja azt, a mi korától meg van tagadva, és meg van tagadva mindenekelőtt nemzetétől. – Az ő szívében nem megy keresztül a szakadás, mely keresztül megy nemzetén, korszakán. De ő látja, érzi e szakadást. – És ez látszik meg képein is. Ha Munkácsy nem fogja elérni a tiszta magasztost, melynek igaz útján jár, azért nem fogja elérni, mert sem kora, sem nemzete nagynak lenni nem tud.

ELKÉSETT CSEMETE.

SZÉPIRODALMUNK FEJLŐDÉSÉHEZ.

Elkésett csemete.

Szépirodalmunk fejlődéséhez.

A NEGYVENES években felvergődött s azóta évtizedeken át uralkodott Magyarországon egy szellemi áramlat, mondhatni egy iskola, mely áthatotta a nemzeti élet minden ágazatait.

Politikai hitvallása azon szellemileg sekély, politikailag éretlen Rotteck-Welker-féle sablonliberalismus vala, mely a 30-as években a badeni nagyhercegség második kamrájának ítélőszéke elé idézte volt a világtörténelmet és innen mindenhova elsugárzott, a hol szellemek német táplálékkal éltek. A francziák félreértették az angol alkotmányt és csináltak belőle francia liberalismust, a németek félreértették ezt és csinálták belőle a magukét, mi félreértettük a németeket és csináltuk belőle a miénket.

Vallásban és philosophiában ennek az iskolának rendszere bizonyos keresztény ratio-

nalismus volt, mely nélkülözte a vallás meleg közvetlenségét és a bölcsészet elfogulatlan kutató szellemét.

Irodalomban és művészetben bizonyos kizárólagossággal, hogy ne mondjuk korlátolt-sággal a népiesre törekedett, a népiesre a szó-nak legszűkebb értelmében.

Ez iskolának megvoltak úttörői: Csokonai, Gaál stb. Megvoltak ragyogó lángelméi, a kiknek érdeme és munkálkodása feledhetetlen lesz, míg magyar él: Kossuth, Petőfi, Arany, Jókai. (Mert Széchenyi, Eötvös, Kemény Zsigmond széles látköre mindig túlment ez iskola korlátain.) E lángelmék, ez iskola Isten kegyelméből való királyai természetszerűen akkor fejlődtek, mikor az egész iskola szellemi irányzata a legteljesebben összevágott általán a korszellem és különösen a nemzeti élet fejlődési stádiumával, a nemzet törekvéseivel, küzdelmeivel: a demokratiai európai áramlattal, nálunk a népemancipatióval, a forradalommal, és ennek bukása után a nemzeti életnek a szó leg-szűkebb értelmében vett népéletre szorításával-

E lángelmék a lángelme souverainitásával és universalitásával gyakran és sokban túlcsap-tak az iskola korlátain. Mégis ők képviselték legteljesebben, juttatták uralomra döntően, mert legerősebbek korlátai közt voltak és kor-látai közt ők voltak a legerősebbek. A korlá-

tokát nem nekik, hanem a kornak és a nemzeti élet stádiumának kell tulajdonítani. Ez iskola minden korlátoltsága, minden visszássága, minden tévedése mellett is a nemzeti életben haladás, nagy haladás, vezéreinek működése az általuk is felidézett nemzeti nagy szerencsétlenségek daczára is, a nemzeti élet egészét tekintő történetíró emelkedett szempontjából üdvös és dicső volt.

A sors, a haladás, a história feltartózhatalan kereke a lánghelmét összezúzta, félrelökte vagy elszigetelve hagyta. Öröküket átvették a talentumok. Amazoknak szellemében, kevesebb vagy legalább csekélyebb hibákkal, de csekélyebb erővel is működtek. De a hibák s főleg a hiányok kirívóbbak, viszonylagosan nagyobbak lettek, mert a nemzet további fejlődésével mindinkább ellentétbe jutottak, mindinkább elmaradottsággá váltak. Végre teljes hanyatlásnak indult az egész irány, mert az elnémult, vagy magukra maradt lánghelmék, a gyérülő és fáradó talentumok után a rutinier-k tolnak előtérbe. Az uralmat, melyet megalapítottak merész erővel a nagyok, kicsinyes eszközökkel iparkodnak fentartani a kicsinyek; a lelkesedés nagy tévedéseinek korlátoltsága helyett az előítéletek törpe korlátoltságát látjuk, párt helyett consortiumot látunk, fanatizmus helyett intoleranciát.

Igenis, a hatalom trónusán ülnek még mindig a nagyoknak kicsiny utódai. De nem uralkodnak többé, nem legalább a szónak szellemi, valódi értelmében, hanem csak az uralkodás külső praerogatíváit gyakorolják még. Osztyák a kitüntetések, de nem bírják többé a kitűnőségeket. Ok ülnek a kormányon, de a nemzet oppositíóban van ellenük. Kormányozzák a tudós társaságokat, de ők okozzák, ha a nemzetben e társaságok működése érdeket kelteni nem tud. A sajtó a nemzet mindennapi tápláléka és viszhangja kiesett a kezükből. Túl-élték magukat, csak úgy ülnek a trónuson, mint Sziget ostrománál Szolimán. Nyerhetnek még egy csatát. A hadjáratot elvesztették.

És íme legalább a költői irodalomban a kiérdemesült iskolának még egy elkésett csemetéje van. Valódi talentum. De olyan a talentumok között, mint a homunculus a homo-k között. Beczézik is nagyon, és nagyra vannak vele, sőt szeretnének belőle nagy embert csinálni. De bajosan fogják felnevelni.

Ha vén szüléknek hosszas meddőség után gyermekük születik, van benne valami csodás koraérettség, roppant józanság, de szembetűnő koravénség is. Szeme okos, de bágyadt és hideg, alkata vézna, erei vérszegények, ereje relatív, ha nem negatív fogalom. Ilyen regényes beszélyíró *Beöthy Zsolt*.

Az ő költészete is az égből jön. De agyagos földben, vékonyan, sárgán, lassan folydogál, hogy elapadjon minekelőtte fényleni és hullámszerű tudna, és maga körül zöldelő életet teremteni nem tud mást, mint érzékeinkre kellemetlenül, néha undorítóan ható békanyálat.

Így áll előttünk Beöthy múzsája legújabb könyvében is, melyet a Kisfaludy-társaság adott ki, és melynek terjedelemre is sovány tartalmát Ráth Mór élelmessége vakmerően széles margók és ritkított sorok által fűjt fel mutató köteté. *)

Hét kis elbeszélést találunk benne, hangulatra valamennyi nyomott, tartalomra sovány, színre fakó, kezelésre kicsinyeskedő, tárgyra kisszerű, úgy a hogy elkésett csemetéhez illik.

A népies iskola, a meddig erős volt, fel tudta ölelni a népéletet gazdag erejében, színpompájában. Ma már erre nem képes. Ha megkísérlik a régi nyomokon járó rutinier-k és gyöngé utánzókat, csak erőfeszítést látunk, nem erőt; valótlanok, affectáltak. — Beöthy ezt érzi és kerüli, mert intelligens, és törekszik az igazra, többnyire az is. Tudja, hogy ezen a téren a nagy *elődökkel* vetekedni nem lehet, nem már azért sem, mert ma nem jön segítsé-

*) »Rajzok«. 1869.

gére a költőnek az a nemzeti lelkesedés a köznépért, mely a népemancipáció idejét jellemezte. Ő tehát a népéletet ott keresi fel, a hol erőtlén és színtelen, legfelebb mellékesen, félve érinti ott, a hol erős és színgazdag. – A magyar kisvárosi alacsonyabb rétegek korlátoltsága és nyomora, és a mi ezekkel a falusi életben congruens, az az ő talaja. – A valódi friss köznépet csak az elnyomorgott csavargó gyermekben, vagy a kitanult, romlott vén parasztban tünteti fel, a betyárt legfelebb a coulissák mögött, félhomályban, alig említve lépteti fel, és legfelebb a megyei írnokig, kántorig, jegyzőig, ügyvéd-bojtárig emelkedik.

A népies iskola a mellett, hogy az egész népéletet felkarolta, ezeket is szeretettel cultiválta. És ezek érdekelhettek a meddig a nemzet figyelme főképp a nép, a köznép s a vele közvetlen kapcsolatos alakok felé fordult, amikor a nemzet innen akart vért, húst, nemzeti életet meríteni és merített is. Érdekelhettek azért is, mert ragyogtak újdonság voltukban. De ma ezek az alakok el vannak koptatva. Elkoptatta a nagy teremtőket utánzó serege. Es a mi nagyobb baj: a nemzeti élet a fejlődés sokkal magasabb stádiumába jutott. Regeneráltuk magunkat a népnek és népiesnek felölelése által. Ez nagyon üdvös, ez szükséges volt. Helyes, igaz. De ma már ezen régen túl vagyunk és

mivel régen túl vagyunk, stagnáció, sőt visszaesés volna, ha merev korlátoltsággal ragaszkodnánk a népieshez.

Nem is ragaszkodunk. A nemzet feldolgozta, a mit a népeletből merített, feldolgozta magasabb culturéletben, magasabb politikai életben és most ezekben tör előre. És ezért legfelebb mint curiosum érdekelhet bennünket a költő, a ki ezen a stádiumon marad vagy arra vissza akar menni. Ma nem arról van többé szó, hogy magyarosak legyünk, mint a negyvenes években volt, a mikor oda kellett fordulni, a hol töretlenül találtuk még a magyarosságot. Ma a magyarosság áthatja a nemzet legcultiváltabb osztályait és ma arról van szó, hogy a magyarosságot a lehető legnagyobb cultural színvonalra emeljük: Ebben a népies-sel való kaczerkodás, a népies eszmeökrre, a népies fordulatokra és szólamokra törekvés csak hátrányunkra lehet. Magas civilisatióvá kell ma azt feldolgoznunk, a mit a negyvenes években a népből merítettünk. A költő keresse fel a nemzetet ottan, a hol ez a munka folyik. Találni fog nemes harczot, nagy tévedéseket, nagy és kicsinyes bünöket, erényt és romlottságot, rajonghat, dicsőíthet, bátoríthat, ostorozhat és a nemzet vele fog rajongni, dicsőíteni, bátorítani, ostorozni. – De mi az isten szerelméért törödjünk ma még kántorral, mesterrel,

ügyvédbojtárral? – Hogy ez a nemzet magyar, az nem kérdés többé. Az a kérdés, hogy győzni, vagy bukni fog-e a civilisatió versenyében, hogy magas szellemi és erkölcsi erő által, cultural fölény által képes lesz-e annak a területnek megindult nagy átalakulási processusában, mely egykor Nagy Lajos és Mátyás király birodalma volt, magva lenni az új államalakulásnak, vagy kénytelen lesz-e hajolni idegen faj suprematiájának? Igenis erről van ma szó, és semmi egyébről. Semmivel sem gondolhatunk ma, a mi nem erre vonatkozik. Óriás kulturai és politikai harcot vív ma a nemzet, és a művész, a költő, a ki idegen a nemzet törekvései iránt, ahoz idegen marad a nemzet is. A ki nem érez nemzetével, avval nem érez a nemzet. Kicsinyes és korlátolt, mint anyagának és eszmekörének választásánál, a feldolgozásban is. Küzdelemben soha, mindég csak kínoztatásban tünteti fel alakjait. A proletariátus nyomora, oh igen, az nagy thema. Az emberiség szempontjából korunk egyetlen themája. A ki evvel foglalkozik, az mondhatná joggal: ha nem érdeklődtek mint nemzet, érdeklődjeteek mint emberek. De a socializmus problémáinak és küzdelmeinek nagyságából Beöthyben semmi sincs és evvel őt correlatióba hozni, mint lehet például *Munkácsyt*, a ki szintén fakó proletariátust fest, nem lehet. Nem küzdelmet és nem

szenvedélyt, csak kínzást és szenvedést látunk. – A küzdelem akármilyen borzalmas legyen, a szenvedély akár milyen romboló, bűnös: fel-emelhet, mert van benne erő. – A pusztza kínzás és szenvedés az egészséges szívre csak kínos benyomást tehet, és ezt teszi Beöthy reánk mindég, leginkább akkor, ha, a mit előszeretettel tesz, gyermekeket kínoztat, a kibben erő sincs az ellenállásra, a küzdelemre.

Beöthy kerülve, félénken tér ki útból minden erősebb emótióknak. És bizonyos virtuozitása van abban, a hogyan ezt teszi. Előfordul nála például minduntalan egy-egy haláleset. A halál valamint átalán az emberre, a teremtő művészre nézve is a legnagyobb emótió, a megrázó tragicumig emelkedő emótió hordozója. – Beöthynél nem. Nála az emberek csak úgy mellékesen hálnak meg, mint a hogyan egyéb elkerülhetetlen emberi dolgokat végeznek. Az ő költészetében a halál csak physical jelenség, bomlási, rothadási processus, melyet mint ilyet gondosan le is ír. A halál nála egyenesen undorító. így hal meg a kis Lidi az első elbeszélésben, »A három királyok«, így a mester a másodikban, »A mester úrról« és egészen mellékesen és váratlanul hal meg a harmadikban »Egy távoli ismerős«, a hősnek imádottja is.

Ha szüksége van valamire, a mi nem jár-

hat felindulás nélkül, akkor csak résen, kulcslyukon, ablakon át, lesből mutatja, mint a szerelmes jelenetet »Az ivándi idealistában«, csak sejteti mint »Az arany« és »Az új család« című epizódokban.

Mivel hat tehát? Főképen kínos kínzással, és ezen felül elnyomott, elfojtott érzelmekkel, melyek közt van, sőt többnyire van szép és nemes is, és ezek által kiválnak különösen az »Egy távoli ismerős«, timid szerelmével, »A mese«, melyben az anyai szeretet és aggodás melege valóban megaranyozza Beöthy fakó költészetét, »Az új család«, melyben az ember-szeretet, és a szeretet utáni vágy ridegnek és kihaltnak látszó szív mélyéből fakad, de úgy hogy csak megtörve, mint őszi ködön át gyöngé napsugár jutnak szívünkig. Ez érzelmeket igazán tudja festeni. És ez avatja költővé. De nem tud felülemelkedni a költészet ama legszerényebb faján, mely az emberi belvilágot csak mint egyszerű állapotot képes elének állítani. Ha a szenvedélyig soha sem emelkedik, ha érzelmei mindig passivak, gondosan kerüli az érzelmek complicatióit, több érzelem összehatását is, a mi nélkül lehet egy érzelmet, de nem lehet egész embert, eleven embert festeni; még inkább kerüli az érzelmek conflictusát, és teljesen képtelen az érzelmek organicus fejlődését láthatóvá tenni. Mikor ilyet próbál az

»Egy távoli ismerős«-ben, a szerelem fejlődését, akkor mystikus zeneképbe bonyolúl, melodramatikus lesz. Ereje nem telik rá.

Legfőbb ereje azonban a külsőségek hü aprózásában van. Ezért barátai Boz-zal hozzák párhuzamba. De ez erős baráti túlzás, hátrányos íronkra nézve, mert kihívja az összehasonlítást. Bozban szinte gigantikus phantázia van, ecsete gazdag a ragyogó színekben, ott-honos az élet legkülönbözőbb rétegeiben, van benne erő, szenvedély, tudja e szenvedélyek keletkezését élénk állítani, azokat egymásra robbantani, szóval van benne nagy látkör és hatalmas benső élet, a miknek Beöthyben nyoma sincs. Igaz, hogy ő is szereti alakjait kínozni és szereti a külsőséget aprózni, és az is igaz, hogy Beöthy ezekben egészen szolgailag használja az ő eszközeit. Szóval:

»Wie er sich räuspert, und wie er spuckt

»Hat er ihm trefflich abgeguckt.«

Ezen is meglátszik, hogy Beöthy nem él a mai világban. Külföldi író utánoz, a ki már jó ideje kiment a divatból.

Mik ezek az eszközök?

Minél több tájszólás. Egy kis torzítás, a mi a jellemzetesnek impressióját gyakorolja. Inventariumszerű felsorolása minden észlelhető külsőségnek. Hogy pedig ez élettelen, merevvé ne váljék, képleges actió ott, a hol

valóságos actio nincs. A nap bámul. A fák fáz-
nak, és fejüket csóválják. A felhők indolensek.

Boz nagy virtuozitással alkalmazta azt is, a mi igen megengedett dolog, hogy mellék-
alakokat, melyek egyénítése túlmenne az egész-
nek oeconomiáján, az által ruház fel surrogát-
egyénítéssel, hogy valami szembetűnő furcsa-
ságot tulajdonít nekik, szólásmódot, vagy testi
fogyatkozást, a mi aztán mindég előkerül, vala-
mikor előkerül az alak maga és így az olvasóban
azt a különben hamis impressiót kelti, mintha a
mellékalakok is részletesen jellemezve volnának.

Beöthy ezt a módszert alkalmazza főalak-
jainál is, azokat is többnyire csak így, és pedig
túlhalmozottan jellemzi.

És mivel nála a valódi jellemzés, Boz erős
benső élete hiányzik, és e helyett a legjobb eset-
ben csupán egyetlen érzést és tömérdek külső-
séget kapunk, e külsőségek még sokkal inkább
fárasztanak, mint Boznál. Pedig ennél is fá-
rasztanak. Beöthynél gyakran elviselhetetlenek
lesznek.

Nagy baj, hogy mikor hatásának legfőbb
részét a szónak legüresebb értelmében vette
realismusban keresi, ennek igazsága ellen is
gyakran vét akár hűtlenség, akár túlzás által.
A mit más írónál fel sem vennénk, mert egé-
szen mellékes, az nála nagy hiba, mivel hiba
abban, a mi nála fődolog. A pedanteriával

szemben jogosult a pedáns kritika. Hogy a beteg leány, »úgy reszket, mintha már csak titokzatos ködön keresztül volna látható«, teljesen desilluzionáló túlzás. Hogy a »mester« vörös orra jobb napjainak egyetlen emléke, érthetetlen, erőltetett tréfa. Hogy az »ivándi idealista« tenyere eltakarja a kocsioldalt, épen olyan, mint az első példa. A realistának ezeken kívül olyanokra is ügyelni kell, hogy a katonaszökevényt nem akasztják, soha nem is akasztották, legfeljebb föbelövik, és hogy a katonai felmentést nem a szolgabíró adja meg, hanem a központi kormányhatóság, régebben a helytartó tanács, most a honvédelmi miniszter.

Beöthy finom stylist. Nemcsak szabatos, hanem tud színezeni és hangolni is. Nemcsak a szerzőt halljuk beszélni, mint legtöbb szépirodalmi írónknál, abban a bizonyos conventionalis szépirodalmi stylusban, melylyel valószínű emberek soha sem élnek, hanem halljuk minden egyes alakját, mindeniket a maga nyelvén beszélni. Stylusában bizonyos elegancia is van, legmagasabb foka azon elegantiának, mely előkelőség nélkül lehetséges. Előkelőséghez kevesebb pedanteria és több erő kellene.

Beöthy Zsolt érdekes jelenség. Kihaló fajnak elkésett, intelligens, de vérszegény, gyöngö csemetéje.

A SZÉKELYEK

ÉS A MAGYAR JELLEM KÜLÖNFÉLESÉGEI.

A székelyek

és a magyar jellem különféleségei.

VALAMiNT nagy Magyarország, úgy fia Erdély is bércekkel van körülbástyázva. Valamiként amott a kalászos alföldet, úgy ölelik át itten a termékeny, de bájtalan mezőséget, mely Kolozsvár, Besztercze, Marosvásárhely háromszögében kötélén, fátalan, könnyen hullámzó vidéket képez, a közlekedés hián fájdalom saját zsírjába fúlót. Erdély e központjától délkeletnek, és jelesen az ország keleti határán lakik havas és erdő közt, sziklákon áttörtető folyókon a székelyek népe, vagy mint régi kiváltságaikkal magukat nevezik »nemzete«. — Ketteje ama bérzczszorosoknak, melyek a határokon mindenütt Erdély várának fenséges kapuit képezik, a tölgyesi szoros a székely fürdő, Borszék mellett, és a tömösi szoros Brassó alatt, határolják éjszaknak és délnek a székely területeket, melyek nyugatnak összefüggőn, habár hajdani szász-székek és megyék beékelésével,

Marosvásárhelyig, a székely emporiumig nyúlnak. Elszakítva a nagy testtől, túl a mezőségen, szorosán a nyugati bérczfalak alján, fekszik Aranyosszék, melynek nemes erezet vezető folyócskája adja nevét, és mely szintén székelyek által lakva, ugyancsak a székelyföldhöz számítódik. Ez a székelyföld tehát nem tömör egész, hanem idegen beékelések által tépett terület, összesége azon országrészeknek és részecskéknak, melyeket kizárólag, vagy csaknem kizárólag székelyek laknak; mert más elemekből itten csak egyes magyar urak és szűk völgyekben és magasan fent a havasokban oláhok találhatóak; ez utóbbiakat a székely mindég jobbágyoknak tekintette és használta, hacsak nomád pásztorélet által, melyet sokan közülök még most is követnek, el nem vonták magukat minden úri fensőbbiség alól.

A székelyföld tehát ebben a részben híven tükrözi általán Erdélynek politikai földrajzi és ethnographiai viszonyait. Németország régi mappája nem volt tarkább, mint Erdély politikai földrajza, a mint még négy évvel ezelőtt fennállott. És elég tarka még ma is, Tisza reformja után, mely székely és szász székeket, városi és megyei területeket – természetesen valamennyi félnek sajnálkozására, – új megyékké kerekített. Értelem és rendszer az első tekintetre érthetetlen zürzavarba csak

az ethnographia és a politikai fejlődés momentuma által jön. Valamint Németországban a feudalismus, egyes urak fenségjogai lettek mérvadók a politikai beosztásban, úgy Erdély politikai földrajza is szorosban a népirati viszonyokból és különösen azon kiváltságokból nőtte ki magát, melyeket az egyes népelemek maguknak az idők folytán ki tudtak vívni és melyek alapján szintén bizonyos fensőbbeségi jogokat gyakoroltak az általuk lakott területeken. A megerősített városok szerte az országban, kevés kivétellel, a jelentékenyebbek valamennyien, szászok voltak, szászok által építve, és legalább eredetileg kizárólag lakva. Ezen kívül szoros összefüggésben az ország déli részeit Hunyadmegyétől Brassóig, azon tömör területet telepítették be a szászok, melyen a szász székek támadtak. Ezek a városok és székek képezték a királyföldet, melyen kiváltságaik alapján a szászok uralkodtak, széles körű autonómiában igazgattak, kormányoztak, sőt önmaguknak törvényeket alkottak. A székek hasonló kiváltságain alapultak a székely székek, a mint még négy évvel ezelőtt fennállottak: Marosszék, Udvarhelyszék, Háromszék, Csíkszék, Gyergyó fiókszék és Aranyosszék. Minden egyéb terület magyar nemesek birtokában volt és megyékre oszlott, melyekben a kis és nagy nemes emberek összesége

gyakorolta kiváltságait és uralmát. Miután pedig a három népelem mindenike, a székelyek, a szászok és a nemességen élő magyarok, – a nemtelenek mint jobbágyok természetesen számot sem tettek, – a legföltékenyebben örködött a maga kiváltságai és hatalmi viszonyai fölött, természetes: hogy mindenütt, a hol az egyik elemnek részei a másikba be voltak ékelve és szigetelve, az illető birtokokat, a földet a birtokossal együtt, politikailag ki kellett választani és a rokon elemek legközelebbi területéhez kellett ütni. Így egyes helységcsoportok valamely vármegyébe belenyúlva is a legközelebbi szász székhez tartoztak, mivel szászok lakták; egyes uradalmak a szász föld területén, egyes hosszú völgyek a székelyek között a legközelebbi megyéhez tartoztak, mivel nemesek birtokában voltak. Soha sem történt, hogy nemes ember és birtoka szász kormányzat alá helyeztetett volna; csak kivételesen, hogy valamely szász falú nemes földesúré lett és így az ő megyéjéhez tartozott volna, vagy hogy egyes székely csoportok, mint a töröcsváriak, szász városnak (Brassónak) jobbágyai lettek volna. Csak a székelyek tudtak nemes urakat és birtokukat, ha székely területen voltak, a székely széknek kötelékébe vonni, de akkor itt is folytonos volt a súrlódás.

Ez volt 1848-ig Erdély három nemzete,

hivatalos rendben a magyar, a szász és a székely, melyek megyéik és székeik követei által a főnemes királyi hivatalosokkal együtt a törvényhozást, a nemzeti curiákra oszló ország- (tartomány)-gyűlést képezték.

Az oláhok, – 1.220,901 szemben 354,942 magyarral, 192,218 szászszal, 180,902 székely -lyel (1850-iki népsz.) nemzetet nem képeztek, törvényhozásban és törvényhatóságban képviselve nem voltak, politikai jogok nélkül, mint a nemesek, a székelyek s a szászok jobbágyai éltek, ha ugyan nem ragaszkodtak magasan fent a havasokban vándor-, vadász- és pásztor-élethez. Oláhok is lehettek és lettek nemesek, de akkor politikailag a magyar nemzethez tartoztak. Csak az 1848-ban kimondott jogegyenlőség szüntette meg ezeket a nemzetiségi politikai különbségeket, de nem az azok alapján fejlődött politikai beosztást.

A mi már a székelyeket illeti, ők ahoz ragaszkodnak, hogy »nemzetet« nem csak politikailag, hanem ethnographiailag is képeznek. A hunok végmaradványainak tartják és hirdetik magukat, és ez iránt a legkisebb kételyt is mindenikök úgy tekint, először mint személyes sérelmet, aztán mint ármányos támadást az ősi székely szabadságok ellen, mint irigy csorbítását ama dicsőségüknek, hogy egykor ők is világhódító nemzet voltak. Ezen kiváló száрма-

zásuk tudatában a később jött magyarokra, mint idősb testvér az ifjakra önérzetes jóakarrattal tekintenek. Ez a genealógia népszerű volt nálunk is, egyike a sok nemzeti dogmának, mikor még ragaszkodtunk ahhoz, hogy ha nem is ugyanaz, de a hunokkal legalább igen közel rokon nép vagyunk. A székelyek szolgáltak a közel rokonság kézzelfogható bizonyságául és már azért is nagy becsben álltak.

Az újabb történelmi kutatás e venerabilis leszármazást a nemzeti legenda, sőt a mese körébe szorította.

A magyar hun-monda a németnek változata és ennek köszöni eredetét. A németek hunoknak nézték az első magyar betörőket. E felfogás, melyről a XI. század magyar forrásai mit sem tudnak, csak utólag, német térítők által juthatott a német hún-mondával együtt Magyarországra, hogy aztán a névtelennek könyvébe és későbbi krónikákba mind inkább kiczifrázva átmenjen, míg végre kiterjeszkedett mindenféle részletekkel a székelyek hun származására is. Atilla fiai ellen Ardarich gepidkirály kelt fel legelső. A gepidek Daciában, Erdélyben maradtak, a nélkül, hogy itt széke-lyeket találjanak. Később 250 esztendeig az avarok uralkodtak itten és nekik sem volt semmi bajuk a hún maradványokkal. Végre a magyarok a Prút és a Szereth partjain a mai

Székelyföld közvetlen szomszédjába jutnak, és mégis, a rokon népek itten nem érintkeznek, hanem a monda szerint a ruthének területeiről hatol a magyarokról szözlő hír az idösb testvérekhez, és itten fognak kezét.

A mondát, mint Hunfalvy (Magyarország ethnographiája) bizonyítja, a székelység maga, t. i. nyelve czáfolja meg a legjobban. E nyelv tisztán a magyar, csak néhány sajátságos, de szintén tiszta magyar kifejezés és fordulat, és vontatott, csaknem éneklő kiejtés által specializálva. Hozzátehetjük, hogy ez éneklés kisebb mértékben az erdélyi magyarokat, sőt az erdélyi oláhokat is megkülönbözteti a többiektől. Ez a nyelv átment a magyarnak fejlődési korszakain, az ázsiai-török, a szláv befolyáson. Éhez a nyelvhez a magyaroktól elkülönített székelység csak úgy juthatott, ha már a magyar nyelvnek történelmi teljes kifejlődése után vált ki a magyarság zöméből, hogy mostani lakhelyeire települjön. Még akkor is, ha a hunok és a magyarok nyelvének eredeti ugyanazonosságát vesszük fel, — a mit a nyelvtudomány visszautasít, — a két nyelvjárásnak különbözni kellene legalább azon kifejezésekben, melyek türk és szláv befolyás alatt keletkeztek.

De már a székelyek neve megmondja eredetüket. Szék a régi magyar határörvidék, a marquisat, Mark. IV. Béla okmányáiból látható,

hogy a birodalom nyugoti határain is voltak »székelyek«, – »siculi de Wagh.« Valamint a szék határőrvidék, – ilyen volt a szász szék is, – úgy határőr volt a székely, idegen, oláh népelemek kellő közepébe ültetve, mivel a határőrzést ezekre bízni nem lehetett. Ez magyarázza kiváltságait, valamint a székek földrajzi helyzetét is. Hogy a krónika hogyan jut ahhoz, hogy minden történelmi alap nélkül hunoknak mondja a székelyeket, az is érthető. Nem tudta magának megmagyarázni elszigetelt létüket, s a népszellem, a monda, a krónika soha sem mondja »ezt nem tudom.« A hol nem tud valamit, ottan költ.

Valószínű, hogy a székelyek telepítése szent László idején történt. Ő Erdély véd-szentje, és ez arra mutat, hogy ő adott Erdélynek egyházi szervezetet, a mi nem történhetett meg a politikai szervezés nélkül. A székelyföld tele van mondákkal szent László harczaival a tatárok (tényleg a kunok) ellen. Ebből az időből származik az »Erdély« név is. Addig »feketek Magyarország« volt.

A székelyek legrégebbi szervezéséből maradt fenn a »rabon bán« cím is, mely főnököket jelez, a nélkül, hogy ezeknek minőségét közelebbről ismernők. A bán szó alig ha hun. Némelyek szlávnak tartják. Saffarik szerint

avar. De a magyarok már ázsiában avar befolyás alatt álltak.

A székelyeket illető legrégebbi okmány 1289-ből való: azon kiváltságok, melyeket az Aranyosszékbe telepített székelyek kaptak. – Nyilván a már létező székely szabadalmak min-tájára keltek. A mai napig fenntartotta magát a »dulló« cím, melylyel a székelyföldön még ma is élnek a szolgabírák. E cím egy ó-bolgár okmányban is előfordul, a nélkül, hogy eddig fel volna világosítva. A székek fői bírák voltak; ez is oly cím, mely még négy évvel ez-előtt a »főkirálybíróban« életben volt. – Külön comese, mint a megyéknek, a székely széknek nem volt. Valamint a szászoknál, úgy a székelyeknél is a gróf az egész »nemzet«-nek volt feje: a királyok alatt az erdélyi vajda, a fejedelmek alatt ezek maguk. Később a cím a magyar királyi címbe ment át. A bírák, eredetileg a szék által szabadon választva, részben már a fejedelmek idején az uralkodó által neveztet-tek ki.

Hogy a székelyek hadi szempontból telepítettek, arról tanúskodnak szabadalmaik és constitúcióik, a mint a tizenharmadik század okmányában jelenkeznek és Mária Teréziáig fennállanak. Egybegyűjtve e század elején jelentek meg: »A Nemes Székely Nemzetnek Constitution Privilegiumai s a jószág leszállá-

sát tárgyazó némely törvényes ítéletei. Pesten, 1818.« Sorozata a szabadságleveleknek és törvényczikknek, melyek mindenike, a legrégebb is, előző szabadalmakra hivatkozik.

Ezek szerint a székelyek adómentesek voltak, mint a nemesség. Ez a magyar közjogban a *hadkötelesség* fejében adott szabadság volt. Csak új fejedelem választása után és nagy közszükség esetén vették meg rajtuk esetről-esetre az ökör-adót. A székelység részéről mint kötelezettség mindég tagadva, csak önkéntes felajánlásképen elfogadva, úgy is csak húzalkodással adva meg, ez az adó is sokszoros villongásokra, sőt valóságos lázadásokra adott okot.

Minden székely szabad, a jobbágyság alól mentve volt. Oly kiváltság, melyet megerősítettek minden országgyűlés és minden fejedelem által, – kivált ha segélyükre szorult, – és melyet mégis csak a vérnek patakjai által tarthattak fenn, nem a nélkül, hogy koronként egészen elveszítették. Egyes magyar urak állást foglaltak a székelyföldön, egyes székelyek a főúri rendbe emelkedtek. A székelyek tömege által mindég rász szemmel és féltékenységgel nézve, a hol lehetett károsítva és kiküszöbölve, s. székelyföldön mindég csak kevés ilyen úri család volt: a Béli, Kálnoky, Mikes, Nemes, Mikó, Lázár grófok, Apor bárók. De ezek min-

dég megkísérlették, hogy oláh jobbágyaikat székelyekkel is szaporítsák. Az ilyen törekvések ellen a székelyek, akik különben községenként maguk is tartottak oláh jobbágyokat, mindég egy szívvel-lélekkal keltek ki, és ha a fejedelem az úr mellett nyilatkozott, akkor háborút kezdtek a fejedelem ellen. Egyszer-kétszer megtörtént, hogy ilyen lázadások leverése után jobbágyságba esett az egész székelység. De szabadságlevelleikkel vagy fegyveres kézzel mindannyisszor visszavívták szabadságukat. Az ország, a fejedelem mindég megint rászorult a határőrökre, kiket sem nélkülözni, sem pótolni nem lehetett, és a kik mindég készek voltak arra, hogy még a gyűlölt és lenézett oláhval is szövetkezzenek, ha szabadalmaikban rövidséget szenvedtek. Midőn a moldvai oláhok egy ízben, igaz, hogy csak mulékonyan, Mihály vajdájuk alatt meghódították Erdélyt (1599-1601), ez a székelyek segítségével történt, a kik különben nemzetiségi büszkeségből, hagyományból és birtokérdekből az oláhok halálos ellenségei voltak. A székelyek és a moldvai oláhok közt soha sem szűnt meg a havasok miatt viselt kis háború és verekedések és birtokháborítások szerény alakjában máig is fennáll.

Így tehát székely jobbágyok mindég csak kivételképen, egyes példányokban fordultak

elő. Csak Brassó városa tudott állandó uralmat a székelyek tömegétől elszigetelt hét székely falu fölött fenntartani. De az oppositio és perlekedés soha sem szűnt meg, és az úri jogok bizonyos maradványai fölött még ma is buzgón foly. Igaz, hogy a brassaiak tagadják, hogy az illetők székelyek volnának.

A nemességgel közös adómentességre és személyes szabadságra alapítják a székelyek azon igényüket, hogy összesen és egyenként nemesek. Ez az igény sehol sincs explicite elismerve. De tény, hogy egyes székelyek, a kik megyei területen telepedtek meg, székelyvoltuk alapján a megyei közönség által a nemesek jogaira és szabadalmaira és nemes birtok szerzésére bocsájtattak. Igaz, hogy mások, a kik befolyás és vagyon nélkül voltak, ép oly gyakran jobbágságra szorítottak. Annyi bizonyos, hogy minden székely a legnagyobb naitással és egész jóhiszemmel nemesi címekkel és születése helységének nevével mint nemesi predicatummal él, mihelyt idegen földön van. Otthon elég, ha székely. De nehéz is volna megállapítani, hogy mi sértheti mélyebben a székelyt: az-e hogy nem a hunoktól származik, vagy az, hogy nem nemes?

A székelyek alkotmányuk szerint székeik őrei és védői voltak, és a fejedelem felhívására azonnal és mindenikük kivétel nélkül fegyvert

fogni tartoztak. Székeik határán kívül azonban, úgy mint a nemesek, csak a fejedelem személyes vezérlete alatt voltak kötelesek táborba szállani.

Hogy a székelyek határőrzésre telepítették és szerveztették, arról categoriákba osztásuk is tanúskodik; mert rendeknek ezek a tisztán katonai categoriák nem mondhatók. Ezek a categoriák a primőrök, a primipilusok és pixidariusok voltak. Vezetők, lovasok és gyalogosok. Az ezen categoriákba tartozás az egyes családokban örökös volt és a ritkaságok közé tartozott az átmenet az egyikből a másikba, kivált a két utóbbinál. Ellenben gyakran fordult elő, hogy primőr-családok vagyon- és tekintély-vesztés folytán a másik két categoria egyikébe süllyedtek és viszont ezekből primőrök emelkedtek. E categoriák azonban nem képeztek rendeket és az összes székelység örködött a fölött, hogy különösen a primorság renddé ne fejlődjék. Mert a székelyek, mint a nemesek és a szászok, magukra egy rendet képeztek. A categoriák különbségei sem közjogi, sem magán- vagy birtokjogi vonatkozással nem bírtak és csak a hadra szervezett felkelésben érvényesültek.

A székelyek birtokviszonyai az agrar-communismus jellemével bírtak és bírnak részben ma is, úgy a hogy azt különben csak a dél-

szlávoknál és oroszoknál találjuk, de a mint másfelől természetes és közelfekvő a határőrzésre kirendelt szabad és egyenlő férfiak telepítvényeinél. Rokonviszonyokat találunk ma is az egykori magyar és horvát határőrvidéken, igaz hogy szláv területen.

Minden községnek meg volt a maga területe, melynek erdősége és legelője minden községi tagnak szabad közös használatára volt, melynek szántóföldje azonban eredetileg háztartás (füst) szerint egyenlően fel volt osztva. Mihelyt a háztartások egyike megszűnt, megszűnt az annak osztott szántóföld hasznélvezete is; mihelyt új keletkezett, igénye volt a maga egyenlő részére. Nyilvánvaló, hogy ilyen szervezet egyfelől a túlkapások és birtokháborítások, de másfelől az önérdek erélyes védelme iránti érzéket is hatályosan fejlesztette. Csak később nyert a »füst« után való osztozkodás állandóbb, kevésbé communistikus alakot. A túlkapások és az önérdek hatályos védelme iránt már élénken kifejlett érzék odavezetett, hogy egyes jobb gazdák keresztül tudták vinni a füst szerinti felosztás oly felfogását, hogy valamely belsőségnek megszerzése, ha ebben nem is tartatott fenn vagy állítatott fel külön háztartás, magával hozta a hozzá tartozott szántóföldet is. Ez már bevezette az egyéni elemet a birtokviszonyokba, mely aztán állan-

dóan hódított és mind több helyet adott az egyenetlen birtoklásnak. Mert hiszen most már a belsőséggel együtt meg lehetett venni tetszés szerint a szántóföldet is. Ennek magának szabad adásvevése azonban csak 1848 után vált lehetségessé, és azóta igaz, hogy progressive terjedt. De erdő és legelő még ma is közös. Oláh jobbágyok gyakran tartoztak a közös birtokhoz, és Erdély legkiválóbb fürdője, Borszék még ma is Gyergyó-Szt-Miklós és Gyergyó-Ditró székely községek közös birtoka.

Oly alak, mely a »füst« szerinti tisztán communista, és a belsőségek szerinti már egyéni felosztás közt közepén állott, a szántóföldeknek az egyesek marhaállománya, tehát művelési ereje szerint való felosztása volt. Főkép Aranyosszékben fejlett ki.

Korán keletkeztek és folynak a mai napig vizsgálódások a székelyek és a köztük támadt vagy letelepedett urak közt, kik a maguk részét erdőben és legelőben, – mint a Lázár grófok Borszéken, –szántóföldjeik és egykori jobbágyaik arányában igénylik, míg a székek nem akarnak más igényt elismerni, mint az egyszerű községi tagét a közös személyes haszonélvezetre. E részben a székelyföld birtokviszonyai oly zűrzavart képeznek, melybe törvényhozás, közigazgatás és igazságszolgáltatás eddig képtelen volt rendet hozni. Tör-

vényhozási intézkedések foganatosítlanul maradnak, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás már szervezeténél fogva tehetetlen szemben a két fél harcával a tényleges birtoklásért, mely harcot mindenik annyival inkább az erőszak és a furfang minden eszközével folytat, mivel tudja mindenik, hogy a közigazgatás és az igazságszolgáltatás képtelen határozatokat, nem ugyan hozni, hanem igenis képtelen azokat foganatosítani.

És most már hadd kísértsük meg, hogy a népjellemet, mint a művelődés s történelmi fejlődés e határozó momentumainak eredményét magyarázzuk ki.

Előbb azonban fel kell világosítani egy sajátságos ellentmondást.

Míg a székely és jelleme Magyarországon, a hol, valamint általán az erdélyi viszonyok, csak kevésbé ismérvek, dicsőítetik és nemzeti-költői fényvel vétetik körül: Erdélyben az oláhok gyűlölik, a szászok bizalmatlansággal nézik és lenézik, és még a magyarok is, a kik különben mint a nemzeti törekvések erős és hu támaszát kellően becsülni tudják, sem nem szeretik, sem nem igen tisztelik.

Magyarországon a székely már mint honfi is mindég népszerű vala. Továbbá népszerű volt általán minden, a mi az osztrák uralommal szemben ellenzék volt. Már pedig a szé-

kelyek, tudjuk, mindég készen álltak háborúgásra, kivált ha érdekeikben, szabadalmaikban, ősi szokásaikban zaklatást szenvedtek. Akkor is, mikor Magyarországon elnémult minden ellenzék, a székelység kitűzte a zendülés zászlaját, mivel Mária Terézia a katonailag értéktelenné vált ősi székely határőrszervezetet a határőrvidéknek katonásabb szervezetévé akarta változtatni (1762). A reformot keresztülvitték. A székelyek a cs. k. határőrezredek módjára szerveztettek; de csak ágyúkkal volt keresztülvihető és patakokban folyt a vér.

1848-ban a székely ezredek a szabadságharczhoz csatlakoztak és épen ezért fel is oszlattak a es. kir. kormány által. De ez a csatlakozás újra csak fokozhatta népszerűségüket Magyarországon. Itten nem tudtak sokatarról, hogy ez a székely-felkelés is kiválóan helyi jellemmel birt, és hogy a székelyek még a harcznak folyamán hajlandók voltak separatbékéjük megkötésére. Bem ügyességének tulajdonítható, hogy a székely ezredek felkelése a helyi jelentőségen túl ment, és a nemzeti zászló mellett végig kitartott. Bem elkövetett mindent, hogy a székelyeket megnyerje és magához csatolja. És leghatályosabb eszközei közé tartoztak a vezérkarához osztott Petőfi-nek gyűjtő költeményei, melyek a székelyeket lelkesítették hazafiságuk és szabadságszerete-

tük magasztalása által. Petőfi költeményeiből ment át a magyar közszájba a szó: »Székely vér, minden cseppje gyöngyöt ér«. Ezek a költemények aztán Magyarországon újabb székely mondát teremtettek.

Hogy a székelyek szaporák és így a magyar elemet is szaporítják, hogy még moldvaoláh területen is fenn tudnak tartani telepeket, hogy szorgalmasoknak és takarékosoknak ismérvek, az csak fokozhatta nymbusokat a magyarok szemében. De bizonyára nem csekély mértékben járult éhez a székely költemények azon gyűjteménye is, melyet az unitárius püspök, Kriza János tett közzé a hatvanas években. A magyar népnek hangulatteljes, méla, contemplatív költői szelleme a székely havasok közt egészen sajátos virágokat hajtott, melyek mint rokonok és a magyar alföld költészetétől mégis egészen eltérők, kettőzött varázst gyakoroltak. A magyar pusztai lyra itten, a színgazdag, hatalmas felföldön, a népnek magának közvetlen érdekeiért folytonfolyó harcok forró területén, színpompás,, drámai lüktetésű ballada-költészetté emelkedett, és Magyarországon joggal örvendtek a nemzeti népballadák ez eddig ismeretlen kincsének. Szóval, Magyarország alig tud egyebet a székelyekről, mint a mi alkalmas arra, hogy a nemzet beczéi legyenek.

Az erdélyiek ellenben közvetlen érintkezésből ismerik a székelyt, és ez az érintkezés a köz- és a magánéletben gyakran kellemetlenné vált. Az oláhok gyűlölete alig szorul kifejtett indokolásra. Sok oláh van a székely-földön. Ezelőtt jobbágyok, ma is birtokban, és ennek folytán a politikai és községi jogok gyakorlásában, főképp azonban a bánásmódban, melyben részesülnek, hátra állnak a székelyek mögött. Sokan közülök magyarul beszélnek. Egy nagy rész egyáltalán elfeledte és feladta az oláh szót. De származásukra oláhok és, – nyilván ellenére a magyar nemzeti érdekeknek is, – mint ilyenekkel bánik vele a szabad székely. A székely tegezi őt, a mit az oláh soha sem enged meg magának.

A szászok azt állítják, hogy a gazdag szász helységek kifosztogatására való kilátás volt minden székely felkelésnek egyik forugója. És természetes, hogy ilyen fosztogatásoknak a számtalan polgárháború folyamán gyakran kellett előfordulni. A szász elismeri a székelyek szorgalmát, takarékoságát, de a legnagyobb mértékben tisztességtelennek és megbízhatatlannak tartja őket üzletben és forgalomban. És míg a szász a magasabb cultura tudatáról szeret a székelyre letekinteni, a magyar úrral szemben különben igen demokratikus székely a szászszal szemben a nemes embert fordítja kifelé.

Az erdélyi magyarok végre a fajrokon székelyről azt tartják, hogy határtalanul önző és lehetetlen vele szerződni vagy vásárt csinálni a nélkül, hogy az ember a rövidebbet ne húzza. Sőt akkor is, ha az ember azt hiszi, hogy lefőzte, maga van megcsalva. Ezt aztán számtalan példával cifrázzák.

Mind a két részről okokkal támogatják tehát a székely jellem annyira eltérő két fel-fogását. Az igazság nyilván itt is a közepén keresendő. A székely nem lesz sem a magyarországi eszmény-, sem az erdélyi torzkép.

Mindenekelőtt constatálandó lesz, hogy végre a székely is magyar és hogy az a két színezet, melyet a magyar jellem egyfelől Magyarországon, másfelől Erdélyben nyert, a székely jellemben mintegy együtt csillog.

E tanulmányokban többször van szó a magyar jellem alapvonásairól. Itt nem ezekről, hanem az egy ugyanazon jellem különféleségeiről, csupán ez alapvonások külön színezeteiről beszélünk, a mint csak akkor kezdtek külön kifejlődni, midőn az alapok, a más fajoktól megkülönböztetők már adva voltak; színezetekről beszélünk, melyek az erdélyi magyart a magyarországitól, ugyanazon közös alapjellemen belül és ennek csorbulása nélkül, nem pedig a magyart általán más nemzetektől

különböztetik meg. Ezen alapjellem előnyeire és hátrányaira itten nem ereszkedünk ki.

Az utolsó nemzeti király, Zápolya János halálával fia, János Zsigmond a királyságot tényleg a Habsburg-háznak engedte át, és az erdélyi fejedelemséget alapította meg. Azóta a magyarok egy része Habsburg királyok alatt harczolt a török hódítás ellen, egy másik és nagyobb rész azonban még két századon át csaknem szakadatlanul küzdött török támogatással a nemzeti szabadságért és a törvényes intézményekért a bécsi túlkapások ellen. Nem a törvényesnek elismert dynastia ellen, hanem igenis a nemzeti jogokért újra s újra fegyvert fogtak. A nagy felkelő vezérek kettejének *Bethlen Gábornak* és *Thökölyt Imrének* kínálta a török a magyar királyságot, sőt rájuk akarta octroiálni. Egyik sem fogadta el. A felkelések vezetői mindég sokkal inkább voltak, ha nem loyálisok, hát államférfiak, semhogy a politikai lehetőségek és czélszerűségek iránt illusiókban ringatóztak volna. A felkelések győzelme mindannyiszor a törvényes alapon kötött békén végződött.

E harczok befejezése után a magyarság daczos haraggal és mély bizalmatlansággal vonult vissza a megyei intézmény bástyáiba. Ha a vármegye az anarchia századaiban mintegy kényszerűen csaknem souverain önállóságra

emelkedett, mostan oda irányultak a törekvések, hogy minél többet mentsenek meg ez önállóságból, hogy a nemzetellenes törekvések félszáz autonóm törvényhatóság ellentállásán törjenek meg. A vármegyékben a nemesség a »vis inertiae«, a passiv ellentállás, a tiszteletteljes ad acta-tétel fegyvereivel védte a törvényt és a nemzetiséget. A nemzeti műveltségnek és polgárosodásnak nem volt központja. A contactust a bécsi udvarral, tehát az európai nagy világgal a nemesség zöme, az igazi nemzeti aristokratia kerülte, sőt megvetette. Csak kivételkép keresték egyesek és egyes családok címek és jószágok elnyerése végett. Innen ered a két utóbbi században alakúit magas aristokratia és a régi czímtelen nemesség közti ellentét, sőt idegenkedés is.

De mik azok, a miknek mindezekből szükségkép következni kellett? Loyaltás és legalitás. Ragaszkodás a joghoz minden irányban. Büszke önérzet, a tulajdon becsnek és erőnek tudata. De bizonyos elvadulás is, elmaradottság és a finomodott cultura hiánya még a legmagasabb rétegekben is, elkapotottság és úri praepotentia. Idegen nyelvre lefordíthatatlan szavakkal: egy jó portió betyárság és henczegés.

A kis Erdély csakhamar kénytelen volt a fényes Portával rendezett hűbéri kötelékbe

lépni, és evvel együtt kénytelen volt többé-kevésbé elfogadni azon inkább hasznos, mint nemes tulajdonokat is, melyek a Porta valamennyi keresztény alattvalójánál kényszerűen kifejlődtek, A kis fejedelemség fenntartása a török és a Habsburg-világbirodalmak közt, nagyfokú állambölcsességet, de tág lelkiismeretű ravaszságot és megbízhatlanságot is igényelt. A többire nézve pedig Erdélynek mégis volt nemzeti udvara, mely a tudományt, az irodalmat és a művészetet mindég buzgón ápolta, melyben brandenburgi Katalin mint fejedelelnő élt, melynél XIV. Lajos követeket tartott. Midőn végre a török birodalom megszűnt hódító hatalmasság lenni, akkor az erdélyi fejedelemségnek is be kellett húzni a lobogót a győztes Habsburg előtt, (1691) és még Teleki Mihály és Bethlen Miklós állambölcsésége is csak egy papír-foszlányt, a leopoldi diplomát tudta a nemzeti önállóságból megmenteni, és ez a foszlány is csak a legnagyobb és legkövetkezetesebb hunyászkodás által volt conserválható.

Az erdélyi aristocratia a magyar fölött és általán Erdély Magyarország fölött még ma is kitűnik a művészet és irodalom iránti magasabb érzék, gyöngédség, discretiő és modorfinomság, a civilisatiő e virága által; a gyöngédtelen praepotentia, mely a budapesti társa-

ságban észlelhető, kellemetlenné teszi máig is az erdélyi arisztokráciának az itt tartózkodást. Ragaszkodik kolozsvári központjához, vagy inkább elmegy Bécsbe s a külföldre. Végre a kicsinyes és elzárt provinciális viszonyok számtalan furcsasága és korlátoltsága mellett Erdélyben meglepő diplomatai ügyességek maradványai és finoman szikrázó élez tartották fenn magukat. De meghonosodott a hunyászkodás, a megbízhatlanság, sőt a ledérség is.

Már most a székely a maga erdélyi viszonyain belül ép úgy mint a magyar, sőt még inkább kénytelen volt folytonos verekedéssel védeni jogait, birtokait, bőrét. Nem egy ellenséggel szemben, hanem minden felé. E szakadatlan harcokban, melyeket minden erővel és *minden* eszközzel kellett folytatni, félreeső lakhelyei, szerény anyagi viszonyai, a nagyobb vagyonok gyűjtésének nehézségei mellett: az erdélyi cultur-élet finomabb oldalai csak korlátozottan érvényesülhettek a székelynél, jóllehet nem hiányzott itten sem az irodalmi érzék;. *Cserei* krónikája a fejedelemség végnapjairól mindenkor egyik legfényesebb terméke lesz a nemzeti memoir-irodalomnak és mint irodalmi mű is messze kimagaslik a régibb magyar irodalomból; ma is élvezhető mint olvasmány is, ésebben ritkítja párját. Vallási ügyeiknek védelmében is a székelyeknél minden felekezeti tisz-

teletre való irodalmat teremtett. Ha azonban a folytonos harc és a sikeres harc, úgy mint Magyarországon, itt is fokozta a harci és verekedési kedvet, fejlesztették az önérzetet, sőt szükségkép elbizottságot, henczegést és bizonyos nyerseséget szültek, mégis érvényesültek a külön erdélyi viszonyok is. Nemcsak erőszakot kellett az erőszak ellen, hanem a ravaszság ellen ravaszságot, a hűtlenség ellen hűtlenséget, a megbízhatatlanság ellen megbízhatatlanságot kellett állítani és az erőszakoskodás hajlama mellett kifejlődött inkább, mint Magyarországon, a furfang és a ravaszság, a nyersség mellett a képesség a simaságra is, hogy ha szükség van rá.

Két rokon mozzanat gyakorolt még ezen kívül határozó befolyást a székely jellemre.

A székely csak a társaival és földjével való összefüggésben élhetett szabadalmainak védelmében. Elszigetelve, idegen területen hamar fenyegette a jobbágyság veszedelme. Innen a minden hegylakónak sajátságát képezőn felül is a székelynek szoros ragaszkodása a székelyföldhöz. Nemzedékeken át kifejlesztve, benső természetévé vált. Eltűntek a szabadalmak, megszűntek a székek. De a székely nem hagyja el földjét. Azaz messze kirándulásokat tesz rövid és hosszú időre. Kivándorol Oláhországba, mint ügyes-szorgos szolga, munkás, kézműves,

pénzt és vagyont szerez, hanem a szerzeménynek örvideni és meghalni visszatér szülőföldjének kék hegyeihez, zöld erdeihez és völgyeihez. Állandó kitelepedések csakis a rokon és szomszéd moldva-oláh földön keletkezhetnek. Magyarországon a nemzeti ábrándok egyik csodabogara, hogy a székelyek feleslegét a vékonyan népesült alföldre kell telepíteni. Nem tartotta ki ezen egy székely sem, és nem is fogja kitartani. Fakó ott a föld s az ég, mit sem lát a szem, s ha mértföldeket gyalagolt az ember, ottan van, a hol annakelőtte. Ha a székely elemmel akarunk sikeres nemzeti propagandát csinálni, akkor erdélyi és moldvai földön kell őket terjeszteni, tartani, támogatni és meg kell teremteni azon feltételeket, melyek alatt sűrűbb lakosságok is állandó jóllétnek és virágzásnak örvendhetnek.

E ragaszkodás és visszatérés a szülőföldhez további következménnyel is bírt. Ha az alföldi magyar préda és indolens lett, mivel a természet maga tesz meg érte mindent egyfelől, mivel ő maga mit sem tehet a természet ellen másfelől, ha szárazsággal és árvizekkel sújtja: a székely a maga földjén kénytelen volt többet tenni, mint a mennyit a természet tehetett, ha ugyan nem akart étlen veszni. Ez és az eredetileg comunista szervezet minden egyest személyes, erőfeszítő, szüntelen mun-

kára, szorgalomra, takarékosagra kényszerített. Ezek és a földnek folytonos felosztása és parcellírozása egyfelől, a lakosság szaporodása másfelől szakadatlan kölcsönhatást gyakoroltak egymásra. A székelyföld a legsűrűbben népesedett az egész magyar birodalomban, itten kivétel nélküli jóllét uralkodik, a föld a legapróbbra van darabolva, de a legjobban műveltetik, és ismét birodalomszerte a legmagasabb értékkel bír.

De a szerzési ösztönnek valóban civilizált közigazgatás hiánya mellett meg vannak szomorú kinövései is. Nem csak hogy mindenki kénytelen mindenkivel szemben őrt állani, hogy megvédelmezze tulajdonát és birtokjogát erőszakkal és furfanggal, a hol senki sem hisz a törvények és az igazgatás hatalmában, sokan jóakarátában sem. Még helyrehozhatlanabb, hogy mikor a fa-úsztatás erősen fizetett, a jó székelyek a maguk és néha a mások erdősegeinek is neki estek, és azokat kegyetlenül leberetválták. Így pusztult el, a mi a gazdagságnak állandó forrása lehetett volna. Meztelen és kopasz a székelyföld nagy része, évekkel ezelőtt még sűrű erdő, ma sovány legelő. És a hol még áll az erdőség, ott vígan folyik tovább a rablógazdaság. Igaz, hogy a székely mindég tud magán segíteni. Egész ke-
rületek, melyek ezelőtt faúsztatók voltak, sze-

keresek lettek, és közvetítik a határforgalmat, vagy körül viszik az országban a borvizet. És mire jön a vasút, találnak egyebet. De az erdő fel nem nő többé.

Végül említeni kell, hogy a székelyek buzgó híveik különböző felekezeteiknek. Gyergyó, Csík, Udvarhely és Háromszék az erdélyi katholicismus erős vára. Csak ők tudtak ellentállani a reformatiónak, mely a nemzeti fejedelmek alatt a püspökséget is eltörölte. Marosszék az ő Maros-Vásárhelyével ép oly lelkes előharczosa a calvinismusnak. Az unitarianismus, mely »In Honorem Solus Dei« építi templomait, és egykor a leghatalmasabb felekezet volt, magát az első fejedelmet bírva protectorrául, aligha nem csak az aranyosi székelyek szívsága által élte túl a kálvinisták általi üldözést. Végre az udvarhelyi székelyek egy része buzgó zsidó. »Zsidózók«-nak, de inkább »szombatosokénak« nevezik magukat. Ez a felekezet a reformatio útján még egy lépéssel tovább ment vissza, mint az unitáriusok, az új szövetséget egyáltalán elvetette, és vallását egyszerűen a tíz parancsolatra alapítja, mert csak ezeknek tulajdonít hitelességet. Erdélyben a katholicismust csak az osztrák fenspség állította helyre. A magyarok calvinisták és unitáriusok, a szászok lutheránusok, az oláhok görög-keletiek voltak. Ez volt a négy törvényes vallás Erdély-

ben. A szombatosok soha sem voltak elismerve, sőt az uralkodó kálvinisták kíméletlenül üldözték őket; de mégis fenntartották magukat, és mondják, hogy újabban ismét szaporodnak.

A székelyföld, sűrűn népesedve, szorgalmas lakóival a kelet határán, hatalmas ipari és kereskedelmi lendületre volna képes. Az ipar kezdetei nem hiányzanak. Házi szereit, ruházatát, – mely az oláh és a magyar közt közepén áll, – maga készíti a székely. Ügyes kézműves.

Ipari és kereskedelmi lendületre azonban két dolog kell, melyek akár egyikére, akár másikára Magyarországon átalán és a székelyföldön különösen ma észszerűen még gondolni sem lehet. Először a tőke, másodsor a népnek fegyelmezése.

Hazai tőke alig van. De a mi van, ép oly tartózkodó lesz, mint a külföldi oly országgal szemben, a hol a hitelező a perrendtartás és különösen a csődeljárás által lehetővé tett tömördek huzavona után, évek és évek múlva megnyerheti ugyan a pörét; sőt meg is nyeri. Mert az igazságszolgáltatás reformálva van, modern és becsületes. A pörét tehát utóvégre megnyeri. De nem nyeri meg a pénzét.

És még tartózkodóbban, mint a tőke fog a *vállalkozási szellem* visszariadni oly állapotok elől, a hol nem csak a hitelezés egyértelmű a

kockáztatással, hanem a hol a vállalkozó védtelenül van prédául adva az egyesek túlkapásainak, szilajságának, rossz akaratának és valamennyiek megbízhatlanságának.

Az igazságszolgáltatás további reformjain kívül szükség van a népnek fegyelmezésére. Nevelni kell a népet rendre és lelkiismereteségre. Csak így fognak a magyar faj superioris tulajdonai érvényesülni, csak így lehet a nemzeti teljes erőt kifejteni, csak így lehet Magyarország gazdag és nagy Ezt a fegyelmezést, ezt a nevelést azonban csak fegyelmezett közigazgatás kezdheti meg. És viszont a közigazgatás fegyelmezését csak akkor lehet kezdeni, ha a tisztviselők választásával végzünk. Igenis, Magyarország gazdagságának és erejének teljes kifejtésére ez az út. Népszerűtlen út, mert minden megyében épen a legbefolyásosabb emberek azok, a kik nem szeretnék azt a hatalmat, azt a befolyást, mely a tisztviselők választásában van, »a haza oltárára letenni.«

ESZMÉK

A MAGYAR FAJ HIVATÁSÁRÓL.

vette mindég, még akkor is, mikor el akarták temetni. De ki vette valaha észre Ausztriát a mai Transleithania értelmében a februári alkotmány előtt? »Ausztria« kényelmes név egy politikai fogalomra, de nem volt és nem lesz soha külön egységes állam, mint Magyarország. Ha mégis annak látszott, fictionának köszöni. Annak a fictionának, hogy a német elem Ausztriában ugyanaz, ami Magyarországon a magyar: az államalkotó és államfenntartó és ennélfogva természetsszerűen és szükségszerűen domináló elem.

Először tehát nem lehet szó két külön egységes államról.

De nem lehet társulásról és házasságról sem beszélni. Mert társak és házasok elválhatnak. Mi pedig összetartozunk; csak a halál választhat el bennünket; mert az elválasztás a halálunk volna.

Továbbá nem alapú a viszony szerződésen. A szerződés csak a külső formáság. A viszony alapja a benső szükség, az összetartozás kényszere.

De nem láthatom a viszonyt, úgy a mint ma meg van állapítva, állandónak és véglegesnek sem. Csak stádiumát látom benne egy nagy és hosszas tömörülési processusnak. A mai magyar-osztrák monarchia magasfokú kifejlődése egy régi fejlődési folyamatnak, de még

nem befejezése. Igazolása abban van, hogy megfelel a fejlődés mai stádiumának. De épen ezért szervezetében módosulást fog igényelni, ha a fejlődés tovább halad. Ez a fejlődés pedig sokszor meg volt akasztva. Néha vissza volt lökve. Több ízben a megsemmisüléshez lát-szott közel állani, sőt megsemmisültnék lát-szott. De hatalmát, jövőjét, szükségszerűségét épen az bizonyítja, hogy elég volt, hogy megmaradjon belőle egy kis mag, és neki indult mindannyiszor, a legkedvezőtlenebb viszonyok közt is, sziklából és levegőből szíva tápot, hogy újra terjeszsze erős gyökereit, magas terebélyét. Ez a fejlődés összevág a magyar nemzet fejlődésével, magyar vér az életnedű benne, és nem egyébből, mint abból áll: hogy egy európai szükségnél és a magyar faj tulajdonainál fogva, minden ellenkező törekvés dacára, Magyarország körül egy nagy birodalomnak kell tömörülni, mely politikai jellemét, jelentőségét és súlyát Magyarországtól nyeri, és a magyar fajnak megadja azt a nagy positiót, mely rendkívüli tulajdonait, superioris jellemét megilleti. A magyar faj missiója pedig az, hogy ezt a birodalmat létesítse, megszilárdítsa, fenntartsa és ez által önmagának, a kisebb fajok egész sorának és egy európai szükségnek tegyen eleget. Erre tört a magyar faj mindég, ezen kezdte, midőn a népván-

dorlásban letelepedett, ezt létesítette nagy Lajos és Mátyás alatt, és mély bukásából hosszas, nagy és bámulatos küzdelemmel emelkedvén fel: harmadszor is ezt fogja megkísérteni, mert a magyarnak a természete nem tűri meg, hogy kicsiny és jelentéktelen legyen. Nagyot akarni a nagyság első feltétele, a magyar pedig nagyot akar. És inkább bukunk nagyot, semhogy beérjük avval, hogy kicsinyek legyünk. Ezért buktunk is sokat és nagyot, de innen van az is, hogy a bukások egész sorából mindig erősebbnek és erősebbnek emelkedtünk ki. Nem vagyunk arra teremtve, hogy jelentéktelenek legyünk: egy római vonás van a magyarban is.

A magyar fajban meg van az a nemes vonás, mely nélkül sem ember, sem nemzet nagygyá nem emelkedett soha; az, hogy nagy czélokért a harcnak végletes esélyeivel is szembe szállani kész, sőt inkább kockáztat mindent, semhogy egyéniségének érvényesítéséről, büszke jellemének emelkedett aspirációjáról lemondani tudna. Leverve tízszer, felkel

újra, próbálni új tusát. Anyagi erejét meg lehet törni, szelleme törhetetlen, s ebből merít mindannyiszor új erőt. Kipusztítani lehet talán, alárendelésre megtanítani nem. Ilyen a vezérszerepre hivatott egyének és fajok jelleme.

Hanem csodálatosan párosul e birokra kész tulajdonnal valami körültekintő óvatosság, számító józanság, és a kettőnek egyesülése különbözteti meg, teszi rendkívülivé, nagyra hivatottá a magyar jellemet. Ez utóbbi teszi életét szívóssá, óvja Don Quichotte-i kalandoktól, készíti elő a harcz esélyeit, pótolja veszteségeit, segíti át mostoha viszonyokon. Ez óvja meg a magyar fajt azon elragadtatásoktól, melyek a nemes spanyol fajnál a forradalmat mintegy jogosult sajátságá, nemzeti intézménynyé emelték, és melyek a nemes lengyel nemzet tragical sorsát okozták.

És nem az első tulajdonnak kifogyása, hanem a másodiknak megvolta okozza azt, hogy a szélső bal csak az értelmetlenek tömegénél tud hódítani.

A nemzet józansága érti, hogy a mai szélső bal politikája nem nagy harcz nagy célért, mert ettől a nemzet nem riadna vissza. Soha nem volt az, és nem is lesz soha, hogy egy nagy nemzeti cél, ha ki van tűzve, ne villanyozza fel a magyar nemzetet. Esmét adjatok a nemzetnek, melyért lelkesedni lehet, és a

nemzet lelkesedni fog. A nemzet tudja azt, hogy a szélső bal politikája, az elszakadási politika, a legfényesebb és legteljesebb siker esetén sem vezetne többre, mint egy formailag független, de jelentéktelen és lényegileg szomszédaitól függő sovány magyar államra. Hogy ez a faj, mely Mátyás és nagy Lajos imperiumában játszott vezérszerepet, és mely érzi, hogy ez imperiumok területén vezető és alkotó szerep illeti és várja a jövőben is, egyszerre valami magyar Bulgáriáért kezdjen lelkesülni, azt csak a szélsőbali felfogás várhatja.

Es ha a nemzet ezt tudja, azt legalább sejti és ösztönszenszerűleg érzi, hogy az Ausztriával való kapcsolat nagy hivatásának betöltéséhez, ősi örökének, magas posztójának visszavívásához képez lépcsőt. És a nemzet nem fog kockáztató harcot kezdeni valamiért, a minél többet és különbet érhet el kockáztató harc nélkül.

A nemzet józansága érzi, hogy a szélső bal politikája egy ostobaságon és egy gyávaságon alapú, és nem folytatása, hanem paródiája annak a nagyszerű és diadalmas, mert anyagi vereségeiben is erkölcsileg mindég győzedelmes ellentállási politikának, melyet a nemzet a bécsi elnyomás ellen Thökölyi Imrétől kezdve Kossuth Lajosig és 1867-ig vitt, és mely által halálosoknak látszó katasztrophák daczára is:

folyton, fokról fokra, lépésről lépésre nőtt, gyarapodott, izmosodott, emelkedett, úgy hogy a mohácsi megsemmisülés után máig csak a létért küzdve, ma már a Mohács előtti szerepre gondolhat, sőt kell gondolnia, ha vissza esni nem akar. Mert az élet nem ismer: csak hanyatlást, vagy haladást

És ezért a nemzet, távol attól, hogy elakarna szakadni Ausztriától, ellenkezőleg nem engedné meg Ausztria elszakítását, vagy elszakadását. Az hozzánk tartozik és nem eladó.

Maga Kossuth nem ismeri és nem ismerheti el a szélső ballal való solidaritást. O egy befejezett korszaknak utolsó nagy alakja; mint ilyen érzi, hogy önmagát meg nem változtathatja, a nélkül, hogy alakjától meg ne fosztatá a nemzeti történelmet. Kossuth politikáját akár bámulja, akár vádolja valaki, el kell ismerenie, hogy imponáló volt; a szélső balét csak nevetni lehet.

Mi az ostobaság a szélső bal politikájában?

Hogy azt hiszi, hogy a mai Ausztriában még mindig avval a habsburgi világ-hatalommal van dolgunk, melylyel szemben minden szomszédnak, és így nekünk is, önállóságát és lételét kellett védeni, nekünk annál inkább, mivel a törvényes dynastia közösségénél fogva szoros, állandó kapcsolatban voltunk vele. Melylyel bármely közösség, járt volna akármi

előnyvel, a legjobb esetben is csak szükséges rész lehetett. Mert méhében hordott legalább is olyan, ha nem nagyobb veszélyeket, az assimiláció, a megsemmisülés veszélyét az erők roppant aránytalanságánál fogva. Magyarország nem képviselte azt az erőt sem, melyet képvisel ma; mert a mohácsi bukás után csak lassan, és nagyobb arányokban épen csak az utóbbi időkben erősödött. Az a Habsburg-imperium pedig úr volt Német-Alföld, Németország és Olaszország fölött, mindenképp pedig német volt, és a német uralmat képviselte. A szélső bal nem vette észre, hogy 1866-ban történt valami. Hogy egy százados pör eldőlt. Hogy egy régi vállalat megbukott és annak romjain újak keletkeztek. Hogy egy gigantikus, de emberfölötti politika elvezetett az elkerülhetlen katasztróphához, és megtörtént az, a minek szükségkép meg kellett történni.

Úgy látszik, hogy a politikai alkotásoknak van egy physikai, területi határa, melyen túl tarthatatlanok. Van a hatalomnövekedésnek egy határa, melyen túl gyöngeséggé lesz. Az egész vakmerő alkotás összedől, vagy – kettészakad.

Van erre példa számtalan. De a két legnagyobb, melynek sem hatalomban, sem terjedelemben, sem állandóságban mása nincs,

és melynek ép ezért bizonyító erőben sincs vetélytársa, a római impérium, és a Habsburg-impérium.

Róma addig hódított Nyugatra is, Keletre is, míg a politikailag összetarthatón túl nem volt, és az egy nagy impérium ketté szakadt két nagy imperiummá és támadt a nyugati és a keleti római birodalom. Az előbbi megtartotta eredeti nemzeti jellemét. A másik gyorsan felvette annak a nemzetnek jellemét, mely magvát, bázisát képezte, és képes volt neki egy nagy történelmi múltat kölcsönözni.

Róma bukása után a frankok birodalma aspirálta az örökséget. Gyorsan ketté szakadt Franciaországgá és Németországgá. Az utóbbira szálltak át a nagy római tradíciók és aspirációk. A Habsburg-vérből való római-német császárok alapítottak egy új világhatalmat, mely Stralsundtól Nápolyig és Gibraltártól a Feketetengerig akart uralkodni, és tényleg hatályosan gyakorolta fensőbbiségét az e határon belül eső roppant területek legnagyobb részén. De ha ilyen hatalmat megalapíthat a politikai lánghelmék egy hosszú sora, azt fenntartani ezek sem képesek.

Előbb maguk a Habsburgok osztozkodtak, és mikor a spanyol ág kihalt, Spanyolországról le kellett mondaniok, mert hatalmuk már

nagyon engageirozva volt Magyarországon, Keleten. És a mint a Habsburg-hatalom terjeszkedett és consolidálódott keleten, úgy csorbult és gyöngült fokozatosan nyugaton. A német császári hatalom mind inkább árnyékká vált. A század elején elvesztek gyorsan a németalföldi tartományok, a délnémet urodalmak, 1806-ban a német-római császári korona; de megmaradt a kapcsolat Németországgal, sőt a superioritás fölötté. Schwarzenberg herczeg az ötvenes évek elején még egyszer imponáló positiót ad a Habsburgok örökösének Németországban és Olaszországban. De 1866-ban bekövetkezik, a mi régen készül. A Habsburgok által alapított impérium végleg kettészakad. Elég nagy volt arra, hogy két nagy császárság alakuljon belőle. Az egyik a régi Németország, mely a Hohenzollern-ház alatt újjáalakul, a másik megmarad a régi dynastiának, Magyarországon van súlya, és a Keleten van hivatása. Addig akarták Magyarországot Ausztria által Németországhoz húzni, míg Ausztria is elszakadt Németországtól. Miért szakadt el? Mert nem oda, hanem ide tartozik.

És egy új Habsburg-imperium van keletkezöben. De nem olyan, mely ellen védekezünk kellene. Mert létalapja csak Magyarország lehet. Ezt felismerte már Gentz, a ki már 1804-ben befejezettnek látta a régi impérium

kettészakadását, és nem az ausztriai, hanem a magyar császári cím felvételét ajánlotta. Ezt kimondta Bismarck herceg, midőn azt kívánta, hogy a monarchia Budára helyezze súlypontját.

Ez új Habsburg-imperium kifejlődését nem akadályozni, hanem természetes medreibe vezetni, ez a magyar érdek, ez a magyar nemzet ősi nagy politikájának újra felvétele. E nagy politika feltételei megrendültek Mohácsnál, és őseink hosszú sora e feltételek újra megteremtésén dolgozott, bölcs türelemmel, áldozatokkal, vérrel és vassal, tanácsban, hadban, börtönben, bitófán. Apáink százados munkája megért a kedvező viszonyok napja alatt. A feltételek újra megvannak. És vannak ostobák és gyávák, a kik újra meg akarják semmisíteni.

Ostobák, a kik a mai Ausztriát annak a nagy birodalomnak nézik, mely bennünket elnyomni képes volt, – az is csak akkor, mikor a mohácsi csatátérrel keltünk fel, – gyávák és kishitűek, a kik azt hiszik, hogy több politikai potentia, nagyobb materiális és morális erő van a mai Ausztriában, mint a magyar nemzetben.

Ha nem boldogulunk mostan sem, akkor a hibát ne másban, hanem magunkban, abban keressük, hogy oly államférfiakat követünk, a

kik sem a czélokát helyesen kitűzni, sem az utakat felismerni és követni nem tudják.

Európának a nagy német és a nagy orosz birodalom közé eső részén nem volt soha más és nem is képzelhető más, mint vagy az idegen elnyomás, vagy a chaoticus anarchia, vagy a rendezett és consolidait tömörülés egy erőteljes magyar királyság körül. Rend, béke és haladás nem valósítható meg e területen másképp, mint a régi magyar királyság politikájának auspiciumai alatt. Ezért volt ez a terület mindég a magyar királyság politikájának sajátképi színhelye. Ezért szűnt meg e területen a rend és a haladás és a szabadság is a magyar királyság bukásával, ezért támadhat csak a magyar királysággal újra fel.

Ha az önálló történelmi múltnak, a politikai súlynak, a kormányzati és államalkotási képességnek, az önállóan fejlett culturának és a cultur-képességnek tényezőit összegükben mérlegeljük, akkor ha nem is az egyikben vagy másikban, de mindezeknek összegében felülmúlja Magyarország mindazon többi kisebb

történelmi-politikai individualitásokat, melyek Magyarországgal együtt az e területen fekvő összes complexumot képezik. És ezért, valamint centrális fekvésénél fogva is, Magyarország a természetes bázis, a született közvetítő, egyesítő és vezető. Magyarország régi szerepe e nagy területen ezért nem volt múltó esetleg, epizód, hanem politikai és etnographiai szükség, mely ha leszorított idegen hódítások által, minők a mongol, a török, a német hódítás volt, hatalmát gyakorolja megint azonnal, valamikor az ilyen idegen hódítás visszahanyatlik, vagy természetes medrébe visszavonul. Mert a magyar fajon kívül az e területen levő valamennyi többi mind vagy csak külön létre szakadt vagy külön fenmaradt kisebb töredéke külön nagy existenciával bíró vagy külön existenciájukat elvesztett idegen népelemeknek, a minő egyfelől a német, másfelől a lengyel; vagy a mennyiben magára integris népelemet képez, vagy a politikai, vagy a cultural potentiában, vagy egyikben sem vetekedhetik a magyarral. Nem vetekedhetik tehát az egyesítő, közvetítő, vezető hivatásban sem. Természetes, hogy ha e hivatásnak megfelelni a magyar faj sem volna képes, akkor a politika természeti törvényeinél fogva átvinné e hivatást a szomszédunkban emelkedett egységes nagy birodalmak egyike. Mert a chaosz

mindég vonzza a consolidalt szomszédhatalom hódítását, mint a vasat a mágnes.

Mihelyt azonban e területen kívül álló hatalom akarná kezébe venni a rendezés és a consolidatió művét, ez csak az elnyomás, az e területeken létező összes fajok elsorvasztása, felszívása, megsemmisülése árán volna megvalósítható. Hanem itt egy lényeges különbség állana elé Németország és Oroszország közt. Kérdés először, vajjon e feladat nem vezetne-e Oroszországnak s az orosz fajnak romlására, mint a hogy történt Törökországgal s a török fajjal. Kérdés, vajjon Németországgal nem hiúsúlna-e meg másodszor is, mint meghiúsult már egyszer a Habsburgok vezetése alatt, és pedig a nagy német nemzet súlyos kárának, százados kimerülésének árán. Mert hogy a Habsburgok a német nemzet erőit a német birodalom consolidatiója helyett e feladatra magyarországi és keleti politikájukra fordították, képezte kétségkívül a német nemzet hosszas kimerülésének és elzüllésének egyik főokát, a mellett, hogy a Habsburgok alapítottak maguknak ugyan ez által egy új birodalmat, de magát a németet elveszítették.

De tegyük fel, hogy a feladat sikerülhetne akár az egyiknek, akár a másiknak. Mindenik sokkal idegenebb tőlünk valamennyiunktől, a nagy terület összes fajaitól, sokkal kevésbé

volnánk képesek egymást megérteni, sokkal távolabb fekszik egymástól összes cultural és politikai múltunk és fejlődésünk, semhogy képzelhető volna a létező culturák fenntartása és fejlesztése; nem képzelhető más, mint az idegen cultura átültetése tabula rasa, a létezőknek elnyomása, megsemmisítése árán. És e borzasztó áron a német cultura átültetése legalább cultural haladás, de az oroszé cultural hanyatlás volna.

A magyar faj ellenben mind e többi fajjal együtt élt egy ezredéven at. Ismerjük egymást, mindég egymással volt dolgunk, és akár mennyi volt, akár mennyi legyen köztünk a félreértés, mégis megvan a lehetősége annak, hogy meg is értsük egymást. A maga saját culturképességénél és e döntő körülménynél fogva egyedül a magyar faj képes arra, hogy e nagy területen nagyszabású, nem romboló, hanem fejlesztő culturmissiót gyakoroljon.

Ez eszmék lebeghettek *Szemere Bertalan* előtt, midőn a hatvanas évek elején így irt egyik nyílt levelében:

»Valóban, ha semmi egyéb, maga a dynastikus érdek arra bírhatná a magyar királyt, hogy nyugati, déli, északi politikájáról végképen lemondván, keletre fordítsa minden figyelmét s belássa, mikép Magyarország azon pont, honnan dolgozva, birodalmának új nagyobb-

lását remélheti. – Az európai diplomatia Velenceért nem képes Ígéreni s adni neki kárpót-lást, azt csak Magyarország adhat, t. i. ez a szabadság, jólét s béke varázsereje által magá-hoz vonván a szláv tartományokat, a szerint, a mint azok a török birodalomtól el-elváladoz-nak. Ez szintén egy neme a hódításnak, de mely nem fegyverrel, hanem szellemi erőkkal hajtatik végre.«

Ausztria elszakadt Németországtól, mivel nem oda, hanem ide tartozik.

Tekintsünk a térképre és kérdezzük újra, mi a mai magyar-osztrák monarchia?

Mindenekelőtt Magyarország, mely cen-trális fekvésénél, területénél, történeti szerep-lésének önállóságánál s jelentékenységénél, politikai súlyánál s consolidáltságánál fogva válik ki. És ezenkívül csaknem kizárólag oly territóriumok és történelem-politikai indivi-dualitások, melyek a magyar birodalom meg-alapítása óta mindig s mindig Magyarország felé gravitáltak, a Magyarországgal való kap-

csolatban találták meg egyensúlyukat. Tartományok, melyeket egyrésztől Magyarország vonzott állandóan a maga érdekkörébe morális és materiális atractiójának összes hatalmával, mert csak ez által szerezhették és tarthatott fenn európai positiót, olyat, a minő a magyar faj lételének biztosítására egyfelől, másfelől képességeinek kifejtésére, aspiratioinak kielégítésére, hivatásának betöltésére szükséges; melyek másrésztől maguk vonzódtak a Magyarországgal való kapcsolatba, mivel arra, hogy hasisukat és súlypontjukat önmagukban találják fel és önmagukra támaszkodjanak, nem voltak elég erősek, de elég erősek voltak arra, hogy magukat assimiláltatni ne engedjék, és minden lehető kapcsolatok közül a Magyarországgal való kapcsolat nyújtotta nekik a legtöbb biztosítékot ily assimilatio ellen.

Épen az, hogy e kölcsönös vonzóadási folyamatba sokszorosan nyúltak bele zavarólag idegen érdekkörök, és még gyakrabban azon benső összekoczczanások, melyek nélkül semmi emberi közösség, még a legbensőbb családi élet sem állja meg az idők próbáját, és melyek hasonlítanak az egyensúlyba jutást megelőző vibratiohoz; de azért minden ellentétes törekvés és minden külső erőszak daczára, e folyamat állandóan érvényesítette magát: bizonyítja, hogy itten a gravitatio és válrokonsag azon

nagy természeti törvényeivel van dolgunk, melyek ép úgy uralkodnak a morális, mint a materiális erők fölött, és megkülönböztetik a szükségességre törekvéseket az esetlegesektől.

Maradjunk a tényéknél, hagyjuk a magyarázatot, kerüljük a mesterséges megvilágítás veszélyét.

A mai Bukovina azon Moldvának egyik része, melyet kipusztult területen 1350,-ben máramarosi oláh telepek alapítottak, és mely századokon át a magyar királyok felsőbbbsége alatt állott.

Ha a mai Galiczia és Lodóméria, – Halics és Vladimir, – és Magyarország kapcsolatának történelmi alapját nyomozzuk, vissza kell mennünk a magyar királyság legelső századaira. Miután Borics halicsi fejedelemségéből a magyar trónra törekedett és megveretvén, 1130,-ben saját fejedelemségéből is elűzetett, a magyarok részint segélyre, részint közvetítésre hívva, folyton megjelennek e tartományban, míg 1183-ban egyik néppárt által hívva, III. Béla András fiát ülteti a trónra, és a halicsi királyi címet a magyarhoz csatolja. András kiterjeszti a magyar korona felsőségét Vladimírra is és általa behelyezett és letett fejedelmek által kormányoztatja a tartományokat, míg 1214-ben Kálmán fiát koronáztatja meg. Az ekkor állandósított hűbéri viszonyt csak a tatárjárás sza-

kítja meg, de nagy Lajos 1337-ben ismét helyreállítja, s vajdák és kapitányok által kormányozza e tartományokat, mint a magyar korona részeit. Ha e tartományok időközönként addig is, később pedig állandóan, Lengyelországhoz voltak csatolva, másfelől ez időtől fogva többször és huzamosan egyesül a magyar és a lengyel korona ugyanazon fejedelem fején, a mi által a kapcsolat mindég újra felelevenedik. Már a cseh Venczel 1300-ban lengyel, fia 1301-ben magyar király lesz. Nagy Lajos 1370-től 1383-ig egyesíti a két koronát.. Újra egyesül a két korona, midőn 1440-ben a lengyel Ulászló választatik magyar királyivá. 1575-tól 1582-ig az erdélyi Báthory István uralkodik mint Lengyelország fejedelme, és midőn Lengyelország felosztatik, akkor Mária Terézia mint magyar király és csakis a magyar korona régi jogai és igényei alapján veszi át 1772 márcz. 4-én Galicziát és Lodomériát. A cseh korona Venczel kísérletétől eltekintve Zsigmond alatt 1419-1437-ig, Albert alatt 1437-1439-ig, V. László alatt 1445-től 1458-ig egyesül a magyarral. Mátyás király 1468-1490-ig, a rendek által behíva és 1469-ben Olmützben királylyá kikiáltva, Magyarországhoz csatolja Morvaországot és Sziléziai, és az Ulászlóval kötött egyezségben a cseh királyi cím mellett e tartományokat is megtartja,

minek folytán még 1511-ben vita támadt, vajjon ezek mint magyar vagy mint cseh királynak hódoljanak-e Ulászlónak? 1590-től fogva a cseh Jagellók és később a Habsburgok által ismét és most már állandóan és szakadatlanul egy főn van a cseh korona a magyarral.

Nem ily régi a kapcsolat a német alpesi tartományokkal. Itten az érintkezés csak múló határvillongásokra és szövetkezésekre szorítkozik. Csak IV. Béla csatolja Styriát és Mátyás Alsó-Ausztriát a magyar koronához. De a habsburgok magyarországi trónrajutása, a német birodalom kötelékeinek meglazulása, a császári hatalom hanyatlása folytán az örökös tartományokban az összetartozóság, a kapcsolat a nemzetiség tényezője daczára, sokkal szerveesebbé és bensőbbé válik Magyarországgal, mint Németországgal.

Dalmátia, történelmünk elejétől fogva, része volt a magyar koronának és az ottan folyton kiújuló harczok sem választhatták el soha történelmét és sorsát a miénktől.

A nemzet életérdeke, múltja és jövője, történelmi missiója nem e szervesen fejlődött

kapcsok megszakítását, hanem ápolását és a nemzeti missió érvényesítésére felhasználását követelik. Ezt követeli a nemzeti politika, a mint legnagyobb korszakainkban világosan nyilvánult; azokban, melyekben erőnk nemcsak beléletünkre jutott, hanem arra is, hogy kifelé érvényesítsük.

De azon nagy birodalom, melyet Magyarország maga körül tömöríteni, összetartani és fenntartani hivatva van, melyre a magyar faj mindannyiszor törekedett, valahányszor erői felszabadultak, és melyre törekednie kellett, mert csak így biztosíthatta létét és valódi függetlenségét, csak így nyerhetett súlyt és jogsultságot az európai politika rendszerében, a nemzetek életében; azon nagy birodalom, melyet nagy Lajos és Mátyás megvalósított, és mely befejezetlenül bár, a mai magyar-osztrák monarchiában felismerhető; ez a nagy birodalom a mai monarchiában nemcsak szervezetiesen, hanem területileg is csak bevégeztenül, csonkán áll előttünk. Éjszagnak és nyugatnak hozzánk vannak kapcsolva azon területek, melyek tőlünk elszakítva és idegen hatalmasságokhoz csatolva ép úgy növelnék ezeknek hatalmát, mint a mennyire veszélyeztetve volna ez által saját biztonságunk. Hanem délkeletnek határaink meztelenül állanak, a traditionális kapcsolatok, azok, melyeket ápolni szintén

állandóan törekedett a magyar nemzet internationalis politikája, ezek a kapcsolatok teljesen el vannak szakítva, és ez annyival inkább hívja ki figyelmünket, mivel ama territóriumokon a török uralom leszorításával veszélyes provisorium állott be. Keletkezett egy csomó apró, független fejedelemség, mely a politika termé-, szettörvényeinél fogva múlhatatlanul a szomszédos nagyhatalmak egyikének érdekkörében fog védelmet keresni, kereskedelem-politikai előnyöket, de hatalmi növekedést is adva cserébe.

Itten lesz helyén a fennebbiek és a régi magyar politika képének kiegészítése végett futó pillantást vetni azon viszonyokra, melyek Magyarország és az aldunai tartományok közt időnként létesültek.

A mi Moldvát és Oláhországot illeti, az elébbi, még kunok által lakva, már 1227-ben hűbéri viszonyba lép Magyarországhoz, miután az esztergomi érsektől a kereszténységet felvette. 1230-ban a magyarok Oláhország nyugati határán Szörényvárát építik fel és vidé-

két külön bánsággá alakítják. 1247-ben Béla király Szörényváráat az Oltón és az erdélyi határokon túl eső kún területekkel együtt a Szent-János-rendű lovagoknak adományozza. 1290-ben erdélyi oláhok a fekete Radul, fogarasi knyéz vezetése alatt letelepülnek az Olt bal partja s a Duna közt, Kimpulung és Argis városait építik, és a *Bessaraba* vezérük alatt ugyane vidékre települt thrák oláhokkal együtt fejedelemséget (Ungroblachia) alapítanak. Radul 1314-ben meghal és ugyanezen időben Michael Bessarabát (Bazarath-ot) mint a magyar király hűbéresét találjuk. Egyik utóda, Alexander Bessaraba Erdélybe megy, hogy itten nagy Lajosnak személyesen hódoljon.

A tatárok visszavonulása után mármarosai oláhok alapítják, magyar védnökség alatt a moldvai oláh fejedelemséget; vezérök Drágos 1359-ben hódol nagy Lajosnak, mint védúrának. Zsigmond király 1391-ben újra megerősíti ezen viszonyt, miután időközben a lengyelek gyakoroltak ezen fejedelemség fölött fennhatóságot. Az Oltmenti Oláhországban ez alatt I. Vlajkó 1369-ben a bodonyi kapitánynyal szövetkezik nagy Lajos ellen, de csakhamar újra meghódol és hűbérbe kapja a Szörényi bánságot és Fogarasföldjét is. 1389-ben Mircse oláh fejedelem is szövetkezik a lengyelekkel Magyarország ellen, de Zsigmond király 1393-ban

ostrommal bevén Turnult, Mircse ismét visszatér a magyar szövetséghez és Zsigmondal együtt harcol a török ellen. Visszavonulásánál azonban újra megtámadja Zsigmondot, és a törökökkel, majd megint a lengyelekkel szövetkezik. István moldvai fejedelem 1446-ban az időközben megújult lengyel hűbérsegből visszatér a magyar védnökség alá és fia Péter hűsége zálogául Kiiiát átadja Hunyadnak. III. Dán oláhországi fejedelem a török hatalom előrenyomulása alatt 1420 és 30 közt majd a törököknek, majd a magyaroknak hódol. Épen úgy tesz II. Vlád (Drákul), a ki 1431-ben a magyar király által megerősített magát. Utódja IV. Dán a törökök ellenére a magyarok által jut uralomra, i488-ban Hunyady seregéhez segédcsapatokat is állít. Ezek azonban a rigómezei szerencsétlen ütközetben átállanak a törökhöz. III. Vlád i452-ben Hunyady János által neveztetik oláhországi vajdává. IV. Vlád (Drákul) 1402-ben Mátyás királylyal szövetkezik a török ellen. Radul (Drákul), az előbbinek testvére és utódja szintén Mátyásnak hódol és ez által megerősítettik. Ugyancsak 1462-ben a moldvai István (Stepan csel mare) török szövetséggel és majd az erdélyi zavarok felhasználásával fel kel a magyarok ellen, de Mátyás király által a magyar szövetséghez újra visszavezettetik. Oláhországban Radul után Mátyás

által ismét IV. Vlád jut az uralomra, aki addig Budán fogva volt. 1492-ben Radul (Kaluger) jut uralomra, ki bár nagy mértékben függ a Portától, de elismeri a magyar király véduraságát és 1508-ban a törökök által elűzve Budára menekül, a hol nemsokára meghal. Ettől fogva valamennyi fejedelem a mohácsi vészig kisebb-nagyobb függésben áll a Porta növekvő hatalmától, de kivétel nélkül elismeri a magyar király véduraságát, ez által erősítetteti magát és több ízben magyar csapatok helyezik vissza a hospodárt.

Ettől fogva azonban Oláhország mindinkább állandó hűbéri viszonyba jut a Portához és ugyanez történik Moldvával is. Itten még Péter Rálás, a nagy Istvánnak természetes fia, Zápolya János mellett nyilatkozik, és ennek rendeletére még Szolimán ellen is készül. De alattvalói vonakodnak őt követni és ő kénytelen előlük erdélyi Csicsó várára menekülni. Innen fogva a moldvai fejedelmeket is mindinkább a szultán és a diván nevezi ki. Ezentúl már csak ritka kivételkép fordul elő, hogy az oláhországi és a moldvai hospodár a magyar királyhoz, mint védúrhoz fordul. így hódolt 1598-ban az oláhországi Mihael Rudolf királynak, a moldvai János Heraklides 1561-ben Ferdinándnak. 1695-ben az oláhországi Constantin Bazaraba Brankoveán ingadozik a Porta

és az előnyomuló császáriak közt, és ezért szent birodalmi fejedelmi címet is nyer. De a karloviczi békében 1699-ben Oláhország és Moldva török tartományoknak ismertetnek el. A passaroviczi békében 1718-ban azonban a Porta Oláhországnak az Oltón inneni részét, Kis-Oláhországot átengedi, és csak az 1739-ki belgrádi békében kapja vissza. 1774-ben Mária Terézia mint magyar király visszaserzi Moldva egy részét, a mai Bukovinát, de a nélkül, hogy kapcsolata a magyar koronával helyreállíttatnék.

Sokkal ritkább és lazább volt a magyar királyság érintkezése a túl a Dunán fekvő Bolgárországgal. E fejedelemség minden időkből sokkal kevésbé esett a magyar politika érdek- és védelmi körébe. Péter bolgár király 934-ben, 943, 59, 62 és 66-ban mindannyiszor megengedi a görögök ellen hadakozó magyaroknak, hogy országán szabadon átvonulhassanak. – 1183-ban III. Béla az időközben Oláhországgal összeolvadt Bulgária egy részét elfoglalja, de 1185-ben Izsák királynak adományozza. – 1270-ben belvillongások által behíva *István*, ifjabb magyar király elfoglalja az ország egy részét és a bolgár királyi címet veszi fel. Midőn Sisman testvéreivel osztozkodik Bolgárországban, Strascimir, a ki Bodonyt kapja, 1364-ben nagy Lajos védurasága alá áll. A tö-

rökök által megveretvén, kénytelen ezeknek szövetségébe lépni, de nagy Lajos 1365-ben elfoglalja Bodonyt, 1366-ban 20,000 magyarral megveri a 80,000-nyi török-bolgár sereget és a hűbéri viszonyt ismét helyreállítja. 1366-ban Strascimir szövetkezve Vlajkó oláh vajdával felkel a magyar király ellen, de csakhamar ismét aláveti magát. Az 1380,-ki (jun. 15.) rigómezei ütközet után a törökök foglalják el az országot; az utolsó király, Sisman meggyilkoltatik, hasonló nevű fia mohamedán lesz és mint basa kormányoz. 1396-ban Zsigmond magyar király még egyszer kísérletet tesz, hogy mint a bolgár királyság védura azt felszabadítsa a török uralom alól, de a kísérlet meghiúsul és a törökök szandsákokra osztják az országot.

Szerbiában II. István magyar király gyakorol védnökséget, midőn 1128-ban a szerbekkel szövetkezve visszaszorítja a görögöket, elfoglalja Belgrádot és Branizavat, felépíti Zimonyt. II. Uros szerb zsupán fia Béla, magyar nádor, atyját követve a rasciai zsupánságban, unokaöccsének, Géza magyar királynak szövetségéhez folyamodik a görögök ellen. A folyton ismétlődő görög háborúkban e szövetség is többször megújul, míg végre I. Nemanja István a különböző szerb tartományokat egyesíti és Manuel görög császár halála (1180) után a görög fensőbbtség alól a magyarok támaszával

csaknem egészen felszabadul. Szerbia éjszaki részéből ugyanekkor alakítja III. Béla a macsói bániságot. Ezen I. Nemanja István unokája, István (Nemanja), nyugtalanítja a magyar határokat és ezért 1202-ben *Imre* király által letéttetik. Imre egyúttal felveszi a rasciai és szerviai királyi címet is. 1202-ban István Milutin Uros megújítja a hűbéri viszonyt a magyar koronával és Robert Károly véduraságát ünnepélyesen elismeri. Ugyanezt teszi 1322-ben fia III. István Uros. Ennek fia István Duscian 1336-ban letaszítja atyját a trónról, megerősíti és kiterjeszti hatalmát, az országot hatalmas helytartók közt osztja fel és a görögök, albánok és szerbek császárnak nevezi magát. Végre Velenczévei nagy Lajos ellen szövetségben készül, de általa a hűségbe ismét visszavezettetik. Fia V. Uros ismét császárnak nevezi magát, és megtagadja a hűséget nagy Lajostól, miért ez 1358-ban hadat indít ellene és 1359-ben visszacsatolja Magyarországhoz a macsói bániságot, melyet IV. László engedett át Szerbiának. Egyúttal a déli tartományok helytartói is függetlenítik magukat és a törökök elfoglalják az ország keleti részét. Innen fogva 1371-ig Szerbia egészen földaraboltatik és nagy részt török fensőbbiség alá kerül. Csak az éjszaki részben tartja magát Bulk Lázár Brankovics (István Duscian term, fia) Magyar-

ország védurasága alatt. De 1388-ban az is török fensőség alá kerül Unokája Brankovics György ismét magyar védnökség alá helyezkedik és ennek segélyével lerázza a török igát. A változó fegyver- szerencsével Brankovics ismételve majd a magyarokhoz, majd a törökhöz áll, míg végre 145y-ben Szilágyi Mihály által elfogatik és nem sokára meghal. Fia és utódja Lázár 1458-ban meghalván, a boszniai István Thomassevich mint Magyarország hűbérese veszi át Szerbiát is és Mátyás király elismerésével felveszi a Rascia, Szervia, Bosznia és Illyria királyi címet. 1473-ban Mátyás király még Brankovics György unokájának, Vuknak adományozza hűbérként Szerbiát, de innen fogva a török hatalom állandósítja uralmát ez ország fölött. Csak a passaroviczi béke szerzi vissza 1718-ban Szerbia éjszaki részét, mely azonban a belgrádi béke által 1739-ben ismét elvész.

Bosznia a legrégebb szerb álladalomnak volt külön telepe külön zsupánok alatt. Már a 10-ik század elején a boszniai zsupán Magyarországra menekül a délszerb királyok elől. 925-ben a bolgárok hódítják meg, míg később a bosnyák zsupánok ismét szerb fensőség alatt állnak. II. Béla magyar király nejének, a szerb Uros leányának joga alapján Uros halála után 1138-ban a magyar királysághoz csatolja a déli Boszniát és a rámai királyi címet veszi fel.

Halálával az országot második fiára, Lászlóra hagyja. Őt a szerencsétlen Borics követi szintén magyar véduraság alatt. Alatta a görögök betörnek az országba, melyre Manuel császár szintén fensőbbbségi jogot tart, de a császár halála után III. Béla visszafoglalja, illetőleg meghódítja egész Rámát, és 1181-ben bánt nevez kormányzására. Innen fogva a magyar király által kinevezett bánok és magyar királyi herczegek kormányozták az országot; István Kotromanovics bán 1320-ban Robert Károly engedélyével veszi fel a fejedelmi címet, 1346-ban nagy Lajost követi a szerbek elleni hadjáratban, 1357-ben pedig Erzsébet leányát nagy Lajoshoz adja. Halála után 1358-ban unokaöccsét Tvartkót erősíti meg a fejedelemségben nagy Lajos, de az ország egy részét a királyné számára tartja vissza. Tvartkó a magyarok segélyével elnyomja a zendülő főurakat, 1366-ban meghódítja Usiczát és Zetát, (Herczegovinát) 1373-ban elveszi a Balza családtól a tengerparti régi szerb tartományt és 1376-ban *Mircse István* név alatt Bosznia és Rascia királyává koronáztatja magát. 1382-ben nagy Lajos halála után a királyné számára fenntartott országrészt visszafoglalja, és az özvegy királyné ellen János horvát bánt veszi védelmé alá. De 1389-ben a törökök által megtámadva, Bajazid szultánnak meghódolni kénytelen.

Utódja István Dabisia ismét mint magyar hűbéres igyekszik uralomra jutni, 1398-ban pedig Zsigmond király megint helyreállítja a bosnyák bánságot az ország éjszaki részében. Hosszas küzdelmek és belvillongások után 1419-ben az egész országból elűzi a törököket és II. Tvartkó magyar fennhatóság alatt mint bosnyák király ismét az egész országot egyesíti. Utána István Chrisztich veti fel magát királylyá, de Ulászló magyar királynak mint védurának hódol. Hunyadi János és Mátyás megerősítik e viszonyt, az utóbbi elébb Zápolya Imrét teszi az ország bánjává, majd Újlaki Miklóst királylyá, de ismételve kénytelen az előrenyomuló török hatalomtól visszafoglalni és majdan ennek végkép átengedni az országot. A paszaroviczi békében Törökország ismét átengedi Bosznia éjszaki részét az Unnán innen és a Száva jobb partján, de a belgrádi békében ezt is újra visszanyeri.

Valamint a leszorított erők felélednek, mihelyt a leszorító megszűnik, oly kénytelen-ség az, hogy mihelyt a török uralom vissza-

vonul, újra politikánk rendszerébe vonjuk azon területeket, melyeket a török uralom előrenyomulása szakított ki e rendszerből. Kénytelenség azért, mivel e területeket a magunk veszélye nélkül idegen érdekkörbe esni nem engedhetjük.

Nem kalandos hódítások, nem államférfiak szeszélyei és hajlamai, hanem kölcsönös politikai szükségek tették lehetővé és elkerülhetlenné, hogy a magyar királyok többé-kevésbé szoros, változó természetű, de állandóan fenntartott kapcsolat által Magyarország érdekkörébe vonják, a délkeleti határainkon fekvő fejedelemségeket. E szükségek ma újra előálltak.

Onnan fogva, hogy a török uralom megszűnt agresszív lenni, egész odáig, hogy fenn tudta magát tartani, közönnyel tekinthettünk e tartományokra. Sőt azon érdekből, hogy erőnket a belconsolidációra fordíthassuk, és egy nehéz feladat ne szakadjon reánk, minekelőtte megoldására elegendő erőt gyűjthettünk volna, minekelőtte saját nagy katastróphánk után teljesen felépülhettünk és ismét képesek lettünk volna erőnket kifelé is rendelkezésre tartani, óhajtanunk kellett a silentium lehető meghosszabbítását és erre kellett irányítani politikánkat. De mihelyt e silentium megszűnt, kényszerítve vagyunk mi is befolyásunk érvé-

nyesítésére, a régi kapcsok felelevenítésére, nehogy újra idegen agressiv hatalom gyökeresedhessék meg e területeken.

Szerencse, hogy ugyanakkor, mikor régi nemzeti politikánknak ez irányban újra felvétele parancsoló szükséggé vált, bérvizonyaink legalább nagyban és egészben annyira készek, hogy nem teszik lehetetlenné, hogy e szükségnek eleget tegyünk.

Hanem az utolsó évtizedben és különösen az utóbbi esztendőben három nagy hiba történt.

Először, hogy a rendelkezésünkre levő időt és erőt nem használtuk fel kellőképen a magyar állam rendezésére és megszilárdítására.

Másodszor, hogy nem használtuk fel minden befolyásunkat azon időpontnak elhalasztására, mely az ottani silentiumnak véget vetett, hogy annál készebbek legyünk feladatunkra.

Harmadszor, hogy államférfiaink Bosznia és a Hercegovina fölött megfélemedtek az Al-Dunáról.

Midőn az orosz-török háború már kitörőben volt, de még nem volt kitörve, O Felsége meglátogatta Szebent. Ekkor ugyanide sietett Bratiano, az oláh miniszterelnök, és báró Wenckheim Béla előtt nyilatkozatot tett, melyek Romániának a monarchiával való szer-

ves kapcsolatba lépésére vonatkoztak. Románia érezte, hogy az orosz politika lapdájává válik, ha nem veszi fel azon tradíciókat, melyek a török uralom meggyökeresedése előtt Magyarországhoz fűzték.

Bratiano később úgy nyilatkozott, hogy a magyar miniszter vagy nem értette meg, vagy nem érezte magát felhatalmazva, hogy ily tárgyalásokba bocsájtkozhassék.

Tény, hogy a román iniciativa viszonzást nem talált.

Pedig ez iniciatívának erélyes felvétele lehetetlenné tette volna az orosz-török háborút és annak eredményeit.

És midőn később a plevnai napok alatt mind a két harczoló félre nézve a legnagyobb mértékben kétesekké váltak az esélyek, akkor a mi részünkről egy mediation imposé véget vethetett volna a háborúnak oly combináció alapján, mely Romániának a Törökországgal való viszonyból a mi monarchiánkkal való szervezett viszonyba lépése mellett kielégítette volna az akkor sokat nem igényelhető Oroszországot; mert azoknak a kívánalmaknak, melyeket Oroszország a háború okául hangoztatott, eleget lehetett volna tenni; kielégítette volna Törökországot, mely minden reformot elfogadott volna azon garancia ellenében, hogy Romániában elzáratik a további

orosz actiók útja, és kielégíthette volna a mi érdekeinket is.

Ezen hármias hiba helyrehozása képezi legközelebbi feladatunkat. Ez által kell megközelítenünk a magyar politika állandó végcélját. E végezel minden erőnk megfeszítését igényli. De nem állhat sem abból, hogy a múltban gyökerező kapcsolatokat elmessük, sem abból, hogy mint hódítók és elnyomók lépünk fel. Mind a kettő bukásunkra vezetne. Arról van szó, hogy a német birodalom és a tatár és török hódítók helyébe lépett Oroszország közt levő kisebb történelem-politikai individualitások ezen jellegüknek fenntartása mellett tömörüljenek azon Magyarország körül, mely elég erős, hogy őket az ő segélyükkel megvédelmezze, és az európai politikában a közös érdekeket érvényesítse, de melylyel szemben politikai egyéniségük megsemmisítésétől tartaniok nem kell. Ez képezi Magyarországnak is, ez képezi nekik is történelmi politikájukat. Ez a lényeg, melyet szem előtt kell tartani. Egyáltalán nem szükséges, hogy ugyanazon sablonok alkalmaztassanak e történelem-politikai individualitások mindenikére, Galliáziára, a cseh korona tartományaira, az alpesi tartományokra, Horvátországra és Dalmatiára, Boszniára és Hercegovinára, Szerbiára, Romániára. Sőt az egyéni különféleségek külön

formákat fognak igényelni. Még kevésbé szükséges, hogy előre törjük fejünket a jövőnek formái fölött. Ez annyi volna, mint zabot hegyezni. A politikai problémák megoldását a részletek elsietett megállapítása gyakran inkább hátráltatja, mint könnyíti. Megadják ezeket az idő és a viszonyok. Minden fejlődési stádium megköveteli a maga formáit. A kormányzó államférfiú feladata, hogy felismerje és megvalósítsa őket. A dualismus egy fejlődési stádiumnak a formája, és ebben van jogosultsága. A további fejlődés fogja a szükséges módosításokat meghozni.

Ha valaki elcsügged azon, vajjon elég erős-e Magyarország arra, hogy egy ilyen birodalom bázisát képezze, azt összetartsa, annak internationalis jellegét adja, és evvel újra felvegye európai missióját és régi nagy positióját: akkor szeretném neki megmutatni egyik térképemet, melynél bátorítóbb nem lehet semmitem. A magyar faj roppant expansiv erejét mutatja, feltüntetve Magyarországot

fejlődését legmélyebb bukásától a mai napig. – Magyarország, mely védnöki hatalmát keletnek és délnek kitolta volt Vörös-Oroszország, Podolia és Volhynia egy része, Moldva, Oláhország, Bulgária, Szerbia, Bosznia és a máii Albánia egy része fölött, 1024-ben nem egyéb, mint egy keskeny karéj az ausztriai és cseh tartományok keleti határán. Fekszik e Magyarország ezen határok és egy ezekkel csaknem párhuzamos vonal közt, mely Sziszek-től éjszakknak indul Kanizsaig és onnan Győrig, úgy hogy Sziszek, Verőcze, Sümeg, Pápa a magyar határon túl már az ozmán birodalomba esnek. Győrtől keletnek indul a határ, Nógrádig és Egerig, úgy hogy Esztergom és Hatvan már szintén török területre esik, Eger-től újra éjszakknak veszi útját, egyfelől Fülek, Gömör, Eperjes és Bártfa, másfelől Diós-Győr, Szendrő és Kassa közt a lengyel határig. Az Egertől Bártfaig húzódó vonal Erdélytől választja el Nagy-Magyarország e szomorú maradványát. Egertől Füzes-Gyarmaton, Gyulán és Belényesen át Dévaig, Erdély és az ozmán birodalom közt megy a határ.

A linczi és a vasvári béke 1645-ben és 1664-ben visszaadja Magyarországnak elébb Borsod, Abaúj, Zemplén, Beregh, Ugocsa, azután Szathmár és Szabolcs megyéket. De ugyancsak a vasvári béke Törökországnak

engedi át Új-Zerint, Érsekújvárt, Nógrádot, Nagy-Váradot. Török szandsákok voltak Pozsega, a Szerémség, Mohács, Pécs, Szigetvár, Kanizsa, Szegszárd, Székes-Fehérvár, Győr, Esztergom, Buda, Nógrád, Eger, Hatvan, Szeged és Temesvár.

A karlóczai béke 1694-ben kiterjeszti a magyar határokat az Unnáig és Szávaig, Karlóczáig és Titelig, innen a Tisza mentén Szegedig, innen a Maros mentén Erdélyig.

A passarovíci békében 1718-ban nem csak a temesi bánságot, hanem Kis-Oláhországot az Alutáig, Szerbiát Kragujeváczig és Bosznia egy részét engedi át a török. De ebből a belgrádi béke 1739-ben csak a temesi bánságot hagyja meg, mely végre 1779-ben visszakapcsolatik Magyarországhoz

1733-ban Máramaros és Zaránd egy része is visszacsatoltatik Magyarországhoz.

1772-ben, támaszkodva a magyar korona régi jogigényeire az elzálogosított 13 városra, Halicsra és Vladimírra, Mária Terézia átveszi e területet és ezenkívül a krakkói, szendomiri és belzi palatinátusok egy részét, egész Pakutiát és a Moldva éjszaknyugati részét, – Bukovinát, – de mindezekből csak a 13 város csatoltatik vissza 1775-ben Magyarországhoz.

A szisztovi béke 1790-ben az orsovai kerületet és az unnai kerület egy részét szerzi

vissza, melyet azonban szintén nem csatoltak még vissza az anyaországhoz.

1791-ben Erdély mint külön tartomány csatoltatik vissza a magyar koronához. 1848-ban teljesen egyesül Magyarországgal. 1873-ban végre az eddig katonailag kormányzott határőrvidék is feloszlik és a magyar korona adminisztrációjába megy át.

Van-e nemzet a világon mely hivatkozhatik meggyőzőbb tanúbizonyságra, mint a minőre hivatkozhatunk ebben az eredményben mi magyarok?

Minő embereknek kellett lenni azoknak, a kik akkor, mikor Nagy-Magyarországból csak egy árnyék, egy keskeny szalag maradt meg, beleszorítva az óriás ozmán és a nagy német impérium közé: nem csüggedtek el! Milyen nyomorultaknak kellene lennünk, ha mi csüggednénk ma?

Íme, ez azon eredmény, melyet felkelve halálos csatából, megállva híven és rendületlenül azon a megmaradt talpalatnyi földön, kétszáz

esztendő alatt visszavívtak őseink észszel, erővel és szent akarattal. Meg kellett volna változnia a magyar nemzetnek gyökeresen, el kellett volna veszítenie az észet, az erőt és a szent akaratot, meg kellene vetnünk önmagunkat, ha látva, hogy mi módon végezték el a nagy, a hihetlennel határos munka nehezét, vive azt csaknem a befejezésig, mi csüggednénk most, megtagadva őket, elejtve azt, a miért éltek-haltak; valóban az ő munkájuk által bátorítva és lelkesítve, izmosodva erőben és hitben, lángolnunk kellene a tudattól, hogy igenis a magyar faj számára lesz még ünnep a világon, hogy ez a faj nem veszendő, hanem büszkén emelkedő, hogy mi vagyunk a nemzedék, melynek meg kell, mely meg fogja valósítani azoknak merész álmait, a kiknek hamvaitól szentté vált a magyar föld, a kik fiaikra azért hagytak nagy nevet, hogy a nagy kötelességről ne feledkezzenek meg soha.

Nagy feladatunkkal szemben számot kell vetnünk azon tényezőkkel, melyek előmozdítva és hátráltatva hathatnak reá.

Az embereket nem argumentumok és elvont okoskodások, hanem érzelmek és érdekek mozgatják. És pedig úgy, hogy a kettőnek ellentéte esetén az érdelem heve egy adott pillanatban győzhet az érdek ereje fölött, de annak huzamosan és állandóan ellentállani nem képes. Az utóbbinak szövetségese az idő, és ha ideje van hozzá, mindég felül kerekedik.. Új érdekek módosítják a régi érzelmeket, és újakat szülnek. Fokozottan áll ez a politikában és ha nem acut esetről, hanem messzenyúló számításról van szó, az érdekek azok, melyeket vizsgálnunk kell.

Számolnunk kell mint tényezővel első sorban az uralkodó házzal.

Soha sem voltak a dynastia és a nemzet érdekei olyan solidárisak, mint ma. Soha sem voltak olyan kizáróan egymásra utalva. Soha sem volt nemzetnek és dynastiának egymásra annyira szüksége mint ma. Minden ellentét hamis alapon állana és mindeniknek létérdekébe ütköznék. A ki többet törődik akár hamis, akár igaz, de elvont okoskodásokkal, mint a magyar érdekekkel, az lehet republicanus ma is, de akkor legjobban teszi, ha felszedi sátorfáját és megyén Amerikába, a hol megkaphatja a republicát. Mert a ki magyar akar lenni, Magyarországot akar, magyar jövőt akar, annak a dynastiához ragaszkodnia kell, meg kell nyerni,

fel kell használni a magyar érdekekben azt a ropant morális hatalmat, mely egy törvényes és történelmi dynasztiában van. Ezt a hatalmat az amerikai, a kinek a dynastikus intézmény lényegéről sem fogalma, sem az iránt érzéke nem lehet, vagy a doctrinair, a ki egy elfogadott elmélettől nem képes a dolgokat a maguk valóságában látni, nevezheti előítéletnek: de ennek is még azt felelhetjük, hogy minden előítélet nem csak előítélet, hanem egyúttal létező tény, melylyel, mint bármi más ténynyel, számolni kell.

A ki avval mulattatja magát, hogy egy Plato-féle abstract állammal örvendeztesse meg az emberiséget, az gondolhat ki, a mit akar, de a ki magyar államot akar, annak a dynasztiára szüksége van.

A meddig a dynastia Németországban kereshette hatalmának súlypontját, addig képzelhető volt oly dynastikus politika, mely a germanisatióra törekedett. Ma a germanisatió dynastikus szempontból annyi volna, mint »travailler pour le roi de la Prusse.« A szlavisztika pedig annyi volna, mint a panszlavisztikussal együtt az orosz terjeszkedés útját egyengetni.

A dynastiának saját történelmi nagy positiójának fenntartása végett szüksége van egy történelmi nagy állam bázisára is. Ezt csak

Magyarországban és a régi magyar impérium politikájában lelhcti fel. Új improvisatiók nem képezhetik egy dynastia solid bázisát. Fel kell használni a régít, ezt kell feleleveníteni. Ezen a bázison kívül a dynastia nem találhat mást, melyről saját régi európai positióját visszavívhatja.

A dynastia érdeke megkívánja, hogy az egész monarchia Magyarorszáiban találja valódi központját. A monarchiát másutt központositani nem lehet, sem az egyes alkatrészek történelmi traditióinál és fejlődésénél, sem tényleges hatalmi súlyok, és a bennük rejlő politikai potentiák arányánál fogva, sem a geographiai helyzetnél fogva, tekintsük akár Galliáciát, akár a cseh korona tartományait, akár a német alpesi tartományokat. Ez utóbbiak is Bécs-csel csak addig és csak azért képezhettek centralisationális pontot, a míg és mivel a dynastia Németországot és Olaszországot is dominálta. Magukra és Németországtól megválva nem bírnak sem a centrális fekvéssel, sem a terjedelemmel, sem a történelmi hagyományokkal, sem a kellő gazdasági, politikai és intellectuales súlylyal. Csehország csaknem mindezekben, politikai qualitasokban és természetes gazdasági segélyforrásokban Galliczia is előttük áll. Bécs ma is az egész monarchia hasonlíthatlanul legnagyobb cultural emporiuma, de ezt

nem a ma fennálló viszonyoknak, hanem a múltnak, és pedig elmúlt múltnak, annak köszöni, hogy a nagy Németországnak is fővárosa, a német császárok székhelye volt. A terebély még zöldéi, de a gyökerek el vannak metszve. Maguknak az alpesi tartományoknak népe pedig igen jámbor, igen becsületes, és a rendnek nagy fokára dressirozott nép, hanem hogy nagy politikai potenciával és lendülettel, szívós tetterélylyel, briliáns intelligenciával volna megáldva, szóval, hogy alkalmas volna arra, hogy egy nagy imperiumnak vezérnépe legyen, azt talán maga sem hinné el, ha el is akarnák vele hitetni.

Mihelyt nem volna többé fenntartható a monarchiának jelenlegi éles kettéválasztása, mely kétségkívül a szerves kapcsok meglazulásának, az elidegenülésnek, utolsó sorban a kettészakításnak veszélyével jár: akkor sem lehetne többé a monarchiát Bécsben centrálisaim, hanem Magyarország körül kellene összes részeinek tömörülni.

De egy törvényes és történelmi dynastia tekintélye és nymbusa nem csak hatalmas, hanem talán nélkülözhetetlen tényező egymásra utalt bár, de egymástól mégis idegen elemek összetartásában. És kétszeresen fontos ez ott, a hol nem fennálló kapcsok megváltoztatásáról, hanem régóta megszakadtaknak helyre-

állításáról van szó. Dolgunk lesz oly elemekkel is, melyek fajunk superioritásának nehezen, dynastiánk superioritásának könnyen fognak' hajolni.

A dynastiának és a magyar nemzetnek régi nagy positióját ketten együtt könnyen, egymás nélkül a magáét egyik sem vívhatja ki.

A mi a tényezők további sorában az ausztriai tartományokat illeti, az előttünk lebegő fejlődésben Gallicia és a cseh korona tartományai gazdaságilag és politikailag inkább nyereséget, mint veszteséget találhatnak. Politikai individualitásuk biztosítva volna a germanisatio ellen, és a legfényesebb múlttal és legmagasabb culturával bíró két szláv nemzet történelem-politikai individualitásának biztosítása egyik erős védgát volna azon panszlavismus ellen, mely csak a russificatio álarcza.

Az alpesi német tartományokban kellene várnunk a nehézségek legbővebb kútforrását. De az ellentétes törekvések itten sem autochthon körökből, hanem kívülről, a Grossdeutschthum

eszméjéből erednének. Ugyanazok volnának, melyek előbb az egész monarchiának, utóbb legalább az úgynevezett Ausztriának akartak lehetőleg német nemzetiségi, és mindenesetre német politikai jelleget adni. El lehetünk arra készülve, hogy ezek egy bizonyos stádiumban az által fognak reagálni, hogy a Németország-hoz való csatlakozás zászlaját tűzik ki, azt a zászlót, melyet *Schönerer* úr ez év nyarán már is lobogtatott.

Ezek a törekvések dynastikusok lehettek és dynasztikus érdekekben támaszt nyerhettek, míg az új német császárság meg nem alakúit. Ma a dynastia és a monarchia létérdekei ellen fordulnának. De éppen ezért elveszítették egykori legerősebb támaszukat. Ha pedig az illető tartományok lakosságát tekintjük, abban a Grossdeutsch eszme soha sem volt eleven. Ma a tartományokban éppen nem, csakis Bécsben lehet képviselőit tömegesebben találni, és pedig, a mi igen természetes, főképen a szellemi munkából élő osztályban, mert ezt vonzza leginkább az egyéni érdek is a nagy Németországhoz. De ebben az osztályban is nem a honos talajban gyökerező elemek, hanem leginkább németországi doctorok, és magyarországi zsidók képviselik a Grossdeutsch eszmét. És ez igen természetes. Az osztrák alpesi tartományok politikai és kulturai fejlődése sokkal

régebben, sokkal határozottabban vált külön a nagy Németországtól, sokkal inkább emelkedett külön politikai és cultural individualitássá, nem csak az államélet, hanem az erkölcsök és szokások, a vallás, a társadalom, az irodalom és művészet terén, semhogy ezek a tartományok Németországhoz gravitálhatnának. Sokkal inkább tartoznak ide, mint oda. Hasonlók ebben a schweitzzi németekhez, a kik nem Németországban, hanem otthon akarják fenntartani külön jellegüket, mert tudják igen jól, hogy a nagy Németországgal való egyesülés politikai és culturali egyéniségüket elnyomná. Maga a főváros, Bécs is, nem nyerne, hanem veszítene a mai Németországhoz való csatlakozás által. Megszűnne önálló cultural és gazdasági központnak lenni és rohamosan sorvadna le Berlin mellett. És magának Németországnak ez a csatlakozás, ha kierőszakoltatnék, a zavarok és a gyöngülés kútforrása volna.

Ha a külhatalmakat és ezek közt minde-
nekelőtt magát Németországot vesszük számba, várható, hogy a nagy német nemzet min-

dég természetes és rokonszenves érdeklődéssel fog tekinteni az ausztriai németekre. De abban, hogy a monarchia nem űz többé nagy német politikát, hogy elválva Németországtól, Magyarországon keres erős és természetes központot és létalapot, és éhez alkalmazza európai politikáját, ebben Németország annak garanciáját ismerheti fel, hogy a monarchia számolt a németországi dolgok új rendjével, azt őszintén elfogadta és felforgatni nem kívánja. Ez a megnyugás pedig és az ebből eredő érdeksolidaritás több hatalmi növekedést képvisel az új Németország számára, mint a monarchia rovására kivívott bármi újabb hódítások.

Olaszország igényei Ausztria és Magyarország déli részeire azon módon fognak emelkedni, a mint a monarchia gyöngül, consistentiáját veszíti; azon módon fognak elnémulni és őszinte jó viszonynak helyet adni, a mint a monarchia képes lesz természetes és történelmi alapokon consolidálódni, tömörülni és egy európai missiónak teljesítése által európai szükséggé válni.

A nyugati hatalmak érdekei egyenesen megkívánják azt, hogy Magyarország mindazon kisebb politikai egyéniségek erős tömörülési bázisává váljék, melyek különben Németországban és Oroszországban vesznének el.

Hogy Oroszország ezt nem óhajthatja, a meddig Nyugat felé agresszív politikát akar foly-

tatni, az magában értetik. De valamint egyenesen szükségszerű, hogy Oroszországnak ezen nyugati agressióját kihívják az olyan állapotok, mint a minők régebben Lengyelországban és újabban a Balkán-félszigeten keletkeztek, ép úgy számítani lehet arra, hogy e nyugati agressio megszűnik ott és akkor, a hol és a mikor megszilárdult renddel találja magát szemben. Ez azon alap, melyen az érdekek kiegyenlítése köztünk és Oroszország közt képzelhető. Mert Oroszország nincs úgy mint mi, életérdekeivel a Balkán-félszigeten engageirozva, és ezért nem áll a dolog olyan végletesen, hogy kettőnk közül egyiknek veszni kell. Nekünk igenis vesznünk kell, ha Oroszország képes hatalmába keríteni a Balkán-félszigetet. Ha ellenben mi képesek vagyunk ottan szilárd rendet létesíteni, akkor egyfelől megszűnik a legfőbb ok, mely az orosz agressiót abba az irányban kihívja, másfelől Oroszországnak semmiféle létérdeke nem gátolja, sőt természetes missiója megkívánja, hogy kizárólag arra irányítsa agressióját, a merre az orosz előrenyomulás a nyugati culturának nem visszaszorítását, hanem előre vitelét jelenti. A kozák Romániában Ázsiát jelent, Ázsiában Európát.

Valamennyi tényező közt a legfőbb mindenesetre mi magunk vagyunk. Az anyagi vi-

szonyok rendezése, a megingatott társadalmi és politikai morál helyreállítása képezik előfeltételét az egész nemzet és minden egyes azon materiális és morális erőfeszítésének, önmegtartóztatásának, áldozatkészségének, melyet a feladat nagysága követel. A mit léhaság, könnyelműség, lelkiismeretlen önzés rontott meg: azt fegyelem és rend, munka és takarékoság, becsületesség és hazafiság által kell helyreállítani. Nagy Magyarországnak ez az ára, és a nemzet ellensége, a ki ezek ellen vét.